

RN 197a

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
Trg Francoske revolucije 7,
1 000 LJUBLJANA,
☎/fax: 061/213-458, 213-541

EVROPSKE INTEGRACIJE IN PROSTORSKI RAZVOJ SLOVENIJE

Projektna skupina na Inštitutu za geografijo:

Odgovorni nosilec in koordinator projekta:

ZAKLJUČNO POROČILO

Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor, Urad
Republike Slovenije za prostorsko planiranje, Dunajska
47, Ljubljana

Izvajalca: Inštitut za geografijo, Ljubljana in
Urbanistični inštitut RS, Ljubljana

Nosilec in koordinator projekta na IG:

dr. Marjan Ravbar

direktor:

dr. Marjan Ravbar

sodelavec:

Ljubljana, november 1997

Projektna skupina na Inštitutu za geografijo:

Odgovorni nosilec in koordinator projekta:

doc. dr. Marjan Ravbar

Avtorji posameznih prispevkov:

prof. dr. Boris Gaberščik

prof. dr. Vladimir Klemenčič

doc. dr. Marjan Ravbar

prof. dr. Karl Ruppert

doc. dr. Metka Špes

dr. Jernej Zupančič

sodelavec:

Peter Repolusk

VSEBINA:

I. PREGLED RAZVOJNIH KONCEPTOV NA EVROPSKI MEDREGIONALNI RAVNI

1. Uvod
2. O prostorsko razvojnem konceptu v Evropski uniji
3. Evropske integracije in regionalni razvoj Slovenije
4. Evropa menja svoj obraz — oblikovanje Evroregij
5. Sintetični prikaz prostorske strukture dežel EU in posledice za prostorski razvoj Slovenije

II. VREDNOTENJE VPLIVOV RAZVOJA DEŽEL EU NA ZNAČILNOSTI IN SMERI GOSPODARSKEGA IN PROSTORSKEGA RAZVOJA SLOVENIJE

1. Osamosvojitve Slovenije v luči globalizacije političnih odnosov v Evropi
2. Geopolitični položaj Slovenije
3. Slovenija in proces evropskega povezovanja
4. Gospodarska in socialna preobrazba Slovenije po osamosvojitvi
5. Gospodarskogeografska struktura in perspektive nadaljnjega razvoja

II. A. OKOLJEVARSTVENA PROBLEMATIKA SLOVENIJE V LUČI MEDNARODNIH POVEZAV

II. B. LJUBLJANA KOT POMEMBNO REGIONALNO IN NACIONALNO SREDIŠČE V OMREŽJU EVROPSKIH MEST

II. C. SINTETIČNI PRIKAZI PREDNOSTI IN SLABOSTI PO POGLAVITNIH PROSTORSKO RELEVANTNIH PODROČJIH (VSI AVTORJI)

III. EVROPSKE INTEGRACIJE IN REGIONALNI RAZVOJ SLOVENIJE (VREDNOTENJE MOŽNOSTI OBLIKOVANJA PREKOMEJNIH REGIJ)

1. Slovensko pretežno agrarno ter obmejno podeželje in procesi evropske integracije
2. Obmejna območja: od delitev in razlikovanj k integracijam
3. Opredeljevanje obmejnih območij in oblike čezmejnega sodelovanja
4. Slovenija kot evroregija ali Slovenija kot država obmejnih regij?
5. Dileme in cilji slovenske regionalne politike v luči čezmejnega sodelovanja (nekaj regionalnogeografskih raziskovalnih hipotez)

IV. ZAKLJUČEK

V. PREGLED UPORABLJENE LITERATURE

POVZETEK

Raziskavo o vplivih evropskih integracij na prostorski in regionalni razvoj Slovenije sta pripravljali dve skupini raziskovalcev, ki sta se po dogovoru z naročnikom oblikovali na UI RS in Inštitutu za geografijo. Pričujoči povzetek je rezultat izsledkov raziskovalne skupine na Inštitutu za geografijo. Prikazuje pregled razvojnih konceptov na evropski medregionalni ravni, med katerim posebej izpostavljam prostorsko razvojne koncepte v EU in sintetične prikaze prostorskih struktur v EU, posledično pomembnih za prostorski razvoj Sloveniji.

Posebej analiziramo osamosvojitve Slovenije v luči globalizacije političnih odnosov v Evropi, geopolitični položaj Slovenije ter njeno gospodarsko-geografsko strukturo in perspektive nadaljnjega razvoja. V analitičnem delu nismo zanemarili niti okoljevarstvene problematike Slovenije v luči mednarodnih povezav, niti položaja Ljubljane kot pomembnega regionalnega in nacionalnega središča v omrežju evropskih mest.

Prikazani so sintetični prikazi prednosti in slabosti po poglavitnih prostorsko relevantnih področjih in vplivi na regionalni razvoj Slovenije z vidika vrednotenja možnosti oblikovanja prekomejnih regij. Tu smo posebej izpostavili slovensko pretežno agrarno ter obmejno podeželje, obmejna območja in oblike čezmejnega sodelovanja, med njimi smo še posebej analizirali tezo: Slovenija kot evroregija ali Slovenija kot država obmejnih regij? V zaključku smo izpostavili tudi dileme in cilje slovenske regionalne politike v luči čezmejnega sodelovanja.

I.

PREGLED RAZVOJNIH KONCEPTOV NA EVROPSKI MEDREGIONALNI RAVNI

(dr. Marjan Ravbar)

1. Uvod

Evropa je v povojnem času doživela vsaj dvoje usodnih sprememb, povezanih z njenim regionalnim razvojem. Najprej jo zaznamuje nastanek evropske skupnosti na zahodu - zameetek današnje Evropske Unije in oblikovanje - pod sovjetskim vplivom - komunističnega sistema na vzhodu in jugovzhodu. Približno štiridesetlet trajajoče obdobje je pokazalo, da je bil tržno naravnani sistem zahodne demokracije uspešnejši od sistema t.im. realnega socializma. Zahodna Evropa se je razvijala v miru, medtem ko socialne, nacionalne ali gospodarske napetosti na vzhodu in jugovzhodu še vedno na različne načine pretresajo tamkajšnja družbena dogajanja.

Po letu 1989(90) dežele in vlade nekdanjega komunističnega bloka v srednji in vzhodni Evropi v temeljih prilagajajo svojo gospodarsko strukturo zahodnim demokracijam. Politične in gospodarske spremembe pa običajno poglobljajo disparitete v prostorskem razvoju in spremljajo nezaželjene strukturne spremembe v regionalnem razvoju. Kmalu so prišli do spoznanja, da dogajanja v EU niso identična s preostalo Evropo, enotni so si le v tem, da imajo dogajanja znotraj EU odločilen vpliv na preostanek kontinenta. Spremembe so opazne v vseh segmentih, še posebej pa v obmejnih območjih nekdanje železne zaves; in to ne le v obmejnih območjih zahodne demokracije, marveč tudi na njenih vzhodnih mejah. Kjer so bile dotlej meje hermetično zaprte, je bila opazna odmaknjenost obmejnega prostora od sodobnih sprememb regionalnega in socialnega življenja. Gornja ugotovitev v manjši meri velja za Slovenijo, ki se je postopoma odpirala proti zahodu že od šestdesetih let dalje. Pač pa obmejna območja med "klasičnimi" deželami realnega socializma in deželami zahodne demokracije, od Baltskega morja do Balkana, dobivajo v zadnjih letih popolnoma nove dimenzije. Najbolj opazne spremembe so v prostem prehajanju meje in mnogostranosti socialnogospodarskih izmenjevalnih vplivov na obeh straneh meja.

2. O prostorsko razvojnem konceptu v Evropski uniji¹

Čeprav nimajo članice Evropske zveze na področju urejanja prostora in regionalne politike skupnih zadolžitev, se kljub temu že dalj časa razpravlja ne le o skupnem evropskem prostorskem razvoju, marveč tudi o možnih konceptih regionalnega razvoja. Prevladalo je namreč mnenje, da bo v Evropi devetdesetih let poleg skupne agrarne, prometne, okoljsko naravnane, idr. politike za njen razvoj enako pomemben tudi skladen regionalni razvoj. Odločujoči vpliv regionalnega planiranja se de facto že dalj časa čuti v različnih oblikah nudenja pomoči evropskim deželam pri izgrajevanju t.im. "*transevropskih mrež*" kot so npr. prometne, energetske in telekomunikacijske. Našteti posegi so pomembna podlaga skladnemu regionalnemu razvoju. Da pa bo le-ta dosežen, bo potrebno z novimi - drugačnimi socialnimi, ekonomskimi in ekološkimi kazalci najprej nanovo analizirati in ponovno ovrednotiti stopnjo razvitosti ne le v deželah petnajsterice, marveč v vsej Evropi. Pri raziskavah imajo izrazito prednost prav dežele Srednje Evrope. Pojem Srednje Evrope, ki je bil dolga (povojna) desetletja zgolj geografski pojem, dobiva v sodobnosti - poleg novih političnih razsežnosti - ponovno regionalnogeografske in gospodarske funkcije, kakršne je nekoč (v drugih pogojih) že imel. Prav zaradi "novega razvoja odnosov" in evropskega sodelovanja se pri Svetu Evrope pripravlja serija raziskovalnih projektov, ki žele razsvetliti "nove poglede" za skupni regionalni razvoj Evrope. Pod okriljem ministrskega sveta za varstvo okolja prav sedaj razpravljajo o "*evropskih kriterijih na področju urejanja prostora, rabe prostora in vodnega gospodarstva*". Velik uspeh in sočasno tudi vzorčni primer v regionalnem planiranju so t.im. "**Euregije**," večjezična in obmejno območja skupnih načrtovalskih akcij.

Novi obrisi Evrope se ne oblikujejo samo znotraj državnih meja, ampak segajo njeni vplivi tudi na sosednje države. Vedno bolj se oblikujejo globalna prepletanja in vklapljanje v sicer močno raznoliko mednarodno okolje. Znotraj Evropske unije se oblikujejo štirje temeljni postulati: trg kapitala in storitev, prost pretok blaga in ljudi, kar vse je povezano z odpiranjem državnih meja in oblikovanjem čezmejnih prostorskih povezav ter mednarodno mobilnostjo prebivalstva. Opažamo še centralizacijo ekonomskih aktivnosti, kot protireakcijo k prostorski raznolikosti in zavesti o nezameljivi kulturni identiteti prebivalstva.

¹ pričujoče poglavje pripravil dr. Karl Ruppert, Muenchen, prevedla: Angelca Rus, za potrebe pričujoče raziskave priredil: dr. Marjan Ravbar.

2. 1. Različna razmišljanja o vzorcih poselitve

Kmalu se je uveljavilo spoznanje, da Evropa ne more brez enotnega prostorskega razvoja. Pojavilo se je veliko idej glede konceptov prostorskega razvoja, ki pa vedno niso imeli znanstvenih podlag. Že od leta 1983 nastaja "Evropska regionalno planerska karta", katere poglobitveni namen je koordinacija razvojno-raziskovalnih, političnih in administrativnih odločitev v prostoru. Pripravljalci so si med ostalim zadali nalogo vertikalne primerljivosti regionalnih planov na lokalni, regionalni, nacionalni in vseevropski ravni, kar je za skupno evropsko regionalno politiko odločujočega pomena. Ta naloga je zaradi obstoja številnih individualnih ali institucionalnih odločitev, neuravnoteženih prognoz, vpliva trga, posebnosti upravnih sistemov ter različnosti socialnoekonomskih prilik in življenskih pogojev še posebej zahtevna in dolgotrajna. Naj spomnimo le na prevladujoče modele, ki pa vedno niso bili usklajeni z realnimi možnostmi:

a. Razvojna os London - Milano

Ideja temelji na predpostavkah, da se bo med Londonom na severu in Milanom na jugu razvila široka razvojna os, t.im. "modra banana", ki naj bi obsegla najbolj razvita in najvitalnejša gospodarska območja v EU.

b. Evropa metropol

Tu gre za razvoj večjih mest - razvojnih polov, kot so npr. London, Paris, Frankfurt, Kopenhagen, Milano, Madrid in Muenchen... Ta mesta bi kot generatorji razvoja vključevali še ostala središča skupaj s podeželjem. Gospodarski pomen teh območij določa prevladujoči vpliv metropol.

c. Sodelovanje med mesti in regijami

Ideja močneje upošteva regionalno individualnost, ki na nek način tudi ustreza ciljem EU in omogoča, da se tudi dežele, ki niso članice EU, lažje vključujejo v integracijske procese.

Našteti modeli še niso preverjeni. Nekateri so postali že zgodovina, lahko pa jih vendarle štejemo v zgodnjo etapo na poti do evropskega koncepta bodočega prostorskega razvoja (Europaeischen Raumentwicklungskonzept - EUREK).

2. 2. Maastrichtska pogodba - pristojnosti za prostorski razvoj?

Po rimski pogodbi o ustanovitvi evropske skupnosti iz l. 1957, so se dogovori postopoma dopolnjevali, dokler l. 1993 ne vstopi v veljavo Maastrichtska pogodba. V Maastrichtskem dogovoru z dne 7. 7. 1992 je bilo podčrtano izenačevanje pogojev, integracija držav članic in jačanje trgovinske sposobnosti izven EU. Tu se postavlja vprašanje, kakšen pomen posveča maastrichtska pogodba prostorskemu načrtovanju?

Poudariti moramo, da v dogovoru ni eksplicitno opredeljena politika prostorskega načrtovanja. V 2. členu je sicer rečeno, da je "naloga skupnosti... da skrbi za harmoničen in uravnotežen gospodarski razvoj ... in da je potrebno podpirati življenjski standard in kvaliteto življenja". Tega cilja pa brez koncepta prostorske ureditve, ni mogoče doseči. Zaželeno bi bilo, da bi zakonodajalec v členih 129/130 glede politike urejanja prostora jasneje opredelil pristojnosti, ki naj bi jih unija imela na področju urejanja prostora. Tega problema se dotaknejo zlasti v treh poglavjih:

A. Poglavje XII - "transevropsko omrežje"

129. člen vsebuje poziv k izdelavi smernic na področju transevropskih omrežij. Izhajajoč iz tega imajo finančno podporo tisti infrastrukturni projekti, ki so skupnega interesa. To pomeni, da EU odločilno vpliva na razvoj prometne, telekomunikacijske in energetske infrastrukture in drugih pomembnejših prostorskih struktur. Prioritete se usklajujejo med članicami unije, kar odločilno vpliva na omrežje centrov in s tem na priključevanje perifernih območij.

Komunikacijsko omrežje temelji na Christophersen - in Bangemannovi strategiji, ki vsebuje 34 prednostnih projektov. Ti projekti bodo imeli odločilni vpliv na razvoj EU. Transevropska mreža bo namenjena liberalizaciji gospodarstva, boljši povezanosti nacionalnih omrežij in izboljšanju dostopnosti v redkeje poseljenih območjih. Prednostno je namenjena omrežju komunikacij z visokimi hitrostmi. Dostopnost do centrov je velikega pomena za prostorski razvoj, vendar se ne sme zapostavljati obrobni regij. V teh okvirih je posebnega pomena povezava omrežij znotraj EU, zlasti pri tranzitnem prometu, kot npr. alpski prehodi, priključitev Grčije na EU, tranzit preko Češke,

Slovaške ali Slovenije, kakor tudi pospeševanje trgovinskih povezav z drugimi evropskimi in sredozemskimi deželami.

B. Poglavlje XIV "skupno sodelovanje na gospodarskem in socialnem področju"

130. člen govori o harmoničnem razvoju skupnosti. Poglavitni cilj je v zmanjšanju razlik regij in zaostalosti v zapostavljenih območjih. Zato je neobhodna koordinacija gospodarske politike. Posebnega pomena so strukturni skladi:

- evropski sklad za pospeševanje in usmerjanje kmetijske dejavnosti,
- evropski socialni sklad,
- evropski sklad za regionalni razvoj,

K temu sodi tudi kohezijski sklad, ki naj bi podpiral transevropske mreže in politiko okolja v tistih območjih, kjer je DP/preb za 10 % pod povprečjem EU. 130. člen še opredeljuje, da evropski regionalni sklad podpira odpravljanje regionalnih razlik, zaostalih območij in podpira preusmeritev industrijskih območij. Cilji strukturnih skladov so namenjeni:

1. Regijam, katerih razvoj je podpovprečen in znaša 75 % od povprečja BDP/prebivalca dežel EU;
2. Območjem z upadanjem industrijskega razvoja (predvsem tistih s staro - tradicionalno industrijo);
3. Območjem, kjer že dalj časa prevladuje izrazita brezposlenost, posebej mladih;
4. 5a. Prilagajanju agrarnih struktur;
5. 5b. Razvoju podeželja;
6. Ekstremno redko poseljenim regijam (pod 8 preb./km²).

Po načelu subsidiarnosti in na podlagi programov, ki se financirajo iz strukturnih skladov, porabi EU tretjino svojega budgeta za finančno pomoč prav regijam. Če torej odpade tretjina stroškov skupnosti na strukturno politične ukrepe in se ti ukrepi izvajajo na izbranih regijah, je jasno, da se komisija - čeprav ne povsem na celotnem območju - posredno ukvarja z evropsko politiko prostorskega razvoja.

C. poglavje XVI "okolje"

130. člen govori o ohranjanju, varovanju okolja in ukrepih na področju urejanja prostora, rabe tal, gospodarjenju in vodnih virih kot enim najpomembnejših ciljev EU. Na tem mestu je prvič omenjen pojem "urejanje prostora".

Če povzamemo maastrihtski dogovor z vidika prostorskega urejanja, potem lahko ugotovimo: "Evropska unija, nima pristojnosti za prostorsko urejanje, kar pomeni, da niti Evropski svet, niti pristojne komisije ali parlament državam ne morejo nalagati obveznosti za politiko urejanja prostora". Tej ugotovitvi lahko ugovarjamo s tem, da ima EU mnogo vplivnih sektorskih pristojnosti, ki pa se še naprej razdeljujejo.

2. 3. Naslednje faze oblikovanja razvojnega koncepta Evropske unije

a. Okvirne prostorsko politične usmeritve: Prizadevanje za EUREK -o se tako vračajo na nacionalno raven. Glede na spremenjeni položaj, bi to lahko bil kot pomben vzvod za načrtovanje prostora. Ta se sestoji iz naslednjih sestavin:

Poselitvena politika izhaja iz prevladujoče strukture mest, močnega prepletanja poselitvenih sistemov, prostorske delitve dela in naraščajoče izmenjave storitev med regijami. Poglavitno izhodišče temelji na predpostavki o povezanosti mesta s podeželjem, ki postaja vedno pomembnejša glede na to, da si v evropskem merilu ne konkurirajo med seboj le mesta, ampak predvsem regije.

Varstvo okolja in prostorsko urejanje se posveča odpravi konfliktov glede rabe, varovanja naravnih življenjskih razmer, odpravljanju okoljskih obremenitev... Stremi izboljšanju rabe prostora in poskuša jačati turistično in rekreacijsko funkcijo pokrajine.

Promet ima s svojimi vplivi velik pomen na oblikovanje prometne infrastrukture, zlasti so pomembne večje prostorske povezave v smeri vzhod - zahod. Prednost ima izgradnja hitrih železnic. Označeni so prometni koridorji, vendar še niso predlagane konkretne trase.

V EU opozarjajo na pomen in funkcijo središč, poudarjajo pomen čezmejnega sodelovanja in skupno varovanje naravnih potencialov.

b. Leipziški dokument: Za nadaljnji razvoj prostorskega koncepta je ta dokument posebnega pomena, ki ga je na predlog nemškega sveta l. 1994 predložila komisija za regionalno politiko pri EU na neformalnem zasedanju sveta v Leipzigu, in bi lahko služil kot podlaga za evropski prostorsko razvojni koncept (EUREK).

Zastavljeni cilji tega dokumenta upoštevajo krepitev evropskih mest v policentrični sistem, ne glede na njihovo velikost, ki naj bi bili kot motor regionalnega razvoja in, da se lahko v vseh območjih Evrope posredujejo razvojni impulzi ter s tem krepí njihova identiteto. Za bodoči razvoj pomeni to odpuved velikim koncentracijam majhnega števila metropol in preprečevanje nadaljnjemu zapostavljanja perifernih območij. Poleg tega je treba okrepiti okolju sprejemljivo infrastrukturno omrežje, ki mora jačati kohezijo v sami skupnosti. Ustvarjati je treba sistem prostih površin zaradi varovanja naravnih potencialov. Izrecno je poudarjeno, da gre samo za vzorec prostorskega urejanja na ozemlju celotne Evrope, vendar pa pri tem ne gre omejevati pristojnosti urejanja in posegov v prostor na nacionalni, regionalni in lokalni ravni. Kako se bodo te obljube izpolnjevale, ostaja vsekakor odprto vprašanje.

Že sama opredelitev transevropskega omrežja predstavlja temeljni poseg v suverenost načrtovanja držav članic. Policentrični urbani sistem, dostopi do infrastrukture, varstvo naravne in kulturne dediščine, so teme, za katere je potrebno na nacionalni ravni izdelati lastne akcijske programe. Pri tem je nujno upoštevati regionalno-geografsko znanje o prostoru, kar pomeni, da mora v prihodnje politika prostorskega razvoja temeljiti na načelih funkcionalne in regionalne diferenciacije.

Leipziški dokument vsebuje tudi smernice za izvajanje prostorsko razvojne politike. Uresničevanje posameznih ciljev presega nacionalne okvire, zato je nujno čezmejno sodelovanje, kot ga dejansko že predlaga EUREK. Za Slovenijo je pomembna ugotovitev, da je potrebna izdelava strategij tudi za regije, ki ležijo izven meja unije.

Dokumenti evropske komisije: EUROPA 2000 in EUROPA 2000+ so postali skupaj s periodičnimi poročili o položaju v posameznih regijah najpomembnejša strokovna podlaga za izdelavo EUREK-e.

c. Scenarij trendov

Na podlagi leipziškega dokumenta so bili v času francoskega predsednikovanja izdelani t.im. scenariji trendov prostorskega razvoja EU, ki so bili predloženi v Strasbourgu l. 1995. Dokumenti vsebujejo izjave o bodočih razvojnih smereh urbanih sistemov, o prometnem omrežju in o naravni dediščini. Temeljijo na vrednotenju držav članic ter prednostih in slabostih

posameznih območij znotraj posameznih držav. Za Nemčijo je bila takšna predstavitev bodočega razvoja z indikatorji in vrednotenjem že opravljena. Sedaj se delo nadaljuje v Franciji. Izhajajoč iz aktualne politične situacije, je projekcija razvoja naravnana na leto 2015. Projekcijske karte se nanašajo na akcijska področja leipziškega dokumenta. Na tej podlagi naj bi podale vse članice unije svojo lastno vizijo bodočega razvoja in tako pripeljale do skupnih pogledov EUREKE-e.

Kljub temu, da še ni kartografskega prikaza, lahko iz nekaterih podatkov zaznamo, da obstaja med regijami Evrope velike razlike. Leta 1994 je znašal bruto družbeni proizvod na prebivalca na Irskem le 18 %, v Španiji 25 %, na Portugalskem 30 % in Grčiji 40 % povprečja skupnosti. Zato se postavlja vprašanje, o ustreznosti izhodišč za obravnavo ciljev prostorskega načrtovanja. Sicer pa je očitna različna strukturna opremljenost in razvitost v smeri sever - jug. Podobna diferenciacija se kaže tudi na področju brezposelnosti.

Ključni problemskih sklopi iz leipziškega dokumenta, ki bodo po mnenju avtorjev tudi v prihodnjih letih v ospredju so: polarizacija ekonomskih aktivnosti in težnje po koncentraciji v urbanih sistemih. Enakomerna porazdelitev mest ne daje podatkov o njihovi privlačnosti in njihovih gospodarskih problemih. Problemi podeželja niso posebej prikazani.

Obremenitev, gostota mrež, dostopnost, vrednotenje prometnih vozlišč so najbolj pomembne vsebine scenarijev prometnega omrežja. Za področja, ki so med seboj slabo povezana ugotavljajo, da še naprej izgubljajo svojo privlačnost. Še naprej pa obstaja močna navezanost na velike metropole.

Kljub temu, da so naravni potenciali že močno ogroženi, niso posebej izpostavljeni oziroma strukturno obdelani. Podobno je s kulturno dediščino, ki je v dokumentih komaj omenjena in tako ostaja še vedno izjemen pritisk na nezavarovana območja.

2. 4. Maasticht II - Revizija pogodbe z vidika urejanja prostora

Osrednji predmet vladne konference, ki je bila konec marca 1996 v Torinu, je bila revizija maastichtskih dogovorov. V ospredje se postavljajo vprašanja, kako oživiti trgovinske vezi v uniji, državljanstvo EU, skupna zunanja in varnostna politika, zaposlovanje in dileme o sistemu odločanja v ministrskem svetu EU ter širitev unije na vzhod.

Zato obravnava problematike o urejanju prostora gotovo ni bila v ospredju. Kljub temu je nemška stran izrazila željo po prostorskih spremembah, ki je bila posebej obdelana v študiji Akademije regionalno planiranje iz Hannovra. V tej študiji so izpostavljeni predvsem naslednji predlogi, ki naj bi jih ob novelaciji pogodbe upoštevali:

- .. uskladitev velikega števila instrumentarijev in politik, ki neposredno vplivajo na prostorska dogajanja (npr. agrarna-, socialna-, prometna-, regionalna-, politika itd);
- .. povečati vpliv prebivalcev, občin in regij pri odločanju,
- .. okrepiti sodelovanje med državami članicami Unije na prostorskem razvoju Evrope. Izdelati takšne modele prostorskega razvoja, kjer bo mogoče dobiti soglasje in pri tem upoštevati kar največjo stopnjo subsidiarnosti. Evropski koncept prostorskega razvoja naj bi torej slonel na postopkih usklajevanja,
- .. ustvariti pogoje za načrtovano širitev na druge srednje in vzhodnoevropske države.

Končno bi bilo zaželeno, da bi dosedanje 3-letno periodično poročanje o prostorskem razvoju v Evropi razširili, ter vključiti v poročila tudi prostorske učinke posameznih politik in programov držav nečlanic.

Če povzamemo, ugotovimo, da so glavne naloge koncepta EUREK naslednje:

- .. definicija, opredelitev in reševanje problemov disparitet s posebno usmeritvijo strukturnih skladov,
- .. pospeševanje regionalnega, zlasti čezmejnega sodelovanja in
- .. opredelitev varovanih območij (dobrin), ki so pomembni za vso Evropo. Ne smemo pa spregledati, da prostorskih struktur znotraj EU ne moremo vrednotiti po enotni shemi, ker ima vsaka izmed njih svoje specifičnosti.

V prostorskem planiranju nastopajo težave, zato se postavlja vprašanje, ali naj se držimo načela in ohranjamo raznolikosti na eni strani, ali da po drugi strani upoštevamo obvezne sisteme ciljev prostorskega načrtovanja. Tiste države, ki imajo federalistično ureditev, bodo zagotovo zahtevale čimvečji manevrski prostor.

3. Evropske integracije in regionalni razvoj Slovenije

Prostorske integracije pojmuje v dveh smereh: kot povezovanje navzven in kot povezovanje navznoter. Integracije pa so na splošno predpogoj uspešnega razvoja. V obeh smereh jih vidimo kot postopno povezovanje, kot dolgotrajnejši proces in vidimo jih tudi kot vsebinski problem, ki kljub poudarku na prostoru pomeni tudi take "neprostorske" kategorije kot so npr.: družbene in kulturne vrednote ter ne nazadnje institucionalni okvir za tehnološke spremembe.

Evropskim integracijam in njenemu regionalnemu razvoju že nekaj časa dajejo najpomembnejši in odločujoči pečat mesta. Mesta se pojavljajo v vozliščih, tu se razvojne silnice prepletajo v sinergističnih interakcijah. Zagotovo igrajo pri vsem tem pomembno vlogo tudi naravne in antropogene bariere, ki po svoji naravi sooblikujejo urbane sisteme². Oblikovanje gospodarskih središč spremljajo inovacijska žarišča v širokem zaledju in temeljite strukturne spremembe, ki se izostreno izražajo tudi v medregionalnih povezavah. Prav zato v regionalno-planerskih krogih veliko razpravljajo o tim. "modri banani"³ in mediteranskem "sunbeltu" kot razvojnih oseh nove združene Evrope (Ravbar, 1993). V "banani" in "sunbeltu" se naj bi po nekaterih scenarijih v prihodnje osredotočila vsa gospodarska rast Evrope. Metropolitanska območja in mesta so istočasno še vedno najodločilnejši katalizatorji regionalnega razvoja. Prav zato želimo evropskim mestom, kot nosilcem evropskih integracij, v nadaljevanju posvetiti nekoliko pozornosti.

Analitiki evropskih mest (Brunet, 1989) sodijo, da imajo pri teh procesih odločilno vlogo:

- multinacionalna združenja;
- kvalitetna gospodarska infrastruktura;
- vloga univerze in znanosti nasploh;
- izobrazbena raven prebivalstva;
- ekonomska in finančna moč;
- delež prepeljanih tovorov v rečnih in morskih pristaniščih;
- kvaliteta letališkega prometa;
- odmevnost kulturnih prireditvev;
- sejemska dejavnost;
- izdajateljska dejavnost;
- kongresna dejavnost;
- telekomunikacije in druge visoke tehnologije ter
- specializacija mest.

Sektorsko vrednotenje mest, katerih namen je bil razpoznati njihov pomen, je slonel na gornjih kazalcih, razvrščenih v pet skupin in sicer na:

- mednarodnih povezavah mest;
- komunikacijskih povezavah;
- ekonomski in finančni moči;
- znanstvenem in tehnološkem pomenu ter
- kulturnem pomenu.

Poleg mest pridobivajo na pomenu tudi zaključene regionalne skupnosti. Rastoči pomen regij, vedno bolj poudarjen pomen integracij na regionalni ravni in vedno večja moč regij v politiki Evropske skupnosti so sprožili ustanovitev "zbornice regij kot "tretjega stebra" pri evropskih integracijskih procesih (poleg Evropske komisije in Evropskega parlamenta).

² Analitiki evropskih mest (Brunet, 1989) sodijo, da imajo pri oblikovanju mestnih funkcij odločilno vlogo: mednarodne in komunikacijske povezave, ekonomska moč, znanstveni in tehnološki ter kulturnem pomen.

³ Po Brunetu imenovana tudi kot "TISSUS DE VILLES"

Specifične oblike "renesanse regij" izražajo svoj kulturni in socialnopsihološki pogled nove Evrope. So tudi svojevrsten odgovor "marketinškim strategijam" in izpričujejo regionalno in domovinsko pripadnost ter se naslanjajo na avtohtonost in identiteto prebivalcev, domovinska združenja, literaturo, regionalne medije in nasploh na "regionalno kuhinjo". Med vsemi bolj ali manj verjetnimi scenariji regionalnega razvoja imajo pomembno mesto prav tisti novi koncepti, ki govore o prilagajanju regionalnega razvoja dežele, pokrajine ali mesta novim, skupnim evropskim razmeram.

Na tem mestu stopajo v ospredje še naslednja vprašanja: Kakšne so v teh okvirih možnosti nadaljnjega razvoja Slovenije in kaj lahko od evropskih integracij pričakujemo? Analitiki⁴ iz evropske skupnosti trdijo, da bo tekmovanje na področju blaga in storitev med podjetji znotraj EU še pospešilo dvoje sicer že začelih procesov: Znotraj skupnosti enotnega trga je na eni strani pričakovati nadaljnje koncentracijske tendence v polih rasti.

Izhajajoč iz ciljev, ki podpirajo skladen razvoj med različno razvitimi območji in zaradi relativno ugodnega geografskega in geopolitičnega položaja Slovenije v Evropi bomo v nadaljevanju poskusili vredniti njen položaj v skladu s kriteriji, ki veljajo v EU. Spodnja preglednica nas opozarja na povzetke rezultatov konference ministrov za prostorski in regionalni razvoj (Madrid, november/december 1995), ki so hkrati sintezni prikaz ekonomsko-socialnih in prostorskih struktur dežel EU ter iz njih izhajajočih potreb po nadaljnji proučitvi posameznih problemov regionalnega razvoja. Poleg tega pa lahko tudi nakazujejo možnosti aplikacije opcij raziskovalnega dela v Sloveniji v okvirih njenega političnega in gospodarskega vključevanja v evropske integracijske tokove.

⁴ Jochimsen, R., 1991: Finanz- und Wirtschaftspolitische Rahmenbedingungen der europäischen Integration und ihrer räumlichen Entwicklung. Forschungs und Sitzungsberichte der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band. 190, str: 40-61.

SINTETIČNI PRIKAZ PROSTORSKE STRUKTURE DEŽEL EU TER IZ NJIH IZHAJAJOČE POTREBE PO PROUČITVI POSAMEZNIH PROBLEMOV (povzetki rezultatov konference ministrstev za prostorski in regionalni razvoj, Madrid, november/december 1995 - možnosti aplikacije opcij raziskovalnega dela v Sloveniji v okvirih vključevanja v EU)

kriterij	značilna pojavnost	značilni problemi	možne opcije nadaljnjega reševanja - ukrepi
	<i>splošno</i>		vzdrževanje in krepitev politike gospodarskega in socialnega povezovanja uveljavljanje mednarodnih metodologij, analiz in študij oblikovanje enotnih metodologij in analiz za obmejna območja
Geografski položaj	osrednja lega	urbano zgoščevanje zgoščevanje v prometu, visoka mobilnost in prevlada osebne prometa visoki ekološki stroški zaradi prometa in infrastrukture	vzpostaviti "novo" prostorsko dimenzijo politike regionalnega razvoja razvoj urbanih omrežij vzpostaviti nove transportne tehnologije na območjih zgoščevanja prebivalstva potreba po evropski politiki razvoja gorskih in kraških območij
	perifernost in odmaknjenost	nizka gostota poseljenosti ter nizka stopnja urbaniziranosti; nezadosten dostop do evropskih infrastrukturnih omrežij naravnogeografske omejitve za razvoj transportnih sistemov nizka gostota prometne mreže, ki znižuje gospodarsko učinkovitost infrastrukture; neuskklajenost med različnimi oblikami transporta;	splošni ukrepi za zmanjševanje odmaknjenosti ter vzpodbujanje razvoja labilnih območij; vzpostaviti teritorialno dimenzijo politike regionalnega razvoja; upoštevanje potreb po prestrukturiranju perifernih območij; strukturni aspekt politike perifernih območij; potreba po prevrednotenju razvoja gorskih in kraških območij

kriterij	značilna pojavnost	značilni problemi	možne opcije nadaljnjega reševanja - ukrepi
Stopnja integriranosti v evropski ekonomsko-tržno konkurenčni model	visoka stopnja integriranosti	<p>urbano zgoščevanje ter razraščanje urbanih struktur; socialna segregacija v mestih; prestrukturiranje industrije; zgoščevanje v prometu, visoka mobilnost in prevlada osebne potniškega prometa; visoki ekološki stroški zaradi prometa; povečani pritiski turizma na naravno in kulturno dediščino; degradacija pokrajine zaradi učinkov kmetijstva in urbanizacije; onesnaževanje okolja; izgubljanje biološke pestrosti v pokrajini;</p>	<p>izboljšati konkurenčnost mest; razvoj urbanih omrežij na evropskem nivoju; podpiranje javnega na račun osebne potniškega prometa; vzpostaviti nove transportne tehnologije na območjih zgoščevanja; vzpodbujati obnovo biološke raznovrstnosti pokrajine; upoštevati ekološke in krajinske prvine pri uvajanju enotne agrarne politike; pri uveljavljanju politike varovanja okolja je treba razlikovati med različnimi rezultati proizvodnega sistema;</p>
	nizka stopnja integriranosti	<p>slaba povezanost nacionalnega urbanega sistema; deindustrializacija z izgubljanjem tradicionalnih sektorjev; visoka brezposelnost; neskladen regionalen razvoj; gospodarsko-socialna šibkost regije; slaba opremljenost s tehnično in informacijsko infrastrukturo; ekološki problemi na območjih visoke koncentracije gospodarskih dejavnosti; nepovezanost naravnih okolij na nacionalnem nivoju; problemi pri upravljanju z naravno in kulturno dediščino; vplivi enotne agrarne politike na zniževanje ekonomske aktivnosti; pritiski turizma na naravno in kulturno dediščino; onesnaževanje okolja vseh vrst; konfliktna raba naravnih virov (tla in vode);</p>	<p>prestrukturiranje perifernih območij v skladu s kriteriji za oblikovanje skladnega regionalnega razvoja; izboljšati konkurenčnost mest; razvoj urbanih omrežij na regionalnem nivoju; uveljavljanje mehanizmov za povezovanje malih mest v enoten urbani sistem; revitalizacija urbanih območij še v fazi nazadovanja industrije; reševati probleme manj privlačnih območij pri razvoju informacijske infrastrukture ter pridobivanju znanja; pri uveljavljanju politike varovanja okolja je treba razlikovati med različnimi rezultati proizvodnega sistema; vzpodbujati integriran razvoj podeželja, upoštevajoč različne dejavnosti</p>

kriterij	značilna pojavnost	znacilni problemi	možne opcije nadaljnjega reševanja - ukrepi
Nivo notranje in zunanje povezanosti	močne teritorialne povezave	ustrezne povezave transnacionalnih urbanih sistemov ustrezne povezave z evropskimi komunikacijskimi omrežji pomankljiva povezanost transnacionalnih naravnih okolij onesnaževanje okolja preko nacionalnih meja	planiranje razvoja urbanih omrežij na regionalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju skupen pristop pri upravljanju urbanih območij in različnih oblikah čezmejnega sodelovanja upoštevati učinke, ki jih povzročata odmaknjenost od osnovnih prometnih in informacijskih omrežij potreba po strateškem, splošnem pregledu stanja infrastrukture ter analizi različnih teritorialnih potreb po razvoju le-te potreba po analizi novih transportnih tehnologij ter varčevanju z energijo analize transnacionalnih razvojnih osi; oblikovanje sistema odprtih prostorov ("zelena infrastruktura")
	šibke teritorialne povezave	slaba povezanost urbanih sistemov neusklajenost med različnimi oblikami transporta	ugotoviti vlogo in pomen razvoja sekundarnih prometnih omrežij upoštevati učinke, ki jih povzročata odmaknjenost od osnovnih prometnih in informacijskih omrežij oblikovati strategijo investicij v infrastrukturo integrirati kriterije za uravnotežen razvoj in varovanje okolja v analizah učinkovitosti infrastrukturnih omrežij analize transnacionalnih razvojnih osi vzpodbujati integriran razvoj podeželja z upoštevanjem različnih dejavnosti

kriterij	značilna pojavnost	značilni problemi	možne opcije nadaljnjega reševanja - ukrepi
Potenciali za skladen in uravnotežen razvoj	omejitve, ki izhajajo iz gospodarskega razvoja (ranljivost naravnih virov)	<p>urbana zgostitev prometne zgostitve, visoka mobilnost in prevlada osebnega potniškega prometa ekološki stroški zaradi infrastrukture in prometa pritisk turizma na naravno in kulturno dediščino degradacija pokrajine zaradi kmetijstva in urbanizacije onesnaževanje okolja izguba biološke pestrosti na visoko razvitih območjih problemi pri upravljanju z naravno in kulturno dediščino konfliktna raba naravnih virov (tla in vode) onesnaževanje okolja preko nacionalnih meja</p>	<p>Ohranjanje naravnih in kulturnih virov: potreba po "evropski " politiki razvoja gorskih in kraških območij vzpodbujati razvoj novih transportnih tehnologij na območjih zgoščevanja obnovitev biološke raznovrstnosti pregled urbane problematike v povezavi s kriteriji za skladen regionalni razvoj vzpodbujati integriran razvoj podeželja z upoštevanjem različnih dejavnosti oblikovanje sistema odprtih prostorov na evropskem nivoju (zelena infrastruktura) ohraniti poglobitve varovalne gozdne površine</p>
	naravne omejitve	<p>nevarnost suše, erozija tal, potresnost, poplavnost.... ..</p>	<p>Zmanjševanje rizika naravnih katastrof: obnoviti deficit v naravnih virih omejiti nevarnost erozije, požarov, poplav ipd.</p>

4. Evropa menja svoj obraz — oblikovanje Evroregij

Države evropske unije od Rimskega sporazuma do Maastrichta zaznamuje velika raznolikost. Poglavitna značilnost pa je koncentracija prebivalstva in njihovih gospodarskih aktivnosti v obsežnih metropolitanskih regijah. Tako npr. tretjino vsega družbenega bruto proizvoda v EU ustvarijo v 15 od 173 statističnih regij⁵, kolikor jih je v EU (Foucher, 1995). Za odklanjanje regionalnogeografskih nesorazmerij je bilo v zadnjih letih sproženih nekaj političnih akcij. Tako je npr. maastrichtski sporazum (iz leta 1992) poleg implementacije skupnega trga, gospodarske in monetarne unije, varstva okolja in izgradnje transevropskih energetske, prometne in telekomunikacijske omrežij⁶, določil tudi cilje na področju jačanja gospodarskih in socialni struktur oz. v sferi tim. "regionalnega ravnotežja". S tem ukrepom žele okrepiti gospodarsko konkurenčnost in zagotoviti bolj uravnotežen prostorski razvoj unije. Skoraj istočasno (leta 1991) je bil pod okriljem Evropske komisije izdelan regionalnoplanski dokument pod naslovom "Evropa 2000", ki je bil nato do konca leta 1994 dopolnjen pod naslovom "Evropa 2000 +«. Dokument opozarja, da se Evropa na prehodu v 21. stoletje sooča z obstojem in medsebojno soodvisnostjo pokrajin, ki sestavljajo unijo in z okrepljenimi stiki z drugimi deli kontinenta. S širjenjem in gospodarskimi povezavami dobiva unija nove razvojne impulze, hkrati pa se tudi sooča z novimi regionalnimi problemi. To pa je priložnost za uveljavitev regionalnega planiranja, ki naj bi tesnejše gospodarsko in socialno sodelovanje koordiniral. "Evropa 2000+" nima ambicij posegati v pravice in odgovornosti nacionalnih, regionalnih ali lokalnih oblasti, pač pa naj bi služil le kot okvir in pomoč pri regionalnem planiranju. Bila pa naj bi pogoj za harmoničen razvoj družbe in tudi pomoč pri vključevanju perifernih območij.

5 na podlagi statistične klasifikacije regij NUTS 2.

6 gl. npr. poglavje XII: Transevropsko omrežje (Art.129 b-d) - Po tem dogovoru je skupnost nosilec izgradnje transevropskega omrežja na področju prometne, telekomunikacijske in energetske infrastrukture. Cilji skupnosti so posebej naravnani k povezovanju izoliranih in obmejnih območij z osrednjimi območji, ali poglavje XIV: Gospodarsko in socialno povezovanje (Art. 130 a-e). Politiko jačanja gospodarskih in socialnih vezi bo unija vodilo s pomočjo tim. strukturnih fondov. Poleg že obstoječih fondov, kot so npr. različni fondi za kmetijstvo, socialo in regionalni razvoj načrtujejo oblikovanje "kohezijskega fonda", ki bo imel poseben namen pri podpiranju transevropskega omrežja in politike varstva okolja ter poglavje XVI: Varstvo okolja (Art. 130 r-t). Politika varstva okolja temelji na principih in skrbi po vnaprejšnjega preprečevanja različnih škod. Zahteve varstva okolja določajo kompleksno politiko in skupne akcijske programe, strožje predpise in ukrepe tudi na področju urejanja prostora in namenske rabe zemljišč.

V njem so oblikovane skupne naloge za oblikovanje prostorskega razvoja regij. Poglavitni poudarki in usmeritve za nadaljnje delo pri prostorskem planiranju so zapisani v naslednjih poglavjih:

- poglavitni vplivi na prostorsko planiranje (trendi in razporeditev prebivalstva in zaposlenosti);
- razvoj specifičnih območij (mesta: poti do uravnoveženega sistema; podeželska območja: problemi in perspektive; obmejna območja kot element integracije);
- sistemi prostorskega planiranja in javni transfer članic (instrumenti in politike prostorskega planiranja, učinkovitost javnih financ v prostorskem planiranju);
- transnacionalne perspektive prostorskega planiranja v Evropi (kjer so posebej izpostavljena prostorsko zaokrožena in za Slovenijo "interesantna" območja: Alpski lok, kontinentalna diagonala, sredozemske regije, "zunanja" robna območja).

Bolj kot na prostorskem področju, se EU dejavno vključuje na gospodarskem in socialnem področju. Za preseganje doseženih ekonomskih nesorazmerij želi Evropska Unija ne le na nacionalnem, marveč še na nadnacionalnem nivoju zasledovati predvsem naslednje smotre (konferenca ministrov držav EU, Leipzig 94):

- prestrukturirati in okrepiti tista območja, ki so pomembni za evropsko združevanje;
- podpirati skladen razvoj med različno razvitimi območji; v tem sklopu so prednostnega pomena odnosi med ruralno-urbanimi območji in vzpostavitev policentričnega urbanega sistema med evropskimi metropolami;
- stremeti za ekološko sprejemljivimi transportnimi sistemi ter hkrati prispevati k izboljšanju dostopnosti do informacij in do znanja;
- ustvarjati pogoje za smotrno urejanje in razvoj evropske naravne in kulturne dediščine.

Konferenca ministrov članic EU je nato v Madridu, decembra 1995, uporabila še štiri dodatne skupine kriterijev za opredelitev regionalnih problemov posameznih držav in regij:

- relativni geografski položaj dežele v okviru Unije;
- stopnja integriranosti v evropski ekonomsko-tržni model;
- nivo notranje in zunanje povezanosti v okviru Unije;
- ranljivost evropske naravne in kulturne dediščine.

Poglavitne zahteve nove Evrope so v razvijanju (zagotavljanju) gospodarske stabilnosti in oblikovanju interregionalne solidarnosti med geografsko zaključenimi pokrajinskimi enotami. V tem kontekstu se torej išče nova prostorska in regionalna strategija, katere poglavitna naloga ni le v gospodarski rasti, marveč tudi vse bolj v izboljšanju vsesplošnih življenjskih pogojev prebivalstva v različnih delih starega kontinenta. To pa pomeni, da je potrebno tradicionalne koncepte planiranja regionalnega razvoja, temelječe doslej bolj ali manj na "zaprtosti" v okviru lastnih državnih meja, spreminjati. Ker nameravajo razvite evropske dežele, zaradi lastnih

koristi (širjenje trgov) širiti svoj (ekonomski) vpliv tudi proti vzhodu in jugu, je prednostna naloga teh - pretežno manj razvitih držav prav v odpiranju njihovih lastnih mejnih območij, ki bodo tako postala generator razvoja čezmejnih oblik sodelovanja. Kajti prav obmejna območja imajo tim. "pozitivni obmejni efekt", ki sprošča nadaljnje socialnoekonomske aktivnosti med sosednjimi državami. Za tako oblikovana obmejna območja se uveljavil pojem "Evreregija". Oblikovanje Evreregij je priložnost, da obmejna območja izidejo iz zaostalosti in, da s tem izgube svojo periferno lego.

Vedno bolj poudarjen pomen integracij na regionalni ravni in vedno večja moč regij sta v politiki EU sprožili ustanovitev "zbornice regij" kot "tretjega stebra"⁷ pri evropskih integracijskih procesih. Specifične oblike "renesanse regij" izražajo ob gospodarski moči svoj kulturni in socialnopsihološki pogled nove Evrope. So tudi svojevrsten odgovor "marketinškim strategijam". Izpričujejo regionalno in domovinsko pripadnost ter se naslanjajo na avtohtonost in identiteto prebivalcev, domovinska združenja, literaturo, regionalne medije in nasploh na "regionalno kuhinjo". Prav v sodobnosti doživljajo svoj "boom". Regionalne razlike v kulturi in mentaliteti so tako razločen odgovor unificiranemu gospodarskemu razvoju.

5. Sintetični prikaz prostorske strukture dežel EU in posledice za prostorski razvoj Slovenije

Slovenija se je v zadnjih dvajsetih letih, ob vsaj delnem upoštevanju njene prehodnosti, že postopoma vključevala v evropske integracijske tokove. S tem, da je izkoriščala svoje geografske prednosti. Med prednostne dejavnike sodijo: visoka stopnja odprtosti meje, že nekajkrat izpostavljen policentrični koncept družbenega razvoja in vsaj do določene mere ustrezna regionalna razvitost obmejnih območij ob pomembnejših mednarodnih poteh (obalno-kraško in goriško območje, Gorenjska in severna Štajerska in ob določenih "rezervah" tudi Krško-brežiško polje). Nekatera od imenovanih obmejnih območij so zaradi zgodovinskih in geografskih razlogov celo močnejše povezana z okolji v sosednjih državah kot s centri v slovenskem poselitvenem sistemu. S krepitvijo povezav med Slovenijo in Evropsko skupnostjo se na mejnih območjih lahko razvijejo "transnacionalne metropolitanske regije" (npr. Maribor - Graz, Obalna mesta - Trst, Gorica - Nova Gorica ter ob izpolnitvi določenih pogojev tudi Krško - Brežice - Zagreb). Slovensko-italijanska, slovensko-avstrijska in slovensko-madžarska

meja sodijo po številu mejnih prehodov ter pretoku blaga, ljudi in informacij še vedno med najbolj odprte meje v Evropi, čeprav so bile še do leta 1990 to meje med deželami z različnimi političnimi sistemi in deželami, ki so pripadale različnim vojaškim blokom.

Ne glede na relativno ugodne gospodarsko-geografske kazalce razvitosti Slovenije pa ostajajo še številni problemi regionalnega razvoja. Slovenija šele zdaj premaguje slabosti ekstenzivne industrializacije in še posebej težke industrije, kar je povezano z zmanjševanjem števila zaposlenih v industriji in hitro rastjo brezposelnosti. Drobno gospodarstvo, obrt in trgovine se sicer še razvijajo in pridobivajo na gospodarskem pomenu, pa tudi kot zaposlitveni dejavnik, vendar pa z rastjo števila delovnih mest ne morejo dohitevati rasti števila nezaposlenih. Veliki problemi se odpirajo tudi v kmetijstvu, saj je bil razvoj zasebnega kmetijstva zaradi ovir, ki jih je predstavljal desethektarski maksimum, močno okrnjen. Dediščino oviranja kmetijstva predstavlja razdrobljena posest (povpr. velikost je 5,5 ha) z razmetanostjo številnih, do dveh arov velikih parcel, ki so v veliki meri že prešle v roke polkmečkih in nekmečkih gospodinjstev (Klemenčič, 1992). Brez dvoma pa sodita kmetijstvo in tudi drobno gospodarstvo med tiste dejavnosti, ki dajeta prebivalstvu Slovenije možnost hitrega vključevanja v Evropo. Obe dejavnosti sta preživele socialistično gospodarstvo po drugi svetovni vojni. Obe dejavnosti tudi istočasno dajeta, ob intenzivni komunikaciji prebivalstva preko meje - predvsem s sosednjimi območji - podlago za psihološke predispozicije dojemanja življenjskih navad družbe zahodne demokracije. Sedanji geopolitični položaj Slovenije je sam po sebi pomemben dejavnik razvoja, vendar pod pogojem, da bo aktivna politika izkoristila njegove razvojne prednosti. Za uspešno vključevanje Slovenije v procese evropske integracije je v naslednjih letih nujno prilagoditi prostorske strukture sodobnemu evropskemu razvoju. Pri tem se prednosti oz. negativni učinki ocenjujejo z vidika gospodarskega razvoja, narodno-kulturne identitete, varovanja okolja in z vidika zmožnosti socialno vzdržati pritiske, ki jih narekujejo družbene spremembe oz. "modernizacija" Slovenije. Razvojne zavore so pri tem v neustrezni kmetijski politiki, ki za obstoječo kmetijsko in zemljiško strukturo ni sposobna ustrezno razvijati za kmetijsko dejavnost najprimernejših površin. Nadalje je velika zavora dosedanji ekstenzivni razvoj industrije z industrijskimi giganti, ki s preživeto strukturo zaposlenih ne ustvarjajo po sodobnih tržnih zahtevah. Začetno prestrukturiranje sekundarnega sektorja sproža v sedanji fazi predvsem hitro večanje brezposelnosti. Zaradi dolgoletne

gospodarske recesije se regionalne disparitete povečujejo. Pričakovati je, da bosta funkcija in pomen mestne aglomeracije proti njenemu zaledju v okvirih selektivne ekonomske rasti v prihodnje še bolj neenakomerna. Zato bo tudi v bodoče potrebno posebno pozornost posvečati demografsko ogroženim območjem.

Pomembna pomanjkljivost pri snovanju razvoja slovenskih regij zadeva njihovo samozadostnost. Regionalna središča so rastla iz obstoječega, ne pa iz svojih načrtno zasnovanih vlog v širšem prostoru. Tako logiko regionalnega razvoja je mogoče zaslediti v vseh urbanih, še posebej pa regijskih središčih. Pri tem je še posebej opazna ekonomska šibkost pa tudi kulturna osveščenost in vrstni red vrednot. Velja pa opozoriti, da v pogojih tržne ekonomije dobivajo tekmo tista mesta, ki imajo poleg transportne in komunikacijske opreme še kulturne, arhitektonske in rekreacijske kvalitete. Omenjeni "lokacijski" pogoji v Evropi pridobivajo na pomenu. Zato je toliko pomembnejše sočasno snovanje regionalne gospodarske strategije skupaj s prostorsko. Le-ta je v Evropski skupnosti identična, kajti regionalno planiranje je zgolj prostorski izraz gospodarske, socialne, kulturne, in ekološke politike. Prilagajanje evropskim normativom gospodarskega in tehnološkega razvoja, ki izhajajo iz integracijskih procesov v Evropi, bo nujno vplivalo tudi na modifikacijo prostorskega razvoja Slovenije.

Drugo morda še pomembnejše je vprašanje o vlogi geografskega, oz. boljše, geopolitičnega položaja Slovenije. Slovenija je država alpskega loka, vendar s poudarjeno prehodno vlogo nasproti: panonskemu bazenu, mediteranskemu loku in tudi nasproti Balkanu. Vse strokovne analize govore o relativno ugodnem položaju Slovenije zaradi relativne bližine do razvijajočih se in do avtopropulzivnih okolij, pa najsi upoštevamo scenarij niza metropol z vlogo generatorjev razvoja, imenovanih kot "modra banana", ali mediteranski "sunbelt", ali "Evropo metropol", ali "Evropo regij" Pomembno dejstvo, ki je Sloveniji v prid je še, da se zaradi ponovnega gospodarskega odpiranja "vzhoda" najpropulzivnejša gravitacijska središča predstavljajo proti vzhodu in jugu - v trikotnik Frankfurt - Trst - Valencija. Jochimsen⁸ je v svojih predvidevanjih še določnejši in predvideva zelo močne razvojne impulze v vzhodnih delih "banane" in predvsem v najvzhodnejšem delu "sončnega pasu", ki naj bi po njegovem mnenju segal do Trsta. Obe dokaj realni in optimistični napovedi Slovenijo postavljata pred duri najrazvitejši Evropi. Obenem sta temelj novim izzivom, katerim se Slovenija tudi zaradi

svojega ugodnega naravnogeografskega in geopolitičnega položaja **ne sme in ne more odpovedati**. Gospodarsko močne in dinamične dežele investirajo v svojo prihodnost tudi tako, da iščejo "partnerske regije". Slovenija, kljub temu, da njena gospodarska moč dosega komaj dobri dve tretjini povprečne gospodarske moči petnajsterice,⁹ lahko svojo **geografsko lego** uporabi kot osrednji marketinški argument, tej naj prilagaja svojo gospodarsko strukturo in za izboljšanje le-te poskuša pridobiti mednarodno pomoč. Gestratežki položaj Slovenije omogoča torej povezovanje tako na ravni mestnih regij kot tudi na ravni različnih evropskih regij. Slaba povezanost z modernimi avtocestami in dotrajanost železniškega prometa predstavlja velik problem pri oblikovanju RS kot mednarodno tranzitne evropske regije..

8 *ibid.*

9 Po ocenah je bil leta 1990 slovenski nacionalni produkt višji od portugalskega, grškega in irskega, pa tudi od zahodnih regij Španije, južne Italije in večjega dela nekdanje Vzhodne Nemčije. Več o tem: Gans, P., 1992: Regionale Dispariteten in der EG. Geographische Rundschau, št.44, zvezek 12, str: 691-698.

MOŽNI SCENARIJI PROSTORSKEGA RAZVOJA V EVROPI IN POSLEDICE NA PROSTORSKI RAZVOJ SLOVENIJE

(Sintetični poskusi prikazov prednosti in slabosti)

POGLAVITNA PODROČJA PROSTORSKEGA IN REGIONALNEGA RAZVOJA:

Temeljna področja	scenarij evropskih mest (oblikovanje "novih" modelov Hanzeatskih mest)	scenarij evropskih regij (prenos "Alpskega" modela razvoja na preostalo Evropo)
razvojni imperativi: · splošno	⇒nadaljnja krepitev mest ob "modri banani", centralizacija gospodarske rasti v velikih Evropskih metropolah ⇒(gospodarska) rast je najpomembnejša motivacija za integracije v evropskem prostoru; ⇒pospešen gospodarski razvoj je pospeševalec interregionalnih ((post)industrijskih) izmenjav;	⇒oblikovanje omrežja kooperirajočih se regij in mest v alpsko-jadransko-podonavskem bazenu; ⇒pospeševanje uravnoveženega regionalnega razvoja; ⇒scenarij razvoja srednjevelikih mest kot generatorjev razvoja; ⇒regionalno-prostorsko planiranje se bo razširilo iz (na) sosednjih dežel; ⇒koordinacija razvojnih vprašanj na ravni regij. ⇒razmah integracijske dinamike na različnih ravneh;

Temeljna področja	scenarij evropskih mest (oblikovanje "novih" modelov Hanzeatskih mest)	scenarij evropskih regij (prenos "Alpskega" modela razvoja na preostalo Evropo)
vplivi in posledice na Slovenijo:	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ metropolitanska območja v Padski nižini, Muenchnu in Dunaju bodo "izžarevala" svoje vplive na Slovenijo, kar pomeni: nadaljnjo krepitev Ljubljanske mestne regije, pospeševanje razlik med slovenskimi pokrajinami; ⇒ zaradi naraščanja pomena sredozemskih velemest v Padski nižini bo pridobivalo na pomenu tudi zahodnoslovensko zaledje; ⇒ pospeševanje povezav sever - jug (Adriatik - Podonavje skozi Slovenijo); Koper bo z delitvijo pomorskih pristaniških funkcij s Trstom pridobival na pomenu; njegov razvoj bo ugodno vplival na zaledje; ⇒ močna zahteva po oblikovanju sodobnega komunikacijskega omrežja v smeri JZ-SV Slovenije; ⇒ oblikovanje (širjenje) novih razvojnih polj preko Slovenije: npr Benetke - Dunaj (Budimpešta); ⇒ zaradi ekonomske in populacijske šibkosti mest bo Slovenija ostajala na obrobju propulzivnih razvojnih tokov, razvojni zagon je pričakovati le ob prometnicah KP-LJ-MB; ⇒ močan pritisk na okolje, povečano obremenjevanje bo ustvarjalo nove konflikte med "mestnimi" dejavnostmi in "slovenskim" tipom podeželja; ⇒ obsežni alpski, kraški in subpanonski deli Slovenije bodo ostajali (ohranjali) na obrobju; 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ močnejše gospodarske povezave med deželami Alpskega loka, Padsko nižino in Podonavjem; ⇒ visoko razvite dežele severnega dela alpskega loka bodo z različnimi oblikami čezmejnega sodelovanja postopno integrirale dežele (regije) južnega dela alpskega loka; ⇒ močna zahteva po oblikovanju sodobnega komunikacijskega omrežja v večih (različnih) smereh znotraj Slovenije ob hkratni navezavi na sosednja obmejna območja; ⇒ močnejša razvojna dinamika in nadaljnja izgradnja srednjevelikih slovenskih mest - pospeševanje urbanizacije; ⇒ integracija robnih in obmejnih območij z dinamiko razvoja mest; ⇒ olajšano prestrukturiranje manj razvitih območij; ⇒ Koper bo z delitvijo pomorskih pristaniških funkcij s Trstom postajal vodilno pristanišče za srednjo Evropo; njegov razvoj bo ugodno vplival na slovensko zaledje; ⇒ pospeševanje razvoja "mirnih" con v naravovarstvenih in turistično atraktivnih območjih; ⇒ alpski lok skupaj s kraškim zaledjem bo zaradi relativno neonesnaženega okolja in uravnoveženega razvojnega modela pridobival na pomenu;

Temeljna področja	scenarij evropskih mest (oblikovanje "novih" modelov Hanzeatskih mest)	scenarij evropskih regij (prenos "Alpskega" modela razvoja na preostalo Evropo)
zahteve po varovanju okolja	⇒ zahteve po varovanju okolja se bodo diferencirale. Največje bodo v območjih z (1) visoko gostoto prebivalstva, (2) v območjih z močno (tradicionalno) industrijo, (3) v območjih z intenzivnim kmetijstvom in (4) ob transportnih (predvsem cestnoprometnih) koridorjih; ⇒ močan pritisk na turistično-rekreacijska območja;	⇒ varovanje alpskih in kraških območij bo pridobivalo na pomenu in imelo prednost pred drugimi rabami prostora; ⇒ močna volja prebivalcev in oblasti za vzpostavitvijo uravnoveženega "notranjega" regionalnega razvoja; ⇒ razmah okolju prijaznega gospodarskega in socialnega razvoja; ⇒ priprava razvojnih varovalnih politik za gorska in kraška območja;
gospodarstvo	⇒ jačanje pomena "multinacionalk" ⇒ posledice odpiranja v evropske integracijske procese bo delovalo ugodno na oblikovanje gospodarskih gibanj v Ljubljani; ⇒ pomembna vloga tujega kapitala bo osredotočena v ljubljanski metropolitanski regiji; ⇒ nekatere gospodarske panoge bodo zašle v strukturno-ekonomske težave; ⇒ "divja" konkurenčnost, "off-shore" investicije, povečevanje dela na "črno" - velik "izvoz" kvalificirane delovne sile iz Slovenije;	⇒ več avtonomije in manj gospodarskih nihanj; ⇒ oblikovanje čezmejnega sodelovanja in oblikovanje pomoči iz že oblikovanih različnih strukturnih fondov; ⇒ dinamika srednjevelikih mest dopušča hitro prilagajanje s pomočjo oblikovanja tehnoloških niš in naravnostjo različnih dejavnosti v terciarni sektor; ⇒ razvoj specializiranih proizvodenj;
prebivalstvo - trg delovne sile	⇒ staranje prebivalstva se bo nadaljevalo; ⇒ velike migracije prebivalstva, posebej v obmestja mest (pretežno Ljubljane), nekontroliran pritisk priseljencev v urbana območja, izseljevanje iz obmejnih območij; ⇒ razlike med območji se bodo povečevale, razlike v načinu življenja med mesti in podeželjem se bodo povečevale; ⇒ v mestih močno povpraševanje po kvalificirani delovni sili in velika brezposelnost na robnih - podeželskih območjih;	⇒ napredek v razvoju prebivalstva (nataliteta) zaradi izboljševanja in izenačevanja socialnih in zaposlitvenih pogojev; ⇒ pomoč srednjevelikim mestom kot generatorjem razvoja širše okolice; ⇒ homogenizacija - izenačevanje življenjskih pogojev; ⇒ razvoj novih profilov delovnih mest (tudi na podeželju); ⇒ "kontrolirana" imigracijska politika zaradi različnih oblik čezmejnega sodelovanja;

Temeljna področja	scenarij evropskih mest (oblikovanje "novih" modelov Hanzeatskih mest)	scenarij evropskih regij (prenos "Alpskega" modela razvoja na preostalo Evropo)
kmetijstvo	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ relativno povečevanje konfliktov z nekmetijsko rabo prostora; ⇒ povečevanje posesti pri kmečkem prebivalstvu, ki kljub temu ne bo zadostovala za rentabilno proizvodnjo, ustvarjanje konfliktov pri polkmečkem prebivalstvu; ⇒ razvoj različnih oblik pomoči kmetom za izgubljeno produkcijo na kmetiji; ⇒ poudarjena specializacija kmetijskih proizvodov; ⇒ "vračanje" živilske industrije na podeželje; ⇒ propadanje "drobne posesti" pretežno polkmetov; ⇒ turizem bo privilegirana dejavnosti; 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ oblikovanje intenzivne "ekstenzifikacije" kmetijstva na krasu in v gorskih območjih; ⇒ povečevanje produkcije na razvojno šibkih območjih ne bo nadomestilo izgube trga; ⇒ povečevanje pomoči kmetijskim območjem, ki bodo zaradi svoje dejavnosti vzdrževala pokrajino in ohranjala okolje, ⇒ razvoj podeželja v bo odvisnosen od razvoja omrežja srednjevelikih mest; ⇒ razvijanje številnih dejavnosti kot dopolnilnih dejavnosti na podeželju; ⇒ sinergija med turizmom in ohranjanjem kmetovanja in načina življenja; ⇒ propadanje "drobne posesti" pretežno polkmetov;
industrija in gradbeništvo	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ nastajanje novih težav v branžah z nizko stopnjo profitabilnosti; ⇒ naraščanje novih proizvodenj z visoko rastjo novoustvarjene vrednosti; ⇒ oblikovanje novih inovacijskih centrov; ⇒ Specializacija v sektorjih z visokim deležem investicij, znanja in raziskovalnega dela; ⇒ "up granding" pregrupiranje, prelociranje in oblikovanje firm po "evropskih kriterijih" 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ razvoj, raziskovalno delo & alternativne čiste tehnologije; ⇒ nove oblike malih in srednjevelikih obratov; ⇒ varovanje z energijo; ⇒ razvijanje kvalitete; ⇒ uvajanje tehnoloških parkov tudi v srednjevelikih mestih
transport	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ oblikovanje povezav, ki so v Evropskem interesu; ⇒ izboljševanje povezav med velikimi metropolami; ⇒ pomanjkanje čezmejne koordinacije 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ paralelni razvoj regionalnih hitrih povezav ⇒ razvoj javnega transporta; ⇒ razvoj oprtnega transporta; ⇒ omejevanje osebnega prometa;

II.

VREDNOTENJE VPLIVOV RAZVOJA DEŽEL EU NA ZNAČILNOSTI IN SMERI GOSPODARSKEGA IN PROSTORSKEGA RAZVOJA SLOVENIJE

(dr. Jernej Zupančič)

1. OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE V LUČI GLOBALIZACIJE POLITIČNIH ODNOSOV V EVROPI

V svetovnem geopolitičnem sistemu so osemdeseta leta prelomna. V Evropi so se izoblikovala politična gibanja, ki so pripomogla k razpadu komunizma kot družbenopolitičnega in gospodarskega sistema in posledično tudi k razpadu Varšavskega pakta in SEV. Konec hladne vojne je obenem pomenil tudi porušenje starega razmerja vojaških, strateških in gospodarskih sil na starem kontinentu ter pričetek oblikovanja novih geostrateških in geopolitičnih razmerij. Pogosto se govori o oblikovanju novega svetovnega reda. Razpadle so tri večnacionalne države: Sovjetska zveza, Čehoslovaška in Jugoslavija, na njihovih tleh pa so se oblikovale nove nacionalne države. Obenem je v Zahodni Evropi potekal proces tesnejšega povezovanja v Evropsko zvezo (EZ), čeprav tam istočasno potekajo tudi močna regionalistična in nacionalistična gibanja, ki težijo k decentralizaciji v upravi in politiki (Tronno, 1995; Repolusk, Zupančič, 1993). Evropska integracija na eni in regionalizmi ter nacionalizmi na drugi strani so tako dobili globalne razsežnosti. V procese ene in druge vrste je (bila) Slovenija vključena neposredno, zato jo omenjena vprašanja še posebej zadevajo. V nadaljevanju želimo osvetliti nekatere vidike vključevanja Slovenije v Evropsko zvezo, še posebej na področju nadaljnega etničnega razvoja.

Sočasno z opisanimi globalnimi procesi se je osamosvojila Slovenija. V zgodovinskem oziru je ozemlje današnje Slovenije dediščina dveh večnacionalnih držav: najprej habsburške monarhije, ki je vzdržala več stoletij od srednjega veka do moderne dobe, po njenem razpadu po prvi svetovni vojni pa se je večji del današnje Slovenije vključil kot eden od ustanovnih delov v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, poznejšo kraljevino SHS in od leta 1929 kraljevino Jugoslavije. Med drugo svetovno vojno so ozemlje okupirale nemške, italjanske in madžarske čete. Po drugi svetovni vojni je bila priključena zahodna Slovenija (v obdobju 1918-

1943 pod fašistično Italijo). V drugi Jugoslaviji je bila Slovenija ena od šestih republik s socialističnim (komunističnim) politično - gospodarskim sistemom.

Jugoslavija je bila od poznih sedemdesetih let dalje v hudi gospodarski in čedalje bolj tudi politični krizi. Slednjo je povzročilo nerešeno nacionalno vprašanje in povečajoče se razlike v stopnji gospodarske razvitosti in korenita razhajanja v konceptu bodočega političnega in gospodarskega razvoja. Obenem so se stopnjevale unitaristične in centralistične težnje Beograda. Čeprav je imela Slovenija v Jugoslaviji pomembno surovinsko bazo in obenem tržišče, je zaradi zaviranja gospodarskega razvoja Slovenija dolgoročno izgubljala svoj gospodarski potencial (Beograd je proti njej uvedel celo gospodarsko blokado), izgubljala je gospodarski zagon, slabšala se je struktura, zaostajala je v tehniki in tehnologiji za razvitimi evropskimi državami, ogrožen pa je bil tudi narodnostni in politični razvoj Slovenije in Slovencev. Na pritisk javnosti je bila leta 1989 z ustavnimi spremembami ukinjena vodilna vloga Zveze komunistov in pripravljena podlaga za prehod v demokratični večstrankarski sistem in tržno gospodarstvo. Na prvih demokratičnih volitvah pomladi 1990 so zmagale opozicijske stranke, zbrane v DEMOS. Decembra 1990 so izvedli plebiscit, na katerem je 88.2 % volilcev glasovalo za samostojno Slovenijo, 25. junija 1991 pa je vlada razglasila neodvisnost. Sledila je agresija zvezne jugoslovanske (srbske) vojske, ki je morala po desetdnevni vojni priznati poraz. Oktobra 1991 je Slovenijo zapustil zadnji jugoslovanski vojak, januarja 1992 pa je Slovenijo uradno priznalo večje število držav (Natek, Perko, 1993; Klemenčič, Genorio, 1993). Končana je bila pomembna faza politične preobrazbe, gospodarska pa se je s tem šele dobro začela.

2. GEOPOLITIČNI POLOŽAJ SLOVENIJE

Geopolitični položaj je rezultanta notranjih in zunanjih dejavnikov; odvisen je od strukture Slovenije, geografske lege in vsakokratne situacije ter procesov v ožji in širši okolici. Spodnja shema predstavlja nekatere najpomembnejše postavke - elemente geopolitičnega položaja Slovenije, pri čemer je treba podčrtati, da gre za pregledno sliko in ne za detajliran prikaz posameznih elementov. Vendar shema dovolj natančno prikazuje ključna razmerja, ki opredeljujejo geopolitični položaj. Naslonili smo se na analizo zadnjega obdobja (1993- 1997) ter na subjektivne ocene.

A. NOTRANJI DEJAVNIKI VPLIVA NA GEOPOLITIČNI POLOŽAJ

strukturni (lastnosti prebivalstva oz. družbe)	ocena	prostorski lastnosti prostora)	ocena
• gospodarska stabilnost družbe / države	+	• strnjjenost ozemlja	+
• perspektivnost gospodarstva	+	• gostota poselitve	+
• lastništvo zemlje	++	• strateške rezerve (kmetijska zemljišča in surovine)	+
• lastništvo kapitala in proizvodnih sredstev	+	• omrežje centralnih krajev različnih hierarhičnih stopenj	+
• socialna stabilnost prebivalstva; varnost	+	• prometna povezanost ozemlja	-
• pravna urejenost in pravna varnost	+	• mednarodni pomen slovenskega ozemlja oz. prostora	++
• organiziranost, moč in doslednost delovanja varnostnih sil	+	• infrastrukturna opremljenost prostora	-
• urejenost finančnega sistema in prometa	+	• upravna razdelitev in upravna hierarhija	--
• urejenost medetničnih odnosov	++	• etnična konsolidacija Slovencev	+
• urejenost manjšinskega vprašanja	++	• etnična konsolidacija neslovenskih skupin	0
• odprtost meja	++	• povezanost navzven (promet, funkcije, odnosi)	+
• povprečne civilizacijske norme prebivalstva	++	• načrtovanje in planiranje v prostoru	+
• tehnični standardi prebivalstva	++	• globina vpliva državnega središča	+
• politični odnosi med različnimi skupinami prebivalstva	+	• upravna in funkcijska moč regionalnih središč	-
• usklajenost politike in upravnega aparata	-	• sredotežnost oz. sredobežnost obmejnih regij	-
• demografska struktura prebivalstva	+		
• državljska zavest prebivalstva	-		
• nacionalna zavest prebivalstva	--		
• odnos med nacionalnim in regionalnim	+		
• moč, vpliv in organiziranost kulture	++		
• učinkovitost, organiziranost in podprtost zunanje politike	--		

Legenda: ++ zelo pozitiven vpliv, + pretežno pozitiven vpliv, 0 vpliv je težko določiti, - pretežno negativen vpliv, -- močno negativen vpliv

Med elementi notranje strukture prevladujejo taki, ki vplivajo na geopolitični položaj Slovenije večinoma pozitivno; Slovenija spada med gospodarsko in politično stabilne države, njeno ozemlje je strnjeno in razmeroma gosto naseljeno, družba je socialno (relativno) stabilna, ima urejene odnose med posameznimi skupinami prebivalstva, zagotavlja solidno stopnjo varnosti (glede na organiziranost in moč varnostnih sil), ima urejen finančni sistem, odprte

meje, urejena manjšinska vprašanja ter dolgoročno razmeroma perspektivno gospodarstvo. Nekoliko šibkejša je pri nekaterih prostorskih dejavnikih, kot so prometna povezanost, infrastrukturna opremljenost in moč posameznih centrov, kar se nanaša na težave nekaterih območij, kot so npr. Haloze, Pokolpje, Zgornje Posočje ter tudi ustrezna povezanost med posameznimi regionalnimi središči oziroma regijami nasploh. Zanimivo je tudi razhajanje med državljsko in narodno zavestjo, kar se kaže od ključnih političnih položajev državnega ranga do šolstva in medijev. Pomanjkanje prve gre pripisati pomanjkanju državniških izkušenj in tradicije, ki pojem naroda in nacije v preteklosti pre pogosto reducirala na jezikovno ali nekoliko širšo kulturno raven. Nekateri dejavniki lahko delujejo v obeh smereh, pozitivno in negativno. Tako je strateška vrednost slovenskega prostora zaradi fizičnih in družbenih lastnosti prostora ter vrednotenja prometnih poti po njem močan pogajalski adut na mnogih področjih, obenem pa je zato tudi zelo privlačna tarča, ki jo skušajo konkurenti ali potencialni nasprotniki na kakršenkoli način (sedaj predvsem gospodarsko) nadzirati ali obvladati. V preteklosti je bilo zato veliko poskusov in nikjer ni zagotovila, da ne bo ostrejših nastopov v tej smeri tudi v prihodnosti.

B. ZUNANJI DEJAVNIKI VPLIVA NA GEOPOLITIČNI POLOŽAJ

<i>dosegljivi</i> (na katere Slovenija lahko vpliva)	<i>ocena</i>	<i>nedosegljivi</i> (na katere Slovenija praktično nima vpliva)	<i>ocena</i>
+ dvostranski mednarodni odnosi	+	- moč in organiziranost sil sosednjih držav, ki so potencialni konkurent in nasprotnik	-
+ mednarodne pogodbe	-	- opremljenost z infrastrukturo, posebej obmejnih območij	+
+ medregionalna povezanost in sodelovanje	+	- demografske poteze prebivalstva ob meji	+
+ mejna vprašanja	-	- ideologije in doktrine sosednjih držav	--
+ čezmejno sodelovanje	++	- tendence regionalizma, ki nosijo prikrite nacionalistične tendence	--
+ status, organiziranost in položaj slovenskih manjšin v zamejstvu	+	- konflikti v okolici (sosodstvu)	--
+ prisotnost Slovencev kot zdomcev v tujih državah	+	- socialna stabilnost sosodstva (širše)	+
+ slovenske interesne skupine v tujini (lobiji)	-	- politični odnosi v sosodstvu	-
+ povezanost slovenstva v svetovnem merilu	0	- privlačna moč urbanih središč ali aglomeracij v bližini meje (konkurenti slovenskim pri določenih funkcijah)	-
+ planiranje in načrtovanje obmejnega prostora	-		

Legenda: ++ zelo pozitiven vpliv, + pretežno pozitiven vpliv, 0 vpliv je težko določiti, - pretežno negativen vpliv, -- močno negativen vpliv

Med zunanjimi elementi, na katere Slovenija lahko vpliva, so urejenost dvostranskih odnosov s sosednjimi državami, sporazumi z njimi, organiziranost v skupnost Alpe-Jadran, urejenost mejnih vprašanj in manjšinskih vprašanj; vse to vpliva na geopolitični položaj Slovenije pretežno pozitivno (Nendl, 1992). Poseben pomen imata slovenski manjšini v Avstriji in Italiji, pač zaradi številčnosti, organiziranosti in ozemlja, ki ga poseljujeta. Poleg naštetih dejavnikov je potrebno upoštevati tudi dejavnike širšega okolja, na katere lahko Slovenija vpliva le v zelo omejenem obsegu. Razen procesa evropske integracije gre za pretežno negativne vplive. V prvi vrsti je to nemirno in politično (varnostno) dokaj nestabilno območje bivše Jugoslavije. Čeprav Slovenija ni vpletena v ta konflikt, jo zadevajo negativne posledice: bližina kriznih žarišč odganja turiste in investitorje. Upoštevati moramo tudi dejstvo, da se ravnovesje novih vojaško - političnih razmerij šele ustvarja. Prav tako ne gre prezreti agresivnih ideologij na prostoru celotne Evrope, še posebej pri sosedih (Švarc, 1992).

Krepitev geopolitičnega položaja Slovenije je torej v prvi vrsti stvar krepitev notranjih dejavnikov, saj je na te mogoče vplivati najhitreje in tudi najučinkoviteje. Stalnic ni, še posebej ne za manjše države oziroma nacije, ki so se morele že v dosedaj soočati z nenhno ogroženostjo.

3. SLOVENIJA IN PROCES EVROPSKEGA POVEZOVANJA

Združevanje zahodnoevropskih držav v Evropsko zvezo (EZ) je nadaljevanje procesa, ki se je pričel v letih po drugi svetovni vojni z "Evropsko skupnostjo za premog in jeklo" in pozneje preko Evropske gospodarske skupnosti (EGS) pričel preraščati v Evropsko zvezo (EZ). Razvoj evropske integracije so pospešili procesi globalizacije gospodarskih in tudi političnih odnosov v svetu, naraščajoča konkurenca, ki jo predstavljajo gospodarsko vedno močnejše azijske države kot so Japonska, Južna Koreja, Tajvan in še druge (t.i. "azijski tigri"), ki so v stopnji organiziranosti ter v napredku tehnike in tehnologije že dosegli raven razvitih evropskih držav in Severne Amerike. Poleg tega imajo omenjene države demografsko ugodnejšo sestavo prebivalstva z večjim deležem mladega in aktivnega prebivalstva ter manj starega oziroma vzdrževanega prebivalstva. Gospodarstvo teh držav je zaradi bistveno nižje stopnje socialne zaščite in pretežno storilnostno naravnane življenjske filozofije (evropske in severnoameriške družbe so izrazito potrošniške, kar se odraža tudi v vedno krepkejšem deležu

storitvenih, uslužnostnih dejavnosti) manj obremenjeno z davki in prispevki za vzdrževanje socialne države - družbe. Nova organizacijska shema je po eni strani logično nadaljevanje gospodarskega in političnega sodelovanja evropskih držav po drugi svetovni vojni, po drugi strani pa tudi rezultat izsiljene konkurence drugih gospodarstev v svetu, pred katero se lahko Evropa varuje le z novo makroekonomsko organizacijsko shemo in doktrino. Zelo pozitivno so na razvoj evropske integracije vplivale geopolitične spremembe v Vzhodni Evropi od padca berlinskega zidu dalje. Evropska unija se je potem pričela širiti tudi na države, ki prej niso bile članice EGS, predvsem na skupino držav članic EFTE (Avstrija, Švedska, Finska). Pričel se je tudi postopek in razprave o nadaljnjem širjenju zveze proti vzhodu, torej za vključevanje bivših komunističnih držav. Širjenje EZ je tako postal globalni evropski proces ustvarjanja novega velikega trga z enotnimi standardi, obenem pa tudi ustvarjanje nove regionalne politične in gospodarske sile (Gosar, Klemenčič, 1994)

Pričel se je dolgotrajen proces združevanja in povezovanja, ki pa vendarle sproža nekatere probleme. Združevanje je zelo drago, birokratsko zapleteno in velikokrat so znatne razlike ali celo nasprotujoči si interesi posameznih držav. Tudi pristanek državljanov držav članic EZ za vključitev je bil na plebiscitih sorazmerno nizek in je praviloma (z izjemo Finske in Avstrije) komaj presegal 50 %, dvakrat pa je bil celo zavrnjen (enkrat Danska in Norveška). To kaže na znatno nasprotovanje tesnejšemu povezovanju v tempu, ki so ga določili vodilni politiki unije. Evroskepticizem je bil tako že v začetni fazi opazen, včasih celo odločujoči dejavnik. Za širjenje niso posebej navdušene manj razvite članice, ker bi bile nove kandidatke skoraj brez izjeme neto jemalke pomoči iz evropskih razvojnih skladov. Poleg tega bi bile to industrijsko - agrarne države na tržišču, ki je s kmetijskim pridelki že preveč nasičen.

V procese evropske integracije se formalno vključuje tudi Slovenija in sicer s težnjo po polnopravnem članstvu. Razlogi za vključevanje Slovenije v EZ so poleg kulturno - civilizacijskih predvsem gospodarski (že sedaj so članice EZ daleč najpomembnejši gospodarski partner Slovenije; Slovenija se vsaj v začetni fazi nadeja gospodarske pomoči), strateški in vojaško-politični oziroma varnostni (vključitev v zvezo NATO). Slovenija že sedaj intenzivno sodeluje s sosednjimi državami in regijami (skupnost Alpe - Jadran), na evropski ravni pa pri urejanju prometne infrastrukture, varovanja okolja, regionalnem planiranju in urejanju prostora (Gosar, Klemenčič, 1994; Jazbec, 1992; Schellander, 1992). Vključevanje

Slovenije in drugih držav v EZ ima določene prednosti glede regionalnega razvoja; sedaj poteka meja med državami EZ in nečlanicami - kandidatkami skoraj sredi gosto naseljenih in gospodarsko aktivnih območij od Baltiškega morja do severnega Jadrana (Europa 2000, 1994).

Vendar ima vključevanje Slovenije v EZ tudi nekaj slabosti oziroma skriva določene pasti. EZ je že sedaj močno zbirokratizirana skupnost, kar bi jo utegnilo krepko ovirati pri uresničevanju zadanih ciljev. Med članicami so že sedaj velike razlike v stopnji gospodarske razvitosti in opremljenosti, prav tako med posameznimi regijami. Evropsko združevanje razen na deklarativni ravni ni uspešno rešilo še nobenega izmed sledečih problemov: opazne brezposelnosti, velikih razlik na področju zunanje politike in njene učinkovitosti, vzpona nacionalizmov ter desnih ekstremnih gibanj. Žal se je Evropa lotila občutljivih vprašanj kot so medetnični odnosi, dokaj neposrečeno, podobno kot v ZDA. Zagovarjajo načelo individualnih manjšinskih pravic ne glede na teritorialno identiteto in zakoreninjenost Evropejcev v prostor, v kulturno pokrajino, ki ima vselej tudi etnični predznak. Centralizacija ekonomije bo vsaj v nekaterih območjih pripeljala do nove etnične pomešanosti in torej do novih situacij medetničnih odnosov. Paradoksalno pri tem je dejstvo, da Evropa zagovarja in vsaj verbalno podpira narodno in še posebej regionalno identiteto, kulturo in jezike, hkrati pa ignorira bistvo omenjenih pojmov in njihovo prostorsko kohezivnost, pravico obstoja na izbranem (dosedanjem) teritoriju. Obenem je hudo vprašljiv projekt "evropeizacije" in evropskosti tudi v kulturnem smislu z načrtnim mešanjem prebivalstva (vsi so doma v vsej Evropi, načrtna izmenjava študentov, pospeševanje mešanih zakonov ipd., v čemer je analogno mogoče videti nekatere stare vzore in poskuse, kot so bili oblikovanje "jugoslovanskega" ali "sovjetskega" naroda. Skupna jedra in ostale poskuse etničnega predrugačenja je Slovenija uspešno preživela, posledice takih poskusov pa je najbolj nazorno pokazala krvava repriza zgodovine na prostoru bivše Jugoslavije in Sovjetske zveze. Etnično vprašanje in medetnični odnosi enostavno niso primerni za laboratorijske poizkuse niti v vsega vajeni Evropi.

Zelo močan kapital sosednjih držav bi utegnil nadaljevati stare silnice "osvajanja" prostora: nemški vpliv proti JV in italjanski proti V. Pri tem gre za vprašanje ohranjanje identitete in njenih pogojev, jezika, kulture, gospodarske osnove in suverenosti. Resno grožnjo narodni identiteti glede na položaj in lego Slovenije ter njeno velikost predstavlja večja

prisotnost tuje lastnine (zlasti kapital sosednjih držav Italije, Avstrije in Nemčije). Le-ta lahko sčasoma pripelje v gospodarsko in kasneje tudi politično odvisnost, kar bi zamajalo tudi temelje narodne identitete in sprožilo konflikte na etnični ali regionalni osnovi. V tem oziru so "nevarni" predvsem večinski ali popolni prevzemi večjih podjetij ali cele branže oziroma ekonomskega obvladovanja določenih območij (Kos, 1992).

Vključevanje Slovenije v Evropsko zvezo je dalj časa ovirala Italija, ki je zahtevala vrnitev še prostih (v državni oziroma družbeni lasti) nepremičnin italjanskih optantov, danes italjanskih državljanov, ki so se odselili (optirali za Italijo) v desetletju po drugi svetovni vojni. Vprašanje premoženja teh ljudi, statusa manjšin (Slovenske v Italiji, italjanske v Sloveniji), odpiranja meje in razvoj obmejnih območij so bili rešeni de iure z Osimskimi sporazumi leta 1975 (ratificirani 1976) ter Rimskimi sporazumi leta 1983, de facto pa so se reševali po dogovorjeni poti. Sporazumi so bili pravna osnova za nastanek ene najbolj odprtih in prehodnih meja v Evropi in intenzivnega medregionalnega prekomejnega sodelovanja zlasti na gospodarskem področju. Zmedi je kriva tudi slovenska zunanja politika, ki je dovolila razpravo o že rešenih vprašanjih in žal pristala na italjanske izzive ter jih celo razširila na ozemlje celotne Slovenije in za vso EZ. To je nevaren precedens, ki se ga v zadnjem času uspešno poslužuje tudi Avstrija, ko postavlja zahteve glede premoženja odseljenih prebivalcev nemškega jezika (kar je bilo rešeno z Avstrijsko državno pogodbo) in s priznavanjem "nemške" manjšine oziroma "Avstrijcev" (večkrat celo "Staroavstrijcev", kar je popolnoma sporno) v Sloveniji, čeprav kažejo analize tega vprašanja na obstoj ostankov nekdanje manjšine, ki po nobenih kriterijih ne more soditi pod termin "narodna manjšina". Pravni in dejanski status madžarske in italjanske narodne manjšine je pač privlačna tarča, stare zgodovinske silnice pa tudi še vedno delujejo.

3.1. EVROPSKO POVEZOVANJE IN ETNIČNI RAZVOJ

Sedanja identiteta Evrope je v njeni večnarodni, večjezikovni in večkulturni pestrosti, kar je rezultat večstoletnega zgodovinskega razvoja, v katerem so nastajali in se oblikovali evropski narodi in njihove države. Razlike med njimi so tako v številčnosti, organiziranosti, gospodarski in politični moči in geopolitičnem položaju, pomembno pa se razlikujejo tudi po svojem nastanku. Današnje teorije o nastanku narodov ločijo predvsem dve obliki:

- tako, da je nastal narod na določenem državnem ozemlju na osnovi politične volje in z instrumentom postopne jezikovne standardizacije ter kulturne homogenizacije, vsaj kar zadeva razvoj kulture v modernem smislu (t.i. francoski model, uveljavljen predvsem v zahodnoevropskih državah; tip političnega ali subjektivnega naroda - nacije). Manjše etnične skupnosti, ki so prav tako bivali na ozemlju skupne države, so poskušali postopoma asimilirati.
- tako, da je kulturno in jezikovno homogeniziran narod organiziral na osnovi politične volje državno organizacijo; Ta "objektivni" ali tudi "etnični" tip narodov naj bi bil prisoten zlasti v srednji in vzhodni Evropi. Ta proces ponekod še poteka. (Gellner, 1993, Rizman, 1980, Hobsbawm, 1991, Smith, 1993).

Podrobnejše analize narodnega vprašanja v Evropi pa kaže nekoliko drugačno sliko; vsi narodi so objektivni, torej etnični po svojem izvoru in substancah današnje identitete (drugače bi obstajale samo države brez manjšin), ter politični po svojem ustroju, delovanju in spreminjanju. Razumevanje države in etničnosti je tako deljeno in razlike, ki izhajajo iz obeh pojmovanj, imajo pomembne posledice tudi pri obravnavi narodnega vprašanja v okviru evropskega povezovanja. Vidnejši teoretiki s področja nacionalnega vprašanja kot so npr. Gellner, Hobsbawm ali tudi Watson manjšim narodom, etnijam in narodnim ter etničnim manjšinam ne pripisujejo posebne pozornosti; manjše narode pogosto enačijo z manjšinami in jim pripisujejo okrnjeno nacionalnost (češ da nimajo vseh atributov naroda). Navadno se to reducira na vprašanje jezika in kulture z elementi zgodovinsko pogojene teritorialne identitete (Gellner, 1993, Hobsbawm, 1994, Heckmann, 1992; Watson, 1982).

V EZ so države z različnimi izkušnjami glede bistva in načina reševanja problemov nacionalne države. V splošnem moremo v zadnjem desetletju sicer opazovati vidno izboljšanje položaja manjšin in medetničnih odnosov. Vlade pripravljajo obsežne varovalne ukrepe, številne so tudi znanstvene konference, ki skušajo čimbolj kompleksno in strokovno pojasnjevati problematiko etničnih skupnosti.

Opisane razlike glede oblikovanja evropskih narodov na eni ter temeljno nerazumevanje nacionalnega vprašanja se kaže pri obravnavi osamosvajanja manjših narodov v srednji in vzhodni Evropi. Politiki in mediji so nastajanje novih držav v tem prostoru pogosto obravnavali

kot svojevrsten anahronizem: vzhoda Evropa se cepi po etničnem ključu, zahodna pa združuje po političnem in gospodarskem. Toda v resnici so si procesi povsod v Evropi precej podobni. Globalno spremenjena geopolitična situacija je doslej še nedržavnim narodom srednje in vzhodne Evrope omogočila polno politično emancipacijo in vključevanje v nove povezave, na prvem mestu v Evropsko zvezo. Višja raven zavzetosti za t.i. etnična vprašanja v Evropi so v prvi vrsti odraz nastajanja novih razmerij ob ukinjanju funkcij državnih meja, medtem ko države še vedno ostajajo predvsem najvišja oblika organiziranosti narodov - nacij. Večja zavzetost za pojem identitete ter jezika in kulture kot ključnih prepoznavnih elementov in vsebin so zato tudi posreden dokaz o občutku ogroženosti, zlasti manj številčnih skupin.

Tipičen in zelo poučen primer je obravnava jugoslovanske krize in oblikovanja novih držav. Še posebej na primeru Bosne in Hercegovine se je izkazala popolna nesposobnost evropske politike pri reševanju nastale krize. Vendar to ne kaže le na nesposobnost angažiranih diplomatov, pomanjkanje širšega koncepta reševanja etničnih konfliktov, različnih in včasih celo diametralno nasprotnih si interesov posameznih evropskih vlad in držav glede načina in ciljev reševanja etničnih konfliktov, strah, da se ne bi podobne težnje politično uveljavile tudi v članicah EZ, temveč tudi na nerazumevanja izvora bosanskega (balkanskega) konflikta in vloge etničnosti danes. Pravzaprav je skoraj neverjeto, kako malo se je človeštvo naučilo iz komaj polpretekle zgodovine (in celo iz našega časa) ravno na tem področju. Čeprav praksa neprestano dokazuje, da je potrebno etnične razlike in konflikte jemati resno in jih reševati po poti političnega konsenza, upoštevajoč pri tem vse okoliščine ter lastnosti vpletenih, se reševanje pogosto omeji zgolj na denarno mašilo oziroma na ekonomistične principe. Doslej so bili vsi taki poskusi neuspešni, kar dokazujejo tako evropski primeri kakor tudi Kanada. Teze o preživetosti "etničnega" in "narodnega" se pojavljajo v času vzpona etničnih konfliktov in povečane pozornosti družboslovnih znanosti za ta vprašanja.

Za etnični razvoj evropskih narodov so ne nazadnje pomembne tudi izkušnje iz preteklosti. V tem oziru ima Evropa slabe zglede, saj so se vsi integracijski modeli iz preteklosti klavrno in celo kravavo končali. Vztrajali so dokler jih je k temu silil zunanji sovražnik (npr. Jugoslavija, Čehoslovaška, Habsburška monarhija) ali pa ideologija (Jugoslavija, Sovjetska zveza). Odnosi znotraj takih skupnosti so potekali v smeri homogenizacije (jezikovno, kulturno in etnično), čeprav so vztrajno ponavljali parole npr. o

bratsvu in enotnosti, popolni nacionalni svobodi itd. Homogenizacijo je omogočal enoten gospodarski in politični prostor in vloga dominantnega naroda. Za izvrševanja homogenizacije je bil potreben državni nacionalizem, ki je bil nacionalizem dominantnega naroda in ki je imel pretežno agresivne cilje, ohranjanje etnične pestrosti pa so omogočali nacionalizmi manj številčnih skupnosti. Večnacionalne države so razpadle ravno zaradi neupoštevanja potreb ostalih narodov oziroma etnij ter zaradi občutka ogroženosti le-teh.

Ravno tako klavrno so se končali tudi poskusi uveljavljanja enotnega "novega" naroda (npr. jugoslovanskega, sovjetskega), saj so pomenili samo prikrito hegemonijo najštevilčnejšega oziroma dominantnega. Zato bi tudi morebitni poskus oblikovanja "evropskega" naroda pomenilo predvsem regionalno homogenizacijo s strani največjih evropskih narodov do svojih sosedov in s tem nadaljevanje starih agresivnih ideologij. Ravno to pa bi lahko skoraj neizbežno vodilo v konflikte (Kennedy, 1991). Kar velja za stabilnost meja in socialno stabilnost družbe, bi moralo veljati tudi na področju etničnih odnosov: manjši narodi in etnične skupnosti se v procesu evropskega povezovanja ne bi smeli čutiti ogrožene s strani močnejših sosedov. Na noben način ne sme EZ uporabiti starih modelov integracije.

Drugo vrsto negativnih izkušenj predstavlja odnos do manjšin oziroma do narodov brez države v sedanji Evropi. Tako prihaja do konfliktov tudi v nekaterih zahodnih državah (Baski v Španiji, Irci v V. Britaniji (Severna Irska), na Korziki - če se omejimo na najbolj kritične. Drugod so opazne težnje po kulturni in celo politični osamosvojitvi (npr. Katalonci v Španiji), podobne težnje bi utegnili imeti tudi Bretonci in Oksitanci v Franciji, Škoti v Veliki Britaniji, Flamci v Belgiji, Galižani v Španiji. V preteklosti so jih skušali večinski narodi asimilirati oziroma homogenizirati vse prebivalstvo državnega ozemlja. V zadnjem desetletju so omenjeni narodi dobili vsaj nekatere attribute lastne nacionalnosti, posebej na področjih kulture, izobraževanja in deloma tudi uprave.

3.2. IZKUŠNJE V EVROPSKIH DRŽAVAH

Evropsko združevanje je dolgotrajen proces nenehnega spreminjanja in prilagajanja v smeri poenotenja. Homogenizacija je v gospodarskem in tehnološkem smislu potrebna (če hoče integracija sploh uspeti), na področju etničnega razvoja pa predstavlja vrsto pasti, ki se jim bo mogoče izogniti le s sprotnim urejanjem odnosov ter političnim konsenzom. Pri tem je

vzorec ameriškega talilnega lonca za Evropo neustrezen, kajti ameriška identiteta se je uveljavljala v pogojih kolonizacije v času, prehoda iz agrarne v industrijsko družno ter v njej. Poleg tega pri priseljencih ni bilo predhodno uveljavljene teritorialne identitete, povezane z zgodovino in kulturo ter materialno podobno poselitvenega prostora. In vendar se na jezikovno homogenem območja frankofonov v Kanadi kljub bogati in povezani kanadski družbi vztrajno pojavlja težnja po oblikovanju lastne samostojne - nacionalne države. V tem oziru je Evropa močno drugačna. Narodi in njihove države so močno ukoreninjene, vezane na tradicijo in kulturni prostor, ki so ga oblikovali skozi stoletja. Zato so etnične skupnosti (tudi manjše) v Evropi neprimerno stabilnejše. Zato je potrebno upoštevati bistvo nacionalne identitete evropskih narodov, ki je zasnovana na petih temeljnih in kompleksnih komponentah:

- kulturno jezikovni
- zgodovinski (izvor)
- teritorialni
- gospodarsko-socialni in
- politični.

Pri združevanju je navadno poglavitni proces homogenizacija. EZ skuša s parolo Evropa regij in narodov, kultur in jezikov deklarativno zaščititi naravno in družbeno pestrost evropske stvarnosti. Dejstvo je, da se stanje vsaj v formalnem smislu izboljšuje, da skušajo z zakoni ščititi celo kulturo priseljskih skupin. Po drugi strani se uveljavljajo t.i. "individualne pravice", ki se nanašajo predvsem na podporo jezika in kulture, odrekajo pa se ostalim komponentam etnične identitete. Tako folkloristično pojmovano varovanje identitete etničnih skupin je v praksi precej neučinkovito.

Zato se kot eno od ključnih postavk postavlja vprašanje nadaljnega etničnega razvoja v Evropi. Z ukinitvijo meja in prenosom delne suverenosti na zvezo se atributi politične državnosti okrnijo oziroma spremenijo, v smislu etničnosti (država je najvišja organizacijska oblika naroda) pa bistveno manj. Vendar nastopi pomembna izhodiščna razlika med majhnimi in gospodarsko ter politično šibkejšimi članicami na eni ter velikimi državami (narodi) na drugi strani. Ker je EZ naravnana ekonomistično in politično ter predpostavlja prosto tržišče, se lahko na etničnem področju odnosi zapletejo. Ker velja določilo o prostem pretoku tudi za nakup nepremičnin, je ob prisotnosti agresivnih ideologij mogoče v relativno kratkem času spremeniti ne le lastniško, ampak posledično tudi politično in celo jezikovno, kulturno celo etnično podobo določenih območij. Te možnosti se pojavljajo in so večje zlasti v obmejnih območjih manjših držav in povsod tam, kjer je bilo v preteklosti prisoten močan etnični in

politični vpliv s strani velike države (naroda). V preteklosti je to veljalo predvsem za nemški prodor proti vzhodu in jugu ter italjanski na vzhodne obale Jadrana. Izrazit primer takega nastopanja kaže v zadnjih letih Italija do Slovenije (in tudi do Hrvaške ter morebiti do Albanije), ko skuša s podeljevanjem italjanskih državljanstev, ideji o transnacionalni regiji Istri ter zahtevami po premoženju italjanskih beguncev in optantov (to vprašanje je bilo sicer pravno že rešeno z osimskimi in rimskimi sporazumi 1975 oz. 1983)) pridobiti določene prednosti na tem prostoru (ga gospodarsko osvojiti z vsemi posledicami, ki sledijo). Če bi se uveljavil ta način, je mogoče pričakovati podobne pretenzije tudi na Hrvaškem, s strani Nemčije pa tudi na južnem Štajerskem, na Madžarskem, Češkem ter na Poljskem. V tem oziru je za postopno obvladovanje gospodarske in politične in posledično v daljšem času tudi etnične situacije nevaren predvsem koncentriran kapital močnih sosedov, kjer so v zgodovini take pretenzije že obstajale oziroma obstajajo pri določenih krogih še sedaj. Po načelu določil ter zakonov glede zaščite pripadnikov alohtonih (priseljenih) manjšin ter po načelu individualnih pravic naj bi bili le-ti deležni zakonske zaščite (to se nanaša predvsem na šolstvo, podporo kulturi ipd). Ker so kot nosilci določenih funkcij uveljavljajo sprva predvsem v gospodarstvu in kasneje tudi v drugih sferah življenja na tistem prostoru, lahko to pri domačem prebivalstvu sproži določen odpor. Domačini bi se v tem primeru najverjetneje branili z regionalizmom, ki bi nujno vseboval tudi močno kulturno in etnično noto; bolje rečeno bi prišel vsaj lokalno do izraza etnonacionalizem oziroma bi se uveljavila skrajno desno orientirana politična gibanja. Tako bi utegnili zaščitna zakonodaja novih in starih manjšin privedi do pojavov oziroma okrepitve gibanj, proti katerim se sedaj tako vztrajno bori: ostreje izraženemu nacionalizmu in vsem posledicam, ki ga le-ta povzroča pri uveljavljanju nacionalne ideje. Povedano drugače: če bi poselitveno območje manj številčnih narodov in etničnih skupin postalo prosto lovišče za pripadnike velikih evropskih narodov, bi se bili prvi prisiljeni odzvati z odporom - in skoraj gotovo s konfliktom.

Da bi zavarovali interese domačega prebivalstva (ki pripada izvorni naciji oziroma jeziku ter kulturnemu krogu) in obenem kriterijem prostega pretoka ljudi, blaga informacij in kapitala, prenašajo države dele svojih pristojnosti na regije oziroma na upravne enote nižjega ranga od države, ki so lahko v tem oziru bistveno restriktivnejša. Ukrepi povečajo vlogo regij v odnosu do državnih središč, obenem pa spodbujajo tudi medregionalno povezovanje in sodelovanje tudi etnično različnih regij, posebno če jih poseljujejo tudi manjšine obeh narodov.

Regionalizem bi tako prevzel določene elemente nacionalizma; to bi bil še vedno nacionalizem, le prilagojen večjem vplivu regij na eni in položaju naroda v širši makroregiji oziroma politični skupnosti na drugi strani.

3.3. ETNIČNO PREŽIVETJE

Glede na uveljavljenost etničnega na eni ter neuspešne primere združevanja v Evropi na drugi strani je za članice EZ eno ključnih pogojev sodelovanja in stabilnosti vprašanje zagotavljanja etničnega preživetja. Etničnost se je doslej pokazala kot pomemben politični in torej tudi gospodarski element.

Pozitivno izkušnjo predstavlja dejstvo, da so tudi majhne etnične skupnosti preživele v trdih pogojih konkurence in nasilne ter načrtne asimilacije. Tako v zadnjem stoletju ni izginila nobena etnična skupnost (res pa so se nekatere drastično zmanjšale število pripadnikov).

Dejstvo, da se je v sodobnih procesih evropske integracije zaradi večje vloge regij okreplil tudi odnos do avtohtone kulture in odnos do "regionalnega" nasploh; teritorialnost pa je pomembna komponenta etnične identitete.

Moderna urbana postindustrijska družba je družba komunikacij. S tehničnimi sredstvi je mogoče "razdaljo" bistveno zmanjšati in na določen način tudi preseči - gre torej za komunicitannje na daljavo, ki pomaga ohranjati jezik, kulturo in tudi etnično identiteto v pogojih i in razpršenosti. To je pomembno zlasti za manjšine, še posebej za izseljenske skupnosti - kar lahko tudi pomeni, da se prišlekom ni potrebno prilagajati.

Praksa ponuja tudi nekaj primerov sožitja, ki je lahko dobrodošla pozitivna izkušnja v pogojih tim "multikulture družbe". Res pa je, da slednja predpostavlja nekaj pogojev, od določene sorodnosti do skupnih ciljev in odsotnosti očitnega nadrejanja oziroma podrejanja. Prav tako je res, da so multikulture družbe časovno omejene, tj. da v teh prevladuje težnja po homogenizaciji, ki sčasoma vse pripadnike poenoti znotraj enotne kulture in jezika. "Multikultureni" so navadno pripadniki manjšin, ki se morajo prilagajati, zato je mogoče v tem primeru šteti multikulturenost kot eno od stopenj asimilacije.

Da bi pri vključevanju Slovenije v EZ kar najbolj ohranila svojo naravno in kulturno podobo, je potrebno upoštevati nekaj pogojev. V zakonodaji in praksi je potrebna optimalna zaščita identitete naroda in narodnih manjšin in sicer v vseh komponentah. Slovenija mora skrbeti za povezanost slovenskega naroda v Sloveniji, zamejstvu, izseljenstvu in zdomstvu in sicer jezikovno, kulturno, gospodarsko in v okviru možnega tudi politično. Pri tem je smiselno uporabiti izkušnje slovenskih manjšin in izseljencev, kar zadeva ohranjanje identitete. Pomembno je krepiti potencialne Slovenije, ohranjati politično stabilnost, poselitev prostora, čim ugodnejšo lastniško strukturo in gospodarsko ter socialno aktiven obmejni prostor, ki pomeni tudi vsakodnevni neposredni stik z etnično drugačnim sosedstvom. Evropskost Slovenije in Slovencev mora biti torej v ohranjanju slovenskosti v vseh ozirih ter prilagojeno novim gospodarskim, političnim in kulturnim tokovom v Evropi in tudi širše.

Zato je pri vključevanju Slovenije v Evropsko zvezo potrebna (glede na zgoraj navedene ugotovitve glede etničnega razvoja) previdnost, premišljenost in postopnost vključevanja in posameznih korakov. V enaki meri je potrebno optimalno konsolidirati slovenski gospodarski, politični in kulturni potencial ter vgraditi za Slovenijo ustrezne (učinkovite) varovalne mehanizme (ki bi morali zadoščati vsem petim naštetim komponentam etnične identitete), ki bi bili obenem še sprejemljivi za EZ.

4. GOSPODARSKA IN SOCIALNA PREOBRAZBA SLOVENIJE PO OSAMOSVOJITVI

4.1. POMEMBNA DEDIŠČINA

Pri gospodarski in politični preobrazbi je potrebno poleg tendenc novejšega razvoja upoštevati še vso dediščino polpretekle socialistične dobe. Jugoslavija, katere del je bila Slovenija do leta 1991, je razvijal svojo različico "samoupravnega socializma". V Sloveniji je večina kmetijskih zemljišč in gozdov ostala v privatni lasti, prav tako tudi znaten del nepremičnin. Razvijala se je tudi obrt v privatni lasti. S tem so se ohranile prvine podeželske kulturne pokrajine. Policentrični razvoj je s sistemom velikih občin ohranjal poselitev tudi v naravno manj ugodnih območjih in obenem preprečeval preveč intenzivno kopičenje prebivalstva v velikih mestih. Občinska središča so imela vlogo lokalnih razvojnih polov. Izmed socialističnih držav je imela Slovenija zdaleč najbolj odprte meje (proti Italiji in Avstriji) z intenzivnim prekomejnim sodelovanjem. V osemdesetih letih je bila to ena najbolj odprtih

meja v Evropi nasploh. Poleg tega živita v obmejnih območjih Italije in Avstrije organizirani in kulturno ter razmeroma tudi gospodarsko močni slovenski manjšini. Ker imajo primerno razvito gospodarsko osnovo in se uveljavljajo zlasti v uslužnostnih dejavnostih, so zaradi dvojezičnosti tisti del prebivalstva, ki je prekomejno izmenjavo najbolj pospeševal. To je obe manjšini povezovalo s Slovenijo ne le v gospodarskem, temveč tudi v drugih ozirih. Podobno povezovalno vlogo imajo tudi slovenski izseljenci po svetu ter zdomci. Ti so prinašali nazaj kapital, delovne izkušnje in tudi način življenja. Znatno število (leta 1991 še 57000) začasno zaposlenih v Nemčiji, Avstriji, Švici in po drugih državah je obenem blažilo pritisk na domača delovna mesta (Genorio, 1993).

Slovenija je bila kot ena od ustanovnih članic Skupnosti Alpe - Jadran že pred 20 leti povezana v prekomejno skupnost - nekakšno evroregijo. To je pospeševalo sodelovanje na različnih ravneh v okviru skupnosti ter tudi v vseh celotnih državah, katerih regije so bile vključene v Alpe-Jadran. Poleg tega je bilo slovensko gospodarstvo povezano z razvitimi ahodnoevropskimi državami in Severno Ameriko (tržišče, prenos tehnologije, sodelovanje) (Klemenčič, 1993). Zaradi vsega naštetega prehod v parlamentarno demokracijo in tržno gospodarstvo z orientacijo k razvitim državam ni pomenil šoka. Večina prebivalstva je bila navajena na podjetniško miselnost, inovativnost in tudi na poslovno tveganje.

Pretekli razvoj je zapustil tudi nekaj negativnih posledic. Zaradi zemljiškega maksimuma (kmetija je obsegala do 10 ha obdelovalne zemlje) je večina kmetij v hribovitem svetu danes težko konkurenčna. Ker je bila dana prednost industriji pred kmetijstvom, so se kmetje zaposlovali v industriji. Oblikovala se je delavsko - kmečka struktura, ki je sicer socialno stabilna, ni pa posebno inovativna in prideluje razmeroma drago hrano. Uprava je bila organizirana po velikih občinah (s 30000 prebivalci in več), vsaka enota pa je imela tudi svojo industrijsko cono. Precej lokacij industrijskih objektov zato ni najbolj ustreznih. Posebno v obdobju tranzicije so se taki obrati pokazali kot gospodarsko občutljivi, nekateri pa tudi ekološko vprašljivi. Razvijala se je pretežno delovno intenzivna industrija z veliko delovnimi mesti. Premalo je bilo vlaganj v modernizacijo in tehnizacijo (Vrišer, 1992). To je sprožilo beg strokovnjakov v razvite zahodne države (beg možganov - brain drain), v Slovenijo pa se je priseljevala nekvalificirana delovna sila iz območij bivše Jugoslavije. Slovenija je postala dežela imigracije (Genorio, 1993).

Gospodarstvo je bilo precej obremenjeno z dajatvami, poleg tega pa so znatna sredstva razporejali na manj razvita območja bivše Jugoslavije, od koder ni bilo ekonomskih rezultatov. Zaradi inflacije je bilo zaupanje ljudi v banke minimalno. Denar so nalagali v tuje banke, gradili počitniške hiše in za to najemali znatne kredite. V tistem času so nastali tudi veliki dolgovi države in posameznih podjetij. Veliko je bilo tudi t.i. "sive ekonomije" od dela na črno do tihotapljenja vsakodnevnih potrebščin, orodja, opreme in strojev. Zato nam pregled statističnih podatkov ne da prave slike. Upoštevati pa moramo tudi gospodarske posledice razpada Jugoslavije. Po eni strani so se z razpadom bivše skupne države prekinile gospodarske vezi s tem območjem, izguba tržišča in surovinske baze, neposredna vojna materialna škoda ter posredna (nezaupanje zaradi bližine vojaškega konflikta se je posebej močno odražalo pri investicijah in turističnem obisku). To je dodatno obremenilo že tako krizi podvrženo gospodarstvo, predvsem industrijo. Slovenska podjetja so imela na območjih bivše Jugoslavije precej podružnic, ki so jih izgubila. Toda obenem se je prekinil tudi odliv slovenskega denarja v Beograd, kar je imelo velike pozitivne gospodarske učinke.

4. 1. . SPREMEMBA GOSPODARSKEGA SISTEMA IN IN POSLEDICE V SOCIALNEM IN PROSTORSKEM RAZVOJU SLOVENIJE

Formalno podlago spremembam so omogočili sprejem osamosvojitvenih zakonov, sprejem nove slovenske ustave konec leta 1991, uvedba lastnega denarja (tolarja) in končno mednarodno priznanje s strani večjega števila držav januarja leta 1992. Šele to je omogočilo ubiranje lastnih poti glede gospodarske preobrazbe in spreminjanje lastniške strukture. Do sprejema nove zakonodaje so bila podjetja razen obrti in kmetij v tim. družbeni lasti. Privatizacija poteka v Sloveniji na tri načine: z neposrednim nakupom, z delnicami in z denacionalizacijo določenim upravičencem. Država je razdelila državljanom določeno vrednost v obliki lastniških certifikatov, katerih vrednost je bila odvisna predvsem od trajanja zaposlenosti v družbenih podjetjih. Te so posamezniki lahko vložili v investicijske sklade ali pa kupili z njimi delnice podjetja, v katerem so delali. Delnice podjetij so lahko nakupili tudi za gotovino (ta oblika je zaživela šele zadnji dve leti). Pri lastniškem preoblikovanju je pomembna tudi denacionalizacija, ki jo je omogočila ustrezna zakonodaja, sprejeta že konec leta 1991. Premoženje se fizičnim osebam vrača v naravi, v obliki delnic ali v obliki odškodnine.

Tuji investitorji vlagajo kapital predvsem v podjetja, s katerimi so že prej sodelovali in v tista, pri katerih pričakujejo večji tržni učinek na slovenskem in na tujih trgih. To so predvsem obrati strojne in avtomobilske industrije, elektroindustrije, papirne, farmacevtske in kemične industrije. Slovenska podjetja potrebujejo tuje vlagatelje za posodabljanje strojnega parka (prej so razvijala delovno intenzivno industrijo), za tehnološko povezanost in tudi za nastop na zahodnem tržišču. Tujci precej vlagajo tudi v trgovska podjetja ter ustanavljajo podružnična podjetja in si na ta način širijo mrežo. Prav tako so tuje naložbe opazne v bančništvu in zavarovalnicah. V osemdesetih letih je veliko Slovencev nalagalo denar v tuje banke in zavarovalnice, predvsem v obmejnem pasu v Italiji in Avstriji. Iste banke in zavarovalnice so po osamosvojitvi Slovenije odprle v Sloveniji svoje poslovalnice, saj so imeli Slovenci z njimi že določene izkušnje in tudi naložen kapital.

S pričakovanim načinom lastninskega preoblikovanja podjetij je prišlo zaradi tekmovanja za čim cenejšo pridobitvijo deležev, delnic ali celih podjetij do namernega zmanjševanja vrednosti podjetij s strani vodilnih v podjetju. Skušali so na čim cenejši način priti do čimvečjih deležev. Posledice tega so umetno ustvarjene krize, stečaji in odpuščanje delavcev. Pričelo se je prikrito prilaščanje, pri čemer so imeli pripadniki bivše politične elite bistveno prednost, saj so imeli močan formalni in neformalni vpliv v podjetjih, v upravi, sodstvu in organih nadzora ter v medijih. Bivša politična elita si je s pomočjo politične moči prilastila večji delež gospodarske moči. Proces lastninskega preoblikovanja podjetij je zaradi navedenih razlogov vsaj posredno pospešil krizo nezaposlenosti. Število nezaposlenih je zato skokovito naraščalo: sredi osemdesetih let je bilo brez dela okrog 15000 ljudi, do 1994 pa se je število skoraj podeseterilo in znaša danes okrog 14 % aktivnega prebivalstva. Zato se je obenem znižalo tudi število zaposlenih; od okrog 830000 leta 1985 na okrog 650000, torej za dobro petino. Število zaposlenih je najbolj zmanjšalo v industriji, gradbeništvu, prometu, najbolj povečalo pa v javni upravi (podvojilo), šolstvu, zdravstvu in finančno-tehničnih dejavnostih (Letopis Slovenije, 1995, 185-187).

Po vrsti lastnine je bilo decembra 1994 od skupno 51038 podjetij 6 % družbenih, 90.1 % zasebnih, 0.8 % združenih in 3.1 % mešanih; po poreklu kapitala pa je večina (93 %) domačih, 3 % tujih in 4 % mešanih podjetij. Po številu prevladujejo glede na organizacijsko obliko družbe z omejeno odgovornostjo (93.2 %), sledijo družbena podjetja (2.4 %) in

delniške družbe (1.4 %), družbe z neomejeno odgovornostjo (1.2 %), zadruga (0.7 %) in zasebna podjetja (0.5 %). S tujim kapitalom so zastopane predvsem družbe z omejeno in neomejeno odgovornostjo, podružnice tujih podjetij in nekaj delniških družb (Statistični letopis, 1995, 63).

5. GOSPODARSKO GEOGRAFSKA STRUKTURA IN PERSPEKTIVE NADALJNJEGA RAZVOJA

V svetovnem merilu sodi Slovenija z 20256 km² površine in 2 mio prebivalcev med manjše države (149. oz. 137. mesto), po gospodarstvu pa se uvršča v prvo polovico: bruto domači proizvod znaša nad 12 milijard USD, na prebivalca pa okrog 6300 USD (37. mesto na svetu) (Poslovni almanah, 1994, 62-65).

Hrbtenico slovenskega gospodarstva predstavlja industrija, saj je v različnih vejah te panoge zaposlenih nad 250000 prebivalcev oziroma 27 % vsega aktivnega in ustvari okrog 37 % družbenega proizvoda. Vanjo je bilo leta 1993 izplačanih okrog 35 % vseh sredstev za investicije v osnovna sredstva (Statistični letopis, 1995). Dejavnost ima v Sloveniji že dolgo tradicijo, intenzivnejši razvoj pa doživi zlasti po drugi svetovni vojni. Nagla industrializacija je prinesla nekajdesetletno popolno zaposlenost, pozneje pa čedalje več težav. Nekatere izhajajo iz težav tranzicije, po drugi strani gre to pripisati tehnološki zastarelosti. Podobno velja tudi za rudarstvo in premogovništvo; veliko obratov je zaradi izčrpanosti pred zaprtjem. Značilnost industrializacije v Sloveniji je tudi velika razpršenost manjših obratov po podeželju ter njena raznovrstnost (Vrišer, 1992). Danes so v krizi predvsem veliki industrijski giganti v metalurgiji, lesni in tekstilni industriji, uspešna pa je kemična, farmacevtska, živilska in elektroindustrija ter proizvodnja gospodinjskih aparatov.

Kmetijstvo ni izstopajoča gospodarska panoga; leta 1991 je imela Slovenija že pod 10 % kmečkega prebivalstva, aktivnega kmetijskega pa še manj. Kmetijstvo daje dobrih 5 % družbenega bruto proizvoda, vrednost investicij vanj pa je pod 2 %, Vendar ima dejavnost izjemno velik pomen. Zlasti v obdobju tranzicije se je uveljavilo kot blažilec socialne krize nezaposlenosti, saj je veliko zaposlenih imelo še zemljo v posesti in si je lahko pridelalo vsaj nekatere vrste hrane. Kmetijstvo je tudi vzdrževalec slovenske kulturne podeželske pokrajine, pomaga ohranjati poselitev tudi v prometno bolj odročnih predelih. Z vzdrževanjem zemljiškega fonda vzdržuje tudi potrebne površine rodovitnih zemljišč kot strateško rezervo.

Kmetijstvo ima tudi pomembno vlogo ohranjevalca ekološkega ravnovesja, čeprav nastopa tudi kot opazen onesnaževalec okolja.

Naravni pogoji za kmetovanje so v Sloveniji, če jo primerjamo z drugimi evropskimi državami, precej neugodni. Zaradi goratosti in hribovitosti ter kraškega površja je ravnih in rodovitnih površin malo. Slovenija ne krije svojih prehrambenih potreb. Leta 1994 je bil delež posameznih zemljiških kategorij naslednji: njive 11.6 %, sadovnjaki 1.5 %, vinogradi 1.1 %, travniki 17.5 %, pašniki 7.3 %, gozdovi 54 % in 7.1 % nerodovitnih površin. Od tega jih je bilo v družbeni lasti 27 % (Statistični letopis, 1995, 245). V zadnjem desetletju se je opazno zmanjšala površine njiv, sadovnjakov in pašnikov, povečuje pa se je pri ostalih zemljiških kategorijah, še posebej gozdne površine. Pestri naravni pogoji omogočajo dokaj raznovrstno kmetijsko usmerjenost. Tržne viške daje predvsem živinoreja (govedo, svinje, perutninarstvo), pridelava krompirja ter vinogradništvo in sadjarstvo. Pri organiziranju kmetijstva imajo zelo pomembno vlogo kmetijske zadruge (nakup, prodaja in svetovalna služba). Težave povzročata drobnoposestna struktura kmetij (povprečno po 5 ha obdelovalnih zemljišč), kar je za sodobne pogoje kmetovanja odločno premalo. Na kmetijah prevladujejo mešana delavsko-kmečka gospodinjstva (Kladnik, 1993). Kmetijska proizvodnja je na malih kmetijah razmeroma draga, omogočila pa je ohranitev pestre podeželske pokrajine in še relativno čistega okolja. Biološko kmetovanje lahko zato pomeni eno od prednosti slovenskega kmetijstva. Za boljše gospodarske učinke zlasti gorskih kmetij pa je prihodnost v kombinaciji kmetijstva in turizma - turistične kmetije.

Med pomembne gospodarske panoge v Sloveniji sodi tudi obrt, v katerih se je število zaposlenih več kot podvojilo; danes dela v obrti okrog 57000 (9 % zaposlenih) oseb, 12000 pa jih opravlja obrt kot dodatno dejavnost (popoldanska, sezonska obrt) (Statistični letopis, 1995, 294-295).

V izrazitem vzponu so tudi različne uslužnostne dejavnosti; promet, trgovina, turizem, gostinstvo, finančne in druge storitve. Dejavnosti ustvarjajo okrog 58 % BDP, prav tako pa vodijo tudi pri izplačanih sredstvih za investicije (okrog 60 %) (Statistični letopis, o. c.). Terciarne dejavnosti so še posebej značilne in pomembne v obmejnem pasu zlasti vzdolž slovensko - italjanske meje, glede na odprtost in opremljenost slovenskega prostora pa imajo

lepo prihodnost. V tem oziru je posebej pomemben turizem, saj ima Slovenija zanj zelo dobre naravne pogoje in je tudi že mednarodno uveljavljen (Gosar, 1993)

V sedanjem in bodočem razvoju Slovenije ima pomembno, če ne kar ključno vlogo opremljenost z infrastrukturo. Slovenija leži na prometno izrazito prehodnem območju, preko katerega vodijo tri pomembne evropske prometne osi: iz južne Evrope preko južne Francije, severne Italije, Slovenije, Madžarske naprej v Ukrajino in Rusijo; iz zahoda in srednje Evrope preko Slovenije na Balkan in v na Bližnji vzhod; iz zahodne in srednje Evrope na severni Jadran. Druga smer je zaradi vojne v Bosni in na Hrvaškem za nekaj časa prekinjena. S padcem železne zaves se je prekomejni promet preko madžarsko - slovenske meje naglo povečal. Ker mejni prehodi in obmejno območje niso imeli primerne infrastrukture, je prihajalo in še občasno prihaja do velikih zastojev, kjer je največ škode utrpelo lokalno prebivalstvo. Zato ima gradnja avtocestnega križa od Kopra kot pomembnega pristanišča ter od Italije proti Madžarski in naprej na vzhod prednost pri gradnji pred drugimi. Cestno omrežje je v Sloveniji zaradi razpršenega načina poselitve precej gosto, vendar ne najbolj kvalitetno; prevladujejo namreč lokalne in regionalne ceste. Od skupno okrog 15000 km cest (2.2 km/ km^2) jih je približno 300 km avtocest (Statistical, 1995, 330). Železniško omrežje obsega 1201 km proge, od katerih je cca 500 km elektrificiranih. Gostota oziroma razporeditev železniških prog sicer ustreza realnim potrebam, vendar je omrežje zastarelo. Večina prog je bila zgrajenih že pred drugo svetovno vojno. Slovenija ima tudi tri morska pristanišča: Koper, Izolo in Piran; od katerih je za tovorni promet najpomembnejši Koper (leta 1996 so pretovorili že nad 7 mio. ton tovara) in tri mednarodna letališča: najpomembnejše ljubljansko (okrog 500000 prepeljanih potnikov), majhno pri Mariboru in turistično pri Portorožu. Dobro je razvito tudi poštno omrežje (3700 preb./ poštni urad). Nekoliko slabše je s telefonskimi priključki; Slovenija jih ima 908000 oziroma en priključek na 45 prebivalcev (Statistični letopis, 1995; Černe, 1993).

II. A.

OKOLJEVARSTVENA PROBLEMATIKA SLOVENIJE V LUČI MEDNARODNIH POVEZAV

(dr. Metka Špes)

Ob naših razmišljanjih o vključevanju Slovenije v evropske integracije bo varstvo okolja nedvomno eno od pomembnih vprašanj, saj mnoge oblike onesnaževanja in degradacije okolja postajajo problem regionalnih, prekomejnih in meddržavnih razsežnosti. Naša država ima zaradi svoje specifične geografske prehodnosti (naravno in družbenogeografske), pokrajinske mozaičnosti in velikosti (s tem povezano lokacijo vrste ekoloških problemov v obmejnih regijah) veliko razlogov za intenzivno vključevanje v širše evropske ekološke projekte, pospeševati pa bi kazalo tudi regijsko prekomejno sodelovanje pri sanaciji večjih virov emisij v vseh treh agregatnih stanjih. Ne gre namreč zanemariti pomena vseh oblik prekomejnega onesnaževanja, prenašanja emisij po vseh medijih, bodisi po zraku, vodah, prometnicah (npr. odpadki) in njihovih negativnih pokrajinskih učinkov daleč od samih virov njihovega nastajanja. Zato bo tudi korektno in strokovno zbiranje ter posredovanje informacij in podatkov o vseh vrstah emisij ena od osnovnih zahtev, ne le domače, ampak tudi mednarodne strokovne in laične javnosti. Z vidika naše države moramo pri degradaciji okolja upoštevati tako avtohtono kot alohtono onesnaževanje, z vidika širšega mednarodnega prostora pa slovensko emisijsko bilanco, to je razmerje med emisijami, ki jih naša država "uvozi" iz sosednjih, pa tudi bolj oddajenih, v glavnem močno industrializiranih območij in emisijami, ki jih "izvažamo".

Če gledamo na okoljevarstveno problematiko Slovenije v luči mednarodnih povezav, velja upoštevati njen dvojni pomen: domači-lokalni in mednarodni. Najprej gre težiti k zmanjševanju domačih virov emisij, načrtovati nadaljnje prostorske spremembe skladno s principi uravnoteženega razvoja in ohranjati pokrajinsko pestrost in naravne vire za kvalitetno in zdravo življenje prebivalcev Slovenije. Nadalje gre računati tudi s potrebami prebivalcev širšega evropskega prostora in sosednjih, pretežno močno industrializiranih in gosto poseljenih regij, predvsem z vidika ohranjanja čistega in privlačnega okolja za preživljanje prostega časa

itd. Pričakovati pa je, da bo pri prihodnjih prizadevanjih naše države po mednarodnem povezovanju, v ospredju predvsem drugi vidik okoljevarstvene problematike: vloga Slovenije oziroma njenih emisij pri aktualnem in potencialnem (nuklearna) onesnaževanju okolja v tem delu Evrope ter tisti del ekološke bilance, ki govori o "izvozu" emisij. Pri tem moramo računati tudi s pogostejšimi pritiski in akcijami raznovrstnih mednarodnih nevladnih združenj in interesnih skupin pritiska - "pressure groups". Ob relativno slabi ekološki ozaveščenosti domačega prebivalstva, kjer mislimo predvsem na slabo prepoznavanje glavnih virov onesnaževanja okolja (precenjevanje posameznih, že tudi ekološko ali tehnološko saniranih industrijskih obratov na eni strani ter na drugi strani zanemarjanje lastnega prispevaka s kurjenjem slabših, cenениh vrst kuriv in prometa), nezaupanje v delo strokovnjakov in hitro prevzemanje nekaterih trditev, ki so lansirane za potrebe dnevnih "političnih iger", obstaja nevarnost napačne interpretacije in učinkov teh mednarodnih pritiskov, ki so sicer, v okoljih z večjo ekološko ozaveščenostjo in večjo nacionalno samozavestjo, povsem legitimni in pozitivni.

Zavedati pa se moramo, da pri prepoznavanju in reševanju pomembnih ekoloških problemov v Evropi ne gre tudi brez sprenevedanja in prelaganja krivde na druge. Zanimiva je npr. ugotovitev Roberta in Sheila (1993 In: Environmental Dilemmas, Ethics and Decisions, London) o tem, kako se vladajoče politične skupine v zahodnoevropskih državah praviloma odzivajo na akutne ekološke probleme: najprej problem nekaj časa ignorirajo, nato ga polagoma le priznajo, vendar še ne ukrepajo, sledi minimalna finančna podpora večletnim raziskovalnim projektom, s katerimi naj bi problem raziskali, nato začenjajo vzpostavljati monitoringe in merjenje onesnaženosti, s temi podatki nato nastopajo na raznovrstnih mednarodnih konferencah in zahtevajo odgovornost drugih. Takšne naj bi bile tudi reakcije večine evropskih držav, ko je nastal problem kislega dežja.

Ko govorimo degradaciji okolja v Slovenije in vlogi njenih emisij pri širšem, regionalnem onesnaževanju tega dela Evrope velja poudariti predvsem:

- veliko pokrajinsko in degradacijsko mozaičnost naše države, ki se kaže v tem, da se prepletajo pokrajine z močno in šibko onesnaženostjo okolja in lahko zatorej, bolj kot o splošni - regionalni, govorimo o lokalni dolinski in kotlinski onesnaženosti. Seveda ne gre prezreti, da so ti onesnaženi deli Slovenije sicer manj obsežni, so pa zato populacijsko in gospodarsko pomembnejši in, da v bolj onesnaženem okolju živi velik del slovenskega prebivalstva. Najbolj degradirane slovenske pokrajine so med seboj v glavnem še ločene z vzpetim svetom, ki je relativno ša manj onesnaženi. O regionalnih razsežnostih

degradiranega okolja, kakršnega poznajo npr. na meji med Češko in Poljsko ali tromeji med Poljsko, Nečijo in Češko itd., pri nas ne moremo govoriti;

- veliko nesorazmerje med relativno (v primerjavi z drugimi deli Evrope) majhnimi količinami škodljivih emisij in visoko onesnaženostjo okolja v ozkih dolinah in kotlinah, katerega vzrok gre iskati v mikrogeografskih značilnostih (inverzija, slaba prevetrenost, visoka talna voda, slabša vodnatost rek) ;
- najbolj degradirane slovenske pokrajine onesnažuje praviloma le en sam večji industrijski ali energetski vir, v strukturi emisij postajajo vse pomembnejše komunalne in prometne;
- glavni industrijski onesnaževalci okolja so pretežno stari in tehnološko že zastareli obrati, surovine za njihovo obratovanje v glavnem dovažajo, saj je pri njihovem nastanku igrala pomembnejšo vlogo prometna dostopnost, bližina vode in delovna sila;
- to so obenem območja, ki so v preteklosti pritegovala manj kvalificirano delovno silo (tudi iz drugih krajev Jugoslavije), ki se je zadovoljevala s ceneniimi stanovanji, ki tudi danes ne investira v okolju prijazne naprave, z nizko izobrazbeno strukturo je povezana še nizka ekološka zavest in nezmožnost ter nezainteresiranost za ekološke izboljšave, zato postajajo ta območja tako v naravno kot družbenogeografskem pogledu depresivna.

Slovenija sprejme s padavinami nadpovprečno, glede na druge evropske dežele, veliko žvepla, kar od 6-10 gramov na kvadratni meter površja. To pomeni, da pade v Sloveniji na površinsko enoto 6-krat več žvepla kot na Švedskem ali Norveškem in skoraj 2-krat več kot v Avstriji in v Švici. Vzrok za tako velike količine žvepla so na eni strani v domačih količinah žvepla, ki ga prispevajo predvsem termoelektrarne, nekateri industrijski viri ter naselja z ogrevanjem stanovanj, v goratosti oziroma dolinsko-kotlinski legi glavnih virov emisij. Ne smemo pa prezreti razmeroma neugodne lege naše države glede na prevladujočo smer onesnaženih gnot, ki dotekajo iz Srednje in Zahodne Evrope, še posebej iz bližnje močno industrializirane severne Italije. Ob tem naj opozorimo na kisli dež na visokih kraških planotah v zahodnem delu Slovenije, kjer sicer ni večjih avtohtonih onesnaževalcev zraka.

Od 326 000 ton depozicije žvepla v Sloveniji, ga domala 30 % "proizvedemo sami, kar 20 % pa ga zahodni vetrovi prinesejo iz sosednje Italije, 4 % emisij prihaja iznad Hrvaške, dobrih 12 % pa z vzhodnimi vetrovi, predvsem iznad madžarskih, čeških in poljskih virov emisij, kjer prednjačijo termoelektrarne. V celoti gledano pa se Slovenija uvršča med države, ki so neto izvozniki tako žveplovih kot dušikovih emisij, to pomeni, da več tovrstnih emisij z zračnimi strujami pošiljamo nad druge, predvsem sosednje države, kot pa jih nad naše ozemlje pošiljajo druge države. V evropskem okviru se med neto izvoznike emisij uvrščajo na eni strani zahodne države, ki s prevladujočimi zahodnimi vetrovi pošiljajo emisije naprej po kontinentu ter na drugi strani močno industrializirane države ter proizvajalke električne energije v

termoelektrarnah z uporabo slabših vrst domačega premoga (Češka, Poljska, Romunija, Bolgarija). Največji neto uvozniki emisij pa so skandinavske države in Rusija.

Podatki o velikih količinah žvepla v padavinah nas pri evropskih primerjavah uvrščajo zelo visoko, vendar se zakisanje še ni začelo v večjem obsegu. Vzroke gre iskati v pokrajinski strukturi, zlasti njeni pretežno karbonatni sestavi, ki nevtralizira zakisanje okolja. Poleg litološke sestave, so pomembne še klimatske poteze z izrazitimi letnimi časi, naglim kroženjem in obnavljanjem vode, kar skupaj z dobro razčlenjenostjo reliefa stopnjuje kroženje materiala in energije.

Po helsinškem protokolu, ki je bil sprejet leta 1985 in je stopil v veljavo 1987, naj bi se emisije žvepla v posameznih državah do leta 1993 zmanjšale vsaj za 30 %. Prve ocene kažejo, da je bil cilj protokola v povprečju dosežen, čeprav različno v posameznih evropskih državah. Slovenija, ki sicer ni bila podpisnica tega protokola, je emisije žvepla zmanjšala za 22 %.

Domala tri četrtine emisij žvepla v Sloveniji prispevajo termoelektrarne, 12, industrija in 10 % naselja z ogrevanjem stanovanj. Slednjih emisij je sicer relativno malo, a so zgoščene v naseljih, v zimskih mesecih, zaradi praviloma nizkih dimnikov pa onesnažujejo pretežno prizemne zračne plasti in so s tem bolj škodljive za prebivalce. Največji onesnaževalec ozračja je šoštanjaska termoelektrarna, katere negativne vplive je moč razdeliti na lokalne, kjer gre predvsem za onesnaževanje vode, tal ter zraka in posredno vegetacije v neposredni okolici in na globalne, ki se kaže z onesnaževanjem širše okolice, tudi sosednjih pokrajin, obrobja Celovške kotline in degradacije gozda vse do avstrijske meje in domnevamo lahko, da tudi preko meje. Žal je različna metodologija popisovanja poškodovanih gozdov med slovenskimi in avstrijskimi gozdarji onemogočila direktno primerjavo poškodovanih gozdov na obeh straneh meje. Z ekološko sanacijo šoštanjaska termoelektrarne, ki so jo je finančno in strokovno podprle tudi mednarodne inštitucije, se je začela količina emisij v zadnjem letu že zmanjševati.

Pri obravnavi slovenskih energetskega objektov ne gre prezreti še Nuklearne elektrarne v Krškem, ki po dosedanjih meritvah in raziskavah strokovnjakov, predvsem neodvisnih, sodi med tiste NE, ki obratujejo v mejah mednarodnih standardov. Vendar ne glede na to, sproža mnoge negativne reakcije tako med domačimi ekološkimi gibanji pa tudi pri naših sosedih Avstrijcih in v zadnjem času tudi Italjanih. NE Krško, ki je skupna lastnina dveh novo nastalih

držav: Slovenije in Hrvaške, pokrije letno domala četrtno slovenskih potreb po električni energiji in 15 % hrvaških. Delovanje NE postavlja v ospredje tudi problem odlagališč radioaktivnih odpadkov.

Pri obravnavi mednarodnih vidikov onesnaževanja okolja velja posebj izpostaviti tudi onesnaženost rek (tu mislimo predvsem na mednarodne reke Muro, Dravo, Savo, Sočo, Koritnico..) in morja. Pri splošni onesnaženosti morja v Tržaškem zalivu, katerega del je tudi slovesno morje, moramo na eni strani upoštevati velike količine emisije, ki jih prinašata iz močno industrializiranega in gosto poseljenega italjanskega zaledja reki Pad in Soča, kjer je visoka poraba najrazličnejših izdelkov, vključno z ekološko najbolj spornimi (pralni praški, kemična sredstva), izredno visoka je poraba naftnih derivatov ...Na drugi strani pa je k temu potrebno dodati še avtohtone onesnaževalce obalnega morja: industrijske in komunalne odplake, turizem, veliko potencialno nevarnost predstavlja gost ladijski promet, še posebj ob prevažanju in prečrpavanju nafte, luške dejavnosti... Najbolj je onesnaženo morje je v Koprskem zalivu, nekoliko bolje pa je v Piranskem zalivu. Ob teh akutnih, čeprav še ne neobvladljivih ekoloških problemih v obalnem pasu, se odpirajo tudi dileme pri načrtovanju nadaljnjega razvoja turizma in pridobivanja hrane (oboje ima tudi mednarodni pomen), dejavnosti torej, ki naj bi imele prednost v tej slovenski pokrajini, ki pa obenem tudi same onesnažujejo okolje, na drugi strani pa je njihova učinkovitost in atraktivnost povezana prav s čistim okoljem.

Severovzhodni del Slovenije prečkata dve "mednarodni" reki. Prva, Drava sicer priteče iz sosednje Avstrije še v alpskem delu in je tam že v 2-3. razredu onesnaženosti, predvsem zaradi prisotnosti kovin (svinca, cinka). Zaradi zmanjšane proizvodnje v metalurških obratih Pliberk in Mežica, se delež teh primesi sicer zmanjšuje, nizvodno pa se v reki povečuje onesnaženost s komunalnimi odplakami, tako da ostaja Drava vse do hrvaške meje v 2-3. razredu onesnaženosti. Mura priteče iz Avstrije v 3. kakovostnem razredu in se njena kvaliteta ne spremeni vse do meje s Hrvaško. Porečje Save obsega kar 57 % ozemlja naše države in tu živi 53 % prebivalstva Slovenije, tu je 2/3 izvirov pitne vode, reka s pritoki pa odnaša tudi kar 4/5 slovenskih odplak. Njeno onesnaževanje se začneja že v povirju (s turizmom) in se nizvodno še stopnjuje, slovensko-hrvaško mejo prečka v 3. kakovostnem razredu. Ob tem velja

opozoriti še na manjše, a polucijsko močnejše obremenjene mejne reke, kot so Koritnica, Sotla, ..

Za mednarodne analize je zelo pomembna metodološka usklajenost in primerljivost posameznih strokovnih podatkov, raziskav itd. V Sloveniji so npr. zelo dobro proučeni negativni vplivi onesnaženega zraka na gozdno vegetacijo, kar je razumljivo, če vemo, da gozd pokriva skoraj polovico vse površine. Po teh raziskavah je stanje naravnost zaskrbljujoče, če že ne alarmnatno, saj je okoli 44 % vseh drevesnih vrst poškodovanih, v Sloveniji je le še 6 % zdrave jelke in 22 % zdrave smreke. V močnejše onesnaženih imisijskih območjih je 5 % dreves tako poškodovanih, da bodo v kratkem propadli. Če pa primerjamo stanje naših gozdov z gozdovi v močno onesnaženih evropskih regijah, kot npr. na Češkem, Poljskem, vzhodnem delu Nemčije in nenazadnje tudi v Skandinaviji (hitrejše zakisevanje zaradi silikatne podlage), pa ugotavljamo, da stanje še ni tako kritično, predvsem pa, da so njihovi kriteriji za uvrščanje dreves ali gozdov med poškodovane, precej višji kot naši in, da terja direktna primerjava teh raziskav kritično vrednotenje.

Mednarodno povezovanje bo zahtevalo tudi hitrejše in uspešnejše reševanje ekoloških problemov, ki jih v neposredni bližini državne meje predstavljajo posamezni viri emisij, kot so bile npr. velika farma v okolici Gornje Radgone, ki je že resno ogrožala turistično privlačnost zdraviliške avstrijske Radgone, termoelektrarna v Plominu, o njenih negativnih vplivih govorimo pri nas, pat tudi v sosednji Italiji,

Razmišljanja o okoljevarstveni problematiki v Sloveniji v luči predvidenih mednarodnih povezav. Nastala so pretežno na podlagi dosedanjih raziskav ter poznavanja vzrokov in pokrajinskih učinkov onesnaževanja okolja ter delno tudi poznavanja okoljevarstvenih razmer v drugih evropskih državah, predvsem v najbolj degradiranih vzhodnoevropskih. Ker se na avstrijskem inštitutu za Srednjo Vzhodno in Jugovzhodno Evropo ter v sodelovanju z Inštitutom za geoekologijo iz nemškega Leipziga pripravlja mednarodni projekt o ekoloških kartah, ki naj bi ponazorile aktualne okoljske razmere v tem delu Evrope (k sodelovanju je povabljen tudi naš inštitut), predvidevamo, da bomo s tem projektom pridobili veliko informacij, ki nam bodo omogočile primerjavo naše države z drugimi evropskimi in to v vsebinskem, kot metodološkem pogledu.

II. B.

LJUBLJANA KOT POMEMBNO REGIONALNO IN NACIONALNO SREDIŠČE V OMREŽJU EVROPSKIH MEST

(dr. Boris Gaberščik)

UVOD¹⁰

Nadaljni razvoj Slovenije v Evropi, ni samo problem manj razvitih območij, temveč tudi problem vstopa Ljubljane in drugih slovenskih mest v omrežje evropskih urbanih centrov.

Dr. Pavle Gantar je v članku "Mesta v omrežjih transnacionalnih povezav" postavil naslednje vprašanje: koliko so se vodilna slovenska mesta sposobna vključevati v nastajajoče megaurbane strukture, ki jih prinašajo, sicer protislovni in ponekod omahljivi, pa vendar nezadržni procesi evropske integracije (konec cit). V teh okvirih so določene vloge, ki jih, razen Ljubljane enostavno ne more prevzeti noben drug center v Sloveniji. Zato je nadaljni razvoj Ljubljane tudi v nacionalnem interesu države. Ljubljana je tekom zgodovine dosegla tisti količinski in kakovostni prag, ki mestu zagotavlja, ob smotrni kontroli procesov, samorazvoj, razvoj v relativno veliko metropolitansko regijo.

Dr. Janez Šmidovnik je v objavljenih odgovorih na anketo pod naslovom "Z analizo, ne s kričanjem" dejal: "da regije obstoje kot zaokroženi teritoriji z določenimi skupnimi problemi in interesi in so realnost, ki je ni mogoče prezreti. Glede tega se torej ni mogoče opredeljevati z "za" ali "proti". Mogoče pa se je opredeljevati glede tega ali naj se regije institucionalizirajo kot teritorialne skupnosti s svojimi kompetencami, organi in odnosi nasproti države. Kar zadeva mene" pravi "mislím, da jih je - v interesu policentričnega razvoja Slovenije in zaradi večjega angažiranja lokalnih energij - treba institucionalizirati".(konec cit.). Temu mnenju sledi tudi najnovejši predlog zakona o pokrajinah v Sloveniji.

Najslabše bi bilo, če bi se regionalizacija še nadalje politizirala. Zato je potrebno analizirati dejanske regionalne tokove, ki jih vsakodnevno rišejo ljudje pri zadovoljevanju

svojih življenjskih potreb. Takozvane heterogene ali funkcijske ali mestne regije so "nepolitična realnost". To v polni meri velja tudi za ljubljansko metropolitansko regijo.

Vspostavljanje drugih homogenih ali pokrajinskih nefunkcijskih regij bi bilo skrajno neživljensko in ekonomsko zelo škodljivo.

Položaj Ljubljane kot metropole je v Sloveniji nesporen. Ljubljana je glavno mesto Slovenije. Ljubljana pa je v območjih medsebojnega vpliva različne intenzitete:

I. vplivni prostor polmera od 25-30 km, okvirno vključuje v vpliv ljubljanske metropole, oziroma regionalnega središča današnjih 32 občin, s pomembnimi sekundarnimi središči kot so Domžale, Kamnik, Škofja Loka, Kranj, Tržič, Grosuplje, Litija, Vrhnika, Logatec, Idrija, Cerknica, Ribnica, Kočevje, in ostalimi občinskimi središči.

II. vplivni prostor polmera okoli 100 - 150 km vključuje že evropsko prepletno območje v katerem se Ljubljana srečuje z mesti kot so Trst, Gorica, Videm, Beljak, Celovec, Graz, Zagreb, Reka, kjer po konkurenčni velikosti izstopajo predvsem Trst, Graz in Zagreb.

III. vplivni prostor pa zajema tiste nesporne evropske metropole, ki so od Ljubljane oddaljene 400-500 km, Milano, Zurich, Muenchen, Dunaj, Bratislava, Budimpešta, Beograd, Rim. Prve tri so nesporna pomembna evropska gospodarska in regionalna središča, ostale so glavna mesta držav, tako kot Ljubljana.

Upošteva različno vlogo Ljubljane v okviru teh treh vplivnih prostorov je treba opozoriti na naslednje. Ljubljana se pri iskanju svoje poti ne more zadovoljiti samo z vlogo središča regije v I. vplivnem prostoru. Saj je glavno mesto Slovenije kot II. vplivnega prostora, kjer se že srečuje z nekaterimi konkurenčnimi zamejskimi mesti enake velikosti kot so n.pr. Trst in Gradec. Še veliko bolj konkurenčen je Zagreb že zato, ker je večji in ima širši vplivni prostor. V kolikor bi se Ljubljana zadovoljila z I. vplivnim prostorom bi se avtomatično odpovedala II. vplivnega prostora, katerega bi si uzurpirala, s svojim vplivom, omenjena zamejska mesta. Trst bi neminovno še bolj razširil svoj vpliv na južnozahodno Slovenijo, Gradec na severovzhodno, Zagreb na jugovzhodno Slovenijo.

10 Ta dokument vsebuje po dogovoru opredelitev razvojnih problemov s potrebnim komentarjem in nekatere teze za reševanje problemov znotraj vsebinskega področja, ki ga obdelujem. Menim pa da smo še v zelo začetni

Če torej pospešujemo strategijo policentričnega razvoja Slovenije tega ne smemo izvajati na račun zmanjševanja vpliva Ljubljane v II. vplivnem prostoru.

Še več, v interesu Slovenije je, da se ljubljanska metropolitanska regija pojavi, kot močnejše zaznavna identiteta, celo v III. vplivnem prostoru, v igri imenovanih metropol. Pogoji za to niso najboljši, saj v tem omrežju urbanih centrov v bližini Ljubljane, po velikosti in pomebnosti leži Zagreb, kot mediator med sorodnimi velikimi centri kot so omenjeni Milano, Munchen, Dunaj, Bratislava, Budimpešta, Beograd, Rim. Zato mora biti Ljubljana do tega pozorna, še bolj aktivna in inovativna. S tem so že v osnovi podane neka vprašanja in nakazane možne usmeritve prostorskega razvoja in strategije Slovenije v kontekstu urbanega omrežja Evrope.

OCENA STANJA

Ko ocenjujemo položaj Slovenije in Ljubljane v omrežju evropskih mest in še posebej v kontekstu sprememb sodobnega evropskega razvoja imamo v mislih več problemov, ki negativno delujejo na ta položaj.

Psihična zaprtost - pojav izolacionizma

Slovenci smo bili, zaradi maloštevilnosti, stoletja vajeni ohranjati svojo družinsko in nacionalno bit s pasivnim odporom in zapiranjem v svoj etnični habitat ali celo emigrirati iz v zgodovini, neprijaznega okolja. Taka psihična usmerjenost je povzročila postopno asimilacijo v drugih narodih in izgubo nacionalnega ozemlja. Šele emancipacija narodov sredi 19. stoletja in odkrita vojna agresija sredi 20. stoletja je Slovence usmerila v aktivnejše oblike odpora in borbo za samostojnost. Ta borba je končno, na kraju 20. stoletja, udejanjila državno samostojnost. Nenadna, popolna in tako zaželjena osvoboditev pa je bila tudi svojevrsten mentalni šok. Kot narod in posamezniki smo se nenadoma znašli organizacijsko nepripravljeni za nove razmere, v povsem drugačnem in nepoznanem evropskem okolju. Zato ni presenetljivo, da se rojeva strah pred novim, nepoznanim, pred povsem drugačnimi civilizacijskimi izzivi. Če je bil bivši jugoslovanski izolacionizem predvsem ideološke narave, pa je novi izolacionizem prej posledica določenega evroskepticizma. Tega zasledimo tudi pri drugih evropskih narodih.

Preveč žive so še slabe iskušnje z ne popolnoma preživetimi in novimi odkritimi ali prikritimi nacionalizmi v vseh deželah Evrope. Take psihične ovire, skepse in dvomi pa so slabe spremljevalke na poti v evropske integracije.

Socialna ogroženost

Naše razvojne ambicije dodatno slabi neugoden socialni položaj, demografsko umiranje, staranje prebivalstva, kriza pokojninskega in zdravstvenega varstva, neurejeni sistema šolstva, politična marginalizacija kulture, nove oblike kriminalitete in družbene deviacije, vrenja okrog družinske politike, položaja žensk v naši družbi, brezposelnost, nezadovoljstvo z osebnimi dohodki, nezasluženi privilegiji nekaterih slojev in vse bolj pogoste prekinitve dela.

Počasnost gospodarskega razvoja

Gospodarstvo se mukoma transformira, privatizacija zamuja, prestrukturiranje zahteva veliko časa, velika državna podjetja propadajo, finančne institucij se zelo počasi zdravijo, nove prerazporeditve družbenega kapitala so podvržene vsemogočim špekulacijam. Ni dovolj domačega kapitala, tuj kapital pa je zelo zahteven.

Neracionalna organiziranost in pravna nezaščitenost

Velika pričakovanja ob osamosvojitvi o boljši organiziranosti, večji racionalnosti in pravni varnosti se niso uresničile. Očitno smo prezrli, da birokracija ni ideološko politični, temveč občečloveški pojav (Murphyjev zakon), ki je imanenten vsem sistemom. Le tako lahko tudi razumemo pojav birokracije aparatov Združenih narodov, bruseljske birokracije ali slovenske državne birokracije. Z rojstvom nove države se kar naprej večja državna administracija, reforma lokalne samouprave pa je klasičen primer neodgovornega in neracionalnega političnega dela.

Počasna in neprimerna zakonodajna dejavnost, posebej še na področju prostorske, zemljiške, komunalne, prometne politike in na področju organiziranosti sodstva, povečuje splošno pravno nesigurnost, s tem pa tudi možnosti za nelegalno obnašanje in vse vrste špekulacij posebno še v prostoru (črne gradnje, uzurpacije prostora)

Prostorska stihija

Sedanje stanje slovenskega in ljubljanskega urbanizma in prostorskega planiranja lahko ocenjujemo s pogledom na preteklo polstoletno obdobje. Sedanje stanje ne moremo opravičevati z zgrešenim jugoslovanskim sistemom družbenega planiranja, saj sta se slovenski urbanizem in prostorsko planiranje razvijala dokaj avtonomno, iz tehnične arhitekturne in geografske ter manj iz ekonomske sfere. Ze v starem sistemu je glavna kritika na kompliciranost in neživljenskost družbenega planiranja prihajala prav s področja urbanizma in prostorskega planiranja. Iz preteklega obdobja lahko za današnje prostorske razmere krivimo v glavnem dve, med seboj zelo smiselno povezane, politično ideološke usmeritve:

- ideologijo o relativni brezvrednosti zemljišč, kar je imelo za posledico povsem neracionalno trošenje prostora in,

- kvaziliberalno toleriranje črne gradnje stanovanjskih hiš, kar je povzročilo veliko razselitev v prostoru in ima negativne, komunalno ekonomske posledice, ki še danes niso finančno ocenjene, račun zato pa bo še prispel (primer Rakove Jelše).

Še bolj zaskrbljujoče je, da se taka politika še vedno nadaljuje tudi v spremenjenih okoliščinah, zdaj pod parolo in demagogijo prave demokracije in seveda v prikriti skrbi politikov za volilne glasove. Še vedno nismo spremenili odnosa do prostora, saj še vedno ni zakona o stavbnih zemljiščih, ki je teoretska osnova urbanizma.

Po drugi strani pa je slovenski urbanizem, po svojih zmožnostih, dosegel visoko stopnjo strokovne razvitosti, teoretskega in metodološkega znanja, uveljavil funkcionalni policentrizem in regionalno planiranje, urbano stanovanjsko sosedstvo in stanovanjsko prenovo, prometno in industrijsko načrtovanje. Posebej pa velja omeniti izredni dinamizem, ki je označeval prostorsko načrtovanje in ki je žal po osamosvojitvi Slovenije stagniral. To je delno tudi posledica spremenjenega odnosa do gospodarskega planiranja, v skladu z novim pojmovanjem tržnega gospodarstva. Ocena nekaterih slovenskih ekonomističnih krogov je namreč, da planiranje ni potrebno in po starem pravilu o podrejenosti prostorskega planiranja ekonomskemu zato tudi to ni potrebno. Še več, nekateri celo menijo, da je prostorsko planiranje samo ovira za hitrejše kapitalsko investiranje. Pozabljajo, da kompleksno prostorsko

planiranje ne zagotavlja samo potrebno koordinacijo vseh uporabnikov prostora, temveč vspostavlja osnovne lokacijske pogoje za smotrno investiranje obenem pa po svoje zagotavlja varstvo okolja.

Če ne bi bilo tako, potem v razvitih državah evropske unije, ki se ponašajo z bolj tržnim sistemom gospodarstva, kot pa je naše, ne bi bilo urbanizma in prostorskega planiranja. V Ljubljani je izostal novi razvojni in urejevalski cikel, kar več let, popolnoma so odsotne regionalne aktivnosti, načrtna prenova in revitalizacija (razen fasadne kozmetike). Ljubljana nima nobenih sprejetih razvojnih vizij, ki bi jih lahko enačili z evropskimi. Kar se danes dogaja v Ljubljani je bilo večinoma spočeto že pred mnogimi leti. Pomeni le nadaljevanje nekaterih zaostalih urbanih investicij, nikakor pa ne nove urbane razvojne filozofije. Tako stanje je slabo izhodišče za vstop Ljubljane v družino kompetitivnih evropskih mest.

PRILOŽNOSTI IN NEVARNOSTI

Največja nevarnost pri vstopanju Ljubljane v evropske integracije je v nas samih. Nesposobnost ocenjevanja resničnega stanja, nepripravljenost za odprto komuniciranje, strah pred konkurenco, lagodnost in družbena uspavanost, ki sta ostanek polstoletne samozaverovanosti in politične izolacije.

Razvoj slabijo relativno šibki resursi, pomanjkljivo znanje in informacije, slaba organiziranost ter pomanjkanje kapitala. Vendar razvojne priložnosti ne pridejo same od sebe. Priložnosti je potrebno videti, ustvarjati, selekcionirati in dobre hitro izrabiti. Ze sam strah pred namišljenimi nevarnostmi slabi akcijsko sposobnost ljudi in njihovo energijo usmerja v neproduktivne aktivnosti.

Ljubljana v evropskem tekmovanju nima kaj izgubiti. Izgubi lahko samo zaradi premajhne aktivnosti, slabe organiziranosti, in izogibanju evropski integraciji. Ljubljana mora svoj položaj iskati v omrežju evropskih mest. Ljubljana ima razvojno šanso samo z večjim odpiranjem v celoten mednarodni prostor zahoda in vzhoda, ob večjem "mednarodnem prepihu".

Cit:"Za razvoj Slovenije in slovenskih mest je usodnega pomena normalizacija političnih in gospodarskih razmer v prostoru bivše Jugoslavije, na Balkanu in na Bližnjem vzhodu.

Ljubljana, Maribor, Koper in Novo mesto (pa tudi nekatera druga naša mesta) imajo dobre pogoje, da postanejo posrednik proizvodnjih in menjalnih zvez med Evropo (in svetom) in zgoraj omenjenim prostorom" (Prof. Mag. Vladimir Braco Mušič)

Seveda ob tem ni odveč določena pozornost na stvari na katere opozarja mag. Jernej Zupančič, cit: "Ker velja določilo o prostem pretoku tudi za nakup nepremičnin, je ob prisotnosti agresivnih ideologij mogoče v relativno kratkem času spremeniti ne le lastniško, ampak posledično tudi politično in celo jezikovno, kulturno celo etnično podobo določenih območij."

To opozorilo sicer velja predvsem za obmejna območja Slovenije, vendar bo potrebno tudi v Ljubljani paziti katere razvojne projekte in katere ključne lokacije bomo ponujali tujemu kapitalu.

Seveda bo interes Evrope na kooperaciji z Ljubljano naraščal vspešno z koristmi, ki jih bo ta ista Evropa imela v Ljubljani. Ljubljana bo Evropi morala ponuditi določene proizvodneservisne in druge prostore, bivanjsko in rekreativno stimulatивно okolje ter dobre komunikacije. Zato pa mora Ljubljana odpreti nove vizije in dinamizirati svoj razvoj.

Cit: "Za slovenska mesta in regije je pomembno, da leže ob evropskih razvojnih oseh in relativno blizu njenih vozlišč ali pa jih je s tim. "hitrimi priključki" možno povezati z enim od teh vozlišč. V ta namen je potrebna samoorganiziranost na regionalni ravni.

Posebna pozornost velja: sosedstvu (Trst, Gorica, Videm, Beljak, Celovec, Gradec, Szombathely, Varaždin, Zagreb, Reka) in tudi manjših centrov.

ja, pomena, jakosti in politične pomembnosti lokalnih in regionalnih identitet regij in centrov, opredelitvi območij mest, ki so in bodo nosilni poli v skladnem razvoju in pri mednarodnih integracijah, baniziranem okolju ter vplivom na socialno ekologijo in kakovost naravnega okolja,

de na spremenjene pogoje v tržnem gospodarstvu, stanovanjski politiki, zemljiško-rentni politiki itd." (dr. Marjan Ravbar)

PERSPEKTIVE IN VIZIJE

Pričnimo z mnenjem Prof. Dr. Karla Rupperta iz Muenchena:

Cit: "Sodelovanje med mesti in regijami - temu vzorcu poselitve so dali prednost zlasti Nemci, ki s federalistično perspektivo bolj upošteva tradicionalne strukture in daje večji pomen prednostim posameznih prostorskih območij. Ta ideja močneje upošteva regionalno individualnost, ki na nek način ustreza ciljem evropske unije in omogoča, da se tudi dežele, ki niso članice EU lažje vključujejo v integracijske procese.

Poselitvena politika izhaja iz dominance decentraliziranih urbanih struktur, močnega prepletanja poselitvenih sistemov, prostorske delitve dela in naraščajoči izmenjavi storitev med regijami.

Evropa opozarja na mednarodni pomen in funkcijo večjih centrov.

Zastavljeni cilji morajo upoštevati predvsem krepitev evropskih mest v policentrični sistem, ne glede na njihovo velikost, ki naj bi bil kot motor regionalnega razvoja, da se lahko v vseh območjih Evrope posreduje razvojne impulze in s tem krepí njihovo identiteto. Policentrični urbani sistem, dostopnost do infrastrukture, varstvo narave in kulturne dediščine so teme, za katere je potrebno izdelati lastne akcijske programe".

Tudi Dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews meni cit: "Izziv politike prostorskega planiranja zahteva krepitev identitete mest in regij, kar potrjuje tudi rezultat objav, ki so jih obravnavali ministri za prostorski razvoj Skupnosti na svojih rednih zasedanjih od leta 1989 do 1994 v Nantesu, Torinu, Haagu, Lisboni, Liegu in Krfu.

Posamezni cilji in usmeritve, ki se nanašajo na razvoj urbanega sistema in njihov pomen za Slovenijo so predstavljeni v nadaljevanju.

Pri zasnovi urbanega sistema Slovenije bo potrebno preveriti, kako se bodo posamezni urbani centri "umeščali" v ta omrežja, kot n.pr.:

Predvsem bo potrebno poudariti konkurenčne prednosti slovenskih mest v pogledu kvalitete okolja, "image", dostopnosti, varnosti in kulturne podobe. Le ti so predpogoj za uspešno ekonomijo in vitalnost postindustrijskega mesta. Pomanjkljivosti nastajajočega omrežja morajo biti identificirane, n.pr. nezadostna mednarodna konkurenčna sposobnost, slabotne funkcije regionalnih središč in manjkajoče povezave v urbanem omrežju.

V Sloveniji razen Ljubljane in Maribora ni regionalnih centrov "evropskega regionalnega značaja".

Ključna vprašanja, ki naj jih upoštevajo politike urbanega razvoja, na tem nivoju so: nadvlada večjih mest, polarizacija, glede na "hitro" infrastrukturno omrežje, nova hierarhija mest Evrope "brez meja", pritisk na mesta vstopnega značaja (gateways cities), možne spremembe gospodarskih tokov od S-J na V-Z, vloga, nazadovanje mest na obrobju Evropske skupnosti.

Spremembe, ki so značilne za mesta v tranziciji zahtevajo ugotovitev njihove kompetitivnosti, predvsem v srednjeevropskem prostoru in kakšne so njihove možnosti povezovanja v organizirana omrežja (evropskih) mest, zasnovanih na komplementarnosti (specializiranosti) funkcij na različnih nivojih (evropski, regionalni, medmejni). Zavedati se moramo, da je pri tem potrebno, da imajo naša mesta vizijo in strategijo razvoja, proaktivno mestno vlado, ki bo ustvarila mednarodno identiteto in vsodbujala tekmovalnost"

I. TEZA - MEDNARODNA ODPRTOST LJUBLJANE: Legat

Ljubljana leži na takem kulturnozgodovinskem in geografskem mestu, da je bilo v neki stalni aktivni bodisi v tujem interesu (okupacija) bodisi v nacionalnem interesu (nacionalna emancipacija). Skratka nikoli v čisto neaktivni letargiji.

Odprtost:

Ljubljana je bila vedno relativno odprta za komunikacije, kar je dokazovala tudi v bivši državi (odprte meje).

Potrebno je še ojačiti zavest o Ljubljanski metropoli, ne samo med vodilnimi politikami in gospodarstveniki, temveč v širokem krogu ljudi, ker bo vsekakor potrebno izkati širok konsenz za nove razvojne aktivnosti.

Ljubljana se bo pri približevanju evropski uniji znašla najmanj med 248 kompetitivnimi mesti z nad 200.000 prebivalci.

Ta mesta so po pomenu uvrščena v 8 pomenskih razredov. V izjemnem I.razredu sta samo London in Paris. V II.razredu je za nas interesanten Milano kot neformalna ekonomska prestolnica Italije. V III.razredu je 7 evropskih mest od tega za nas zanimiva Rim kot politična in kulturna prestolnica Italije in Muenchen kot porajajoča se ekonomska prestolnica južne Nemčije. V IV.razredu je 11 mest med njimi Stuttgart in Zurich oba z velikim gospodarskim pomenom. V V.razredu je 21 mest med njimi za nas pomembna Dunaj in Benetke kot neformalna kulturna prestolnica severne Italije. Največ mest (165, 66.5 %) je uvrščenih v VI. razred med njimi tudi Trst. V VII.razredu je 40 mest med njimi švicarsko glavno mesto Bern. V VIII.razredu pa sta le dve mesti v Evropski uniji in sicer za nas zanimiva Linz in predvsem Graz.

Ta razvrstitev je izredno zanimiva, ker se bo morala Ljubljana primerjati predvsem v tem okviru.

Primerjalni kriteriji in lastnosti, pasive in aktive:

Ljubljana ima z drugimi evropskimi mesti primerjalne prednosti, ki jih mora valorizirati: lego v prometnih koridorjih, določen gospodarski pomen, atraktivno okolje, multifunkcionalno zasnovano, kulturno evropsko obeležje. Pasive se odražajo predvsem gospodarski strukturi in pomanjkanju kapitala, slabši povezanosti z železnico in avtocestami, aktiva pa v relativni razvitosti šolstva in znanosti ter kulturnih aktivnostih ter v stimulativnem bivanjskem in rekreacijskem okolju.

Ljubljana mora težiti k novim vrednotam, kot so: politična tolerantnost, inovativnost in diverzificiranost, eksperimentalnost, dinamičnost (vsak dan nekaj novega), odpiranje večjega izbora možnosti za šolanje, delo, bivanje, rekreacijo.

Nadaljne aktivnosti, marketing mesta, tokovi, institucije, komunikacije, dogodki:

Danes seveda ne more biti govora o nasilni okupaciji, temveč o našem interesu, da v mirnodobskih normalnih časih odpremo Ljubljano internacionalnemu pretoku, tembolj, ker sami nimamo dovolj razvojne substance. Pri razvoju pa bomo v vsakem primeru Slovenci udeleženi. Le od naše ponudbe, pogajalske spretnosti, našega znanja in dela bo odvisno kolikšen del uspeha si bomo odmerili.

Ljubljana mora predvsem razvijati zapostavljene aktivnosti, odpreti le te za tuje tokove in institucije. urade, direkcije, agencije, predstavništva, fundacije. Organizirati je treba večji marketing mesta in večjo količino političnih, strokovnih, kulturnih in športnih dogodkov mednarodnega merila (festivali, bienale, konference, kongresi, mednarodne šole, tečaji, sejmi, razstave).

Skratka postopoma uvajati neke vrste internacionalizacijo mesta, in s tem v zvezi tudi mestnega turizma.

II. TEZA - PROSTORSKA ORGANIZIRANOST LJUBLJANELjubljana kot mednarodni center:

Ljubljana mora naprej razvijati nekatere že pridobljene mednarodne centre na področju gospodarstva, znanosti, šolstva, kulture, in valorizirati svoj položaj v okviru evropskih mest v polmeru 400-500 km.

V tem kontekstu so morda zanimiva tudi razmišljanja mag. Andreja Guliča:

cit: "Slovenija postaja na mednarodnem trgovinskem zemljevidu, predvsem zaradi svojega ugodnega geostrateškega položaja v Evropi vse bolj razpoznavna. Zaradi ugodne lege koprskega pristanišča v severnem Jadranu, njegovega ožjega in širšega gospodarskega zaledja, se Slovenija pojavlja kot eno izmed zelo zanimivih transportno-distribucijsko-industrijskih območij za konkretno medsebojno povezovanje prej omenjenih velikih gospodarskih grupacij (NAFTA, EU, ASEAN) in za nadaljne pospeševanje globalnih procesov. V tem kontekstu se pojavlja Slovenija kot gravitacijsko zaledje Kopra in njegovega pristanišča.

Če bi koprsko pristanišče postalo napr. ena od glavnih transportno distribucijskih točk pacifiških držav v Evropi, bi to lahko ogrozilo prioritetni status severnomorskih pristanišč in s tem dodatno povečalo interes EU po večji koordinaciji na tem področju.

V EU se Slovenija že pojavlja, kot majhna, vendar bolj razpoznavna državna, teritorialna ter gospodarska identiteta in predvsem kot makrogravitacijsko zaledje srednjevelikega srednjeevropskega mesta Ljubljane.

Koncentracija prebivalstva v mestih in to posebej v tistih, ki so razvojno obetavna in, ki jih bo predvsem tuji kapital izbral za lokacijo svojih, večinoma podružničnih podjetij. Vse to bo verjetno vplivalo na spreminjanje obstoječega bolj ali manj policentričnega vzorca poselitve, v smeri razvoja večjih mest, ki se bodo nahajala na evropskih in slovenskih razvojnih koridorjih".

Ljubljana kot državno središče:

Ljubljana je postala z osamosvojitvi glavno mesto države Slovenije z nespornimi državniškimi funkcijami in trenutno centralizirano oblastjo. V okviru reforme lokalne samouprave se bo morala v interesu nadaljne krepitve državnosti decentralizirati in nekatere upravljalne funkcije prenesti na novoformirane pokrajine.

Ljubljana kot regionalni center:

Evropa šteje med metropolna mesta napr. tudi Raleigh z vplivnim območjem 2000 km² in 700.000 prebivalci, pa tudi Genovo z 1100 km² in 832.000 prebivalci.

Ljubljana je že danes regionalni center ožjega vplivnega območja s polmerom 35-50 km, z več kot 700.000 prebivalci, kjer se dnevno prepleta življenje, dnevna delovna, rekreacijska in druga migracija in kjer že danes obstojajo velike skupne potrebe, katerih interesi pa še niso dovolj artikulirani: stanovanjski, prometni, zaposlitveni, rekreacijski, preskrbovalni in kjer v bodoče razvoj ne bo več možen brez skupnega regionalnega raziskovanja in načrtovanja. Nešteti so skupni interesi v širši regiji, vključno tudi Kranja in Škofje loke: nadaljni razvoj letališča Ljubljana-Brnik, železniška in cestna infrastruktura, vodnogospodarska in energetska oskrba, varstvo okolja in odprava odpadkov, rekreacijska območja, gradnja stanovanj itd.

Zasnova metropole temelji na razvoju funkcij in celoviti podobi centra ter hitrih kvalitativnih spremembah drugih urbanih centrov in periferije. Celoten prostor metropolitanske regije postaja atraktivna lokacija visoke bivalne in razvojne vrednosti, ob veliki vlogi atraktivnega transporta se bo v bodoče vršil diverzificiran razvoj, prostorska ureditev, nastajali bodo lokacijski premiki v prostoru, urejevali se bodo regionalni parki večjega merila in snovale nove rezidenčne cone.

Ljubljana kot mesto,

Ljubljana kot ožje mesto (mestna občina) ima pred seboj zelo zahtevne naloge. Kot zelo zgoščena aglomeracija mora znotraj mesta razvijati zelo aktivno upravljalško, urejevalno in razvojno delo, na vseh področjih družbenega življenja, še posebej na področju mestne prenovе in revitalizacije ter promocija odličnosti urbanega okolja.

Organiziranost in upravljanje razvoja

Brez dvoma zahteva popolnoma nov položaj v Sloveniji in v Evropi povsem drugačno organiziranost in upravljanje razvoja. To ni več mogoče na volontarističen način, še manj pa na način skrajnega politiziranja strokovnih problemov in rešitev ali drugače rečeno s tem, da se namreč politika ukvarja sama s seboj ne pa z dejanskimi problemi. Upravljanje tudi ni več možno "iz dneva v dan" brez vizij, programov in načrtov. Ljubljana se tudi ne bo mogla uspešno razvijati samo na enem prostorskem nivoju, na nivoju mesta. Perspektiven razvoj je mogoč samo v okviru regionalne organiziranosti in z državo kot partnerjem, ki do neke mere gostuje v Ljubljani kot prestolnici države.

III. TEZA - URAVNOTEŽEN RAZVOJ LJUBLJANE

Strukturni procesi, vrednote in spremembe

Strukturne spremembe je potrebno spoznati, kontrolirati in usmerjati na treh glavnih ravneh:

- socialne spremembe v prebivalstvu v okviru njihovega življenja, posameznika, družine, interesnih skupnosti, na področjih varstva, zdravstva, šolstva in športa, kulture,
- gospodarske spremembe v primarnih, sekundarnih, terciarnih in kvartarnih dejavnostih,

- prostorske spremembe posebno v kategorijah lastništva zemljišč, funkcijskih odnosov, grajene strukture in arhitekture

Glede na te strukturne procese bo pomemben pregled obstoječih vrednot in evalvacija eventualnih novih vrednot v današnjem času. Posebno pozornost je treba posvetiti novim vrednotam sonaravnega in trajnostnega razvoja Ljubljane.

Funkcijski odnosi

Mesto je zelo sestavljen in prepleten funkcijski organizem. Sestavljajo ga predvsem naslednje funkcije in ustrezna infrastruktura:

- bivanje in stanovanja,
- obrtna in industrijska proizvodnja vseh vrst,
- upravljanje in administriranje vseh vrst (politične organizacije, državne in lokalne uprave, sodstvo, bančništvo, poslovne organizacijske dejavnosti, policija),
- šolstvo (pedagoške in znanstvene inštitucije, visoko, višje, srednje in osnovno šolstvo, univerze za tretje obdobje),
- zdravstvo (lekarništvo, zdravstveno varstvo),
- socialno varstvo (socialno in rehabilitacijsko delo, delo z mladino in ostarelimi občani, prostovoljno in karitativno delo),
- kultura (igralsko in pisateljsko delo, založniško delo in arhiviranje, knjižničarstvo in založništvo, muzealsko in galerijsko delo, glasbeno delo, medijsko in društveno delo, slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, design),
- trgovina (grosistična, detailistična, servisi),
- gostinstvo in turizem (gostišča in bifeji, restavracije, moteli in hoteli, campingi, turistične agencije),
- telekomunikacije (poštni in telekomunikacijski centri, radio, TV),
- šport in rekreacija (parki in nasadi, igrišča in športne naprave vseh vrst, športne dvorane in stadioni, hipodromi).

Posebna funkcija, ki posluhuje vse ostale in omogoča multifunkcionalno delovanje mesta je promet vseh vrst (kopni, vodni, zračni, zasebni, javni, pešpromet, kolesarski, motorni promet, železniški in kombinacije le-teh).

Nova urbana podoba

Urbano podobo tvorijo tako zemljiški odnosi in parcelacija, naravna krajina in proste površine kot tudi vsa grajena struktura in arhitektura kot njen kulturološki izraz.

Urbano podobo označujejo zgodovinska arhitekturna dediščina kot tudi najnovejša arhitektura, označujejo jo stara mestna jedra in nove naselbine, predmestja in naravno okolje.

Kulturna podoba mesta je lahko najvišji izraz zavestnega človekovega umetniškega delovanja in ustvarjanja. Od kompleksne mestne podobe je odvisno kako se ljudje v njem počutijo, kako jih ta podoba stimulira in kulturno bogati.

IV. TEZA - URBANISTIČNO NAČRTOVANJE IN PROJEKTNO VODENJE RAZVOJA

V zadnjih letih je mestni razvoj, zaradi objektivnih razlogov tranzicije začasno zastal in se upočasnil. Vzrok temu so privatizacija, denacionalizacija, splošno prestrukturiranje gospodarstva in družbe kot take ter pomanjkanje kapitala za investicije in modernizacijo. Drugi vzrok lahko iščemo tudi v splošni nesigurnosti glede nadaljnega razvoja, zato nekateri pragmatično menijo, da je treba opustiti urbanistično načrtovanje in prostorsko planiranje ter ga nadomestiti z postavljanjem bolj liberalnih in manj obvezujočih prostorskih pogojev. Seveda se za tem skriva tudi želja po čim večji svobodi ali celo od nekaterih tako zaželjeni anarhiji v prostoru, kjer bi lahko nemoteno uveljavili slovensko že prislovično samovoljo.

Tako stanje postaja nevzdržno iz več razlogov:

- procesov rasti in razvoja tako kompleksnega mesta, kot je Ljubljana se ne more več kontrolirati in načrtovati voluntaristično brez čvrste organiziranosti in plansko razvojnega sistema. Nesistematično parcialno poseganje v mestne strukture je skrajno neodgovorno in nestrokovno dejanje, ki destabilizira in dehumanizira mesto,
- če prestolnica Slovenije nima svojega jasnega razvojnega pogleda v mestnem lokalnem, širše regionalnem in državnem ter mednarodnem okviru se ne bo enakopravno razvijalo v družini evropskih metropol, temveč bo ostajalo na provincialnih pozicijah.

Zato Ljubljana mora vztrajati in razvijati sistem regionalnega in urbanističnega načrtovanja z vsemi konsekvencami stalnega proučevanja sprememb socialne, gospodarske in prostorske strukture. Ustvarjati mora prostorske pogoje za celoten razvoj in kvalitativno spreminjanje vseh struktur. Ljubljana mora ponovno vzpostaviti status generalnega plana mesta in regionalnega plana širšega mestnega okolja in v teh okvirih razvijati tako sektorske kot tudi detailne urbanistično arhitektonske projekte.

Pomen in značilnost projektov

Sodoben način upravljanja z mestom in obvladovanja velikih razvojnih nalog je vzpostavitev projektov. To je še posebno pomembno za urbanizem, prostorsko planiranje in razvoj.

S projektom se v okviru širših prostorskih dokumentov rešujejo pomembni mestni in regionalni problemi in vzpostavljajo novi funkcijski in grajeni infrastrukturni odnosi.

Organizacija in vodenje projektov

Za projekte se običajno določi nosilec projekta, za večje bolj sestavljene projekte pa se vzpostavi interdisciplinarna projektna skupina ali nova strokovna ali poslovna organizacija. Določi se tudi nadzorni projektni svet bodisi s strani investitorja, mesta, regije, države. Določijo se terminski in finančni okvirji projekta.

Vodenje projekta sledi logičnemu zaporedju evaluacije stanja, problemov in ovir v procesu izdelave projekta, določitev ciljev projekta, določitev vseh ukrepov za doseg cilja.

Lista fakultativnih projektov

Ljubljana mora v interesu razvoja in evropske kompetitivnosti razviti nekatere pomembne projekte tako v fazi dolgoročnih in srednjeročnih priprav kot tudi realizacije. Prostor te študije ne dovoljuje podrobnejšega naštevanja projektov. Dovolj je, da nekatere le omenimo:

- nova bivalna kultura v Ljubljani (pilotni projekti novih stanovanj, socialna, ekološko-energetska in stanovanjska inovacija in srednjeevropska razstava),
- nova prometna zasnova regionalne Ljubljane (podprojekti nove pešcone v središču prestolnice z revitalizacijo glavne ulice),

- vzpostavitev organizacijskega sistema sistematične in kontinuirane mestne prenovе
- itd.

ZAKLJUČEK

Strukturno stanje Ljubljane ni vzpodbudno. Mentalni, varnostni, socialni, gospodarski, prostorski in organizacijski pogoji niso taki, da bi lahko upali na proboj. To je še posebej zaskrbljujoče, ker je Ljubljana mesto, ki bi moralo že zdaj z novimi idejami, projekti in realizacijami vstopati v tekmovanje z nekaterimi drugimi evropskimi mesti, namesto, da se ukvarja s pomanjkljivo postavljenim lokalno samoupravo, s propadajočim gospodarstvom, nezaposlenostjo, prostorsko stihijo, nerazčiščenimi lastniškimi in zemljiškimi problemi ter pomanjkanjem kapitala.

Ljubljana v evropskem tekmovanju nima kaj izgubiti. Izgubi lahko samo zaradi premajhne aktivnosti, slabe organiziranosti in izogibanju evropski integraciji. Ljubljana mora svoj položaj iskati v omrežju evropskih mest. Ljubljana ima razvojno šanso samo z večjim odpiranjem v celoten mednarodni prostor zahoda in vzhoda, ob večjem "mednarodnem prepihu".

Seveda bo interes Evrope na kooperaciji z Ljubljano naraščal vzporedno s koristmi, ki jih bo ta ista Evropa imela v Ljubljani. Ljubljana bo Evropi morala ponuditi določene proizvodno servisne in druge prostore, bivanjsko in rekreativno stimulatívno okolje ter dobre komunikacije. Zato pa mora Ljubljana odpreti nove vizije in dinamizirati svoj razvoj.

Evropa opozarja na mednarodnipomen in funkcijo večjih centrov. Zastavljeni cilji morajo upoštevati predvsem krepitev evropskih mest v policentrični sistem, ne glede na njihovo velikost, ki naj bi bil kot motor regionalnega razvoja, da se lahko v vseh območjih Evrope posreduje razvojne impulze in s tem krepí njihovo identiteto. Policentrični urbani sistem, dostopnost do nfrastrukture, varstvo narave in kulturne dediščine so teme, za katere je potrebno izdelati lastne akcijske programe".

Ljubljana mora težiti k novim vrednotam, kot so: politična tolerantnost, inovativnost in diverzificiranost, eksperimentalnost, dinamičnost (vsak dan nekaj novega), odpiranje večjega izbora možnosti za šolanje, delo, bivanje, rekreacijo.

Ljubljana mora naprej razvijati nekatere že pridobljene mednarodne centre na področju gospodarstva, znanosti, šolstva, kulture in valorizirati svoj položaj v okviru evropskih mest v polmeru 400 - 500 km.

V okviru reforme lokalne samouprave se bo morala v interesu nadaljne krepitve državnosti decentralizirati in nekatere upravljalske funkcije prenesti na bodoče novooblikovane pokrajine. Celoten prostor metropolitanske regije postaja atraktivna lokacija visoke bivalne in razvojne vrednosti, ob veliki vlogi atraktivnega transporta se bo v bodoče vršil diverzificiran razvoj, prostorska ureditev, nastajali bodo lokacijski premiki v prostoru, urejevali se bodo regionalni parki večjega merila in snovale nove rezidenčne cone.

Ljubljana kot ožje mesto (mestna občina) ima pred seboj zelo zahtevne naloge. Kot zelo zgoščena aglomeracija mora znotraj mesta razvijati zelo aktivno upravljalsko, urejevalno in razvojno delo, na vseh področjih družbenega življenja, še posebej na področju mestne preнове in revitalizacije ter promocija odličnosti urbanega okolja.

Strukturne spremembe je potrebno spoznati, kontrolirati in usmerjati na socialnem, gospodarskem in prostorskem področju. Glede na te strukturne procese bo pomemben pregled obstoječih vrednot in evaluacija eventualnih novih vrednot v današnjem času.

Mesto je zelo sestavljen in prepleten funkcijski organizem. Ustvarjati mora prostorske pogoje za celoten razvoj in kvalitativno spreminjanje vseh struktur. Ljubljana mora ponovno vzpostaviti status generalnega plana mesta in regionalnega plana širšega mestnega okolja in v teh okvirih razvijati tako sektorske kot tudi detailne urbanistično arhitektonske projekte.

Sodoben način upravljanja z mestom in obvladovanja velikih razvojnih nalog je vzpostavitev projektov. Ljubljana mora v interesu razvoja in evropske kompetitivnosti razvijati nekatere pomembne projekte tako v fazi dolgoročnih in srednjeročnih priprav kot tudi realizacije. Posebno pozornost velja posvetiti novim vrednotam sonaravnega in trajnostnega razvoja Ljubljane.

II. C

SINTETIČNI PRIKAZI PREDNOSTI IN SLABOSTI PO POGLAVITNIH PROSTORSKO RELEVANTNIH PODROČJIH

(avtorski prispevki¹¹)

J. Zupančič:

PREDNOSTI SLOVENIJE PRI VKLJUČEVANJU V EVROPSKO ZVEZO

PREDNOSTI, KI IZHAJAJO IZ NARAVNIH IN KULTURNIH ZNAČILNOSTI SLOVENIJE

Obseg gozda (pokriva več kot polovico površine države), njihova ohranjenost, vitalnost, visok strokovni nivo varovanja in gospodarjenja z gozdovi, multifunkcionalni pomen gozda.

Na splošno visoka raven kvalitete in stopnje ohranjenosti naravne in kulturne pokrajine.

V svetovnem merilu izjemno visoka stopnja biološke raznovrstnosti, kar ima ekonomski in doživljajsko-estetski pomen, obenem pa predstavlja identiteto kulturne pokrajine.

Ohranjena pokrajinska pestrost na stiku Alp, Sredozemlja, Srednje Evrope in Balkana.

Posamezna območja z ohranjenimi krajinsko-ekološkimi strukturami, ki zagotavljajo raznovrstnost v antropogeniziranih sistemih.

NA PODROČJU OHRANJENOSTI OKOLJA

Nižja stopnja degradiranosti okolja ter manjši delež območij z izkazanimi okoljskimi katastrofami (v primerjavi z drugimi vzhodno in srednje-evropskimi državami).

Naraščanje deleža naložb v projekte sanacije okolja.

Prenos spoznanj in posameznih sodobnih instrumentov varstva okolja ter skrbnejšega upravljanja z viri v zakonodajo in upravljanje podjetij.

Povečevanje prisotnosti okoljevarstvenih vsebin v programih izobraževanja.

¹¹ Po dogovoru objavljamo originalne avtorske ocene prednosti - priložnosti in/ali slabosti prostorskega in regionalnega razvoja Slovenije. Ker se ocene posameznih avtorjev v nekaterih primerih ponavljajo oz dopolnjujejo, jih zavestno nismo spreminjali zato, da naročnika in bralca opozorimo na posebno »težo političnogeografske« problematike, ki je za Slovenijo pomembna pri prizadevanjih vključevanja v integracijske procese.

Obstoj posameznikov in civilnih družbenih gibanj, ki si z različnimi oblikami dejavnosti prizadevajo za spremembe uveljavljenih vzorcev proizvodnje in potrošnje, za popularizacijo ter začetek udejanjanja trajnostnega razvoja.

Posamične iniciative v lokalnih skupnostih ter državnih upravnih strukturah, usmerjene v okolju prijaznejši ali trajnostni razvoj.

Če gledamo na okoljevarstveno problematiko predvsem z njene negativne (onesnaževalske) plati, ima Slovenija veliko razlogov (objektivnih, moralnih) za intenzivno vključevanje v širše evropske ekološke projekte, prav tako tudi v regijske povezave in sodelovanje pri sanaciji večjih virov emisij, da bi se zmanjšali tako negativni pokrajinski učinki globalnega (zrak, kisli dež, tanjšanje ozonske plasti) in čezmejnega (reke, zrak, odpadki) onesnaževanja, kot tudi finančna in strokovna pomoč pri ekološki sanaciji domačih virov emisij (TE, industrija, plinifikacija).

V povezavi z omenjenim se bo povečala tudi zahteva po transparentnosti podatkov o ekoloških problemih, korektnem in strokovnem zbiranju in posredovanju informacij, aktivnem sodelovanju v mednarodnih projektih, akcijah in deklaracijah, ki težijo k zmanjšanju onesnaženosti okolja in skrbijo za uravnotežen razvoj.

Poenotiti bo treba metodološke postopke pri zbiranju podatkov, merjenju ekoloških škod, ugotavljanje negativnih učinkov onesnaževanja (npr. poškodovanosti gozdov) tako, da bodo podatki za različne države med seboj primerljivi in da se bomo izognili kvalitativnim, tudi subjektivnim splošnim ocenam o stopnji onesnaženosti posameznih evropskih regij.

Slovenija bo primorana sprejeti evropske normative pri proizvodnji okolju prijaznih in neškodljivih izdelkov, kar bo dolgoročno pomenilo tudi prilagajanje evropskim ekološkim standardom in normativom, posredno pa tehnološko prenovo slovenskih proizvodnih obratov.

Vzporedno s tem se bo moral povečati tudi nadzor nad ekološko neoporečnostjo proizvodov, ki se bodo prodajali na slovenskem tržišču, prav tako pa tudi tistih, ki se bodo izvažali.

Pričakovati je, da se bo z mednarodnim povezovanjem začelo tudi racionalneje gospodariti z odpadki.

PROMETNI, GEOSTRATEŠKI TER GEOPOLITIČNI POLOŽAJ

V evropskem merilu zelo dobra prometna lega in položaj. Skozi Ljubljanska in Postojnska vrata poteka najugodnejša pot med Srednjo Evropo in Jadranom, ki jo dodatno krepita še turska in južna železnica. Druga pomembna pot poteka vzdolž savskega koridorja, ki predstavlja najkrajšo kopensko pot Zahodne Evrope z Balkanom in Orientom.

Zaradi ugodnega geostrateškega položaja postaja Slovenija na mednarodnem trgovinskem zemljevidu vse bolj prepoznavna.

Slovenija predstavlja del južnega Natovega krila, povezavo proti Grčiji, vloga cordon sanitarea.

Slovenija predstavlja prometni, komunikacijski in superstrukturni okvir pri širjenju gospodarskega sodelovanja Italije z državami na Vzhodu, pri širjenju gospodarskega sodelovanja Avstrije z državami Balkana in prekomorskimi državami na makroregionalni razvojni osi Dunaj - Ljubljana - Koper in pri širjenju gospodarskega sodelovanja Madžarske z državami EZ in prekomorskimi državami.

Razmeroma ugoden geopolitični položaj Slovenije, pogojen z navezavo na evropske regije z prosperiteteto in nekatere strukturne prednosti pred ostalimi nekdanjimi realsocialističnimi režimi. EZ potrebuje Slovenijo.

Positivne izkušnje z regionalnim čezmejnimi povezovanjem v skupnosti Alpe - Jadran ter čezmejno sodelovanje z nekaterimi državami (Italijo, Avstrijo), kjer so se do sedaj pokazale potrebe po komplementarnem sodelovanju; ta narekuje nadaljnjo potrebo po sodelovanju.

VLOGA LJUBLJANE

Centralna lokacija glavnega mesta Ljubljane, ki predstavlja politično-administrativni, gospodarski, kulturni center in eno izmed evropskih prestolnic.

Lega Ljubljane in Maribora v evropskih koridorjih.

Že doseženi količinski in kvalitetni razvojni prag evropske metropole (velikost, število prebivalcev, obseg in značaj dogodkov).

Koncentracija znanja in sposobnosti (akademije, univerza, inštituti, tehnološki parki, inovativna podjetja, gospodarska in kulturna dinamika)

Atraktivno širše in ožje okolje (visok odstotek zelenih površin na prebivalca, bližina Alp, morja, zdravilišč, relativno ohranjena kulturna pokrajina).

Danes še človeku prijazna podoba mesta (relativno dobra dostopnost in urbana perceptivnost, varnost, arhitekturna zanimivost, evropska kulturna podoba, začetki prenove).

Urbana dekoncentracija in s tem razmeroma visoka stopnja varovanja pred negativnimi vplivi urbanizacije.

Metropolitanska struktura Ljubljane in do neke mere Maribora, izraženost urbanega policentraizma pri Kopru, Novi Gorici, gorenjskem somestju, Celju, posavskem somestju, Murski Soboti. Dobri objektivni pogoji za formiranje omrežja urbanih centrov.

VLOGA KOPRA

Koper je zaradi pristaniške funkcije drugi najpomembnejši razvojni pol Slovenije.

Koper predstavlja sedaj najpomembnejšo luko za Slovenijo in Avstrijo, potencialno pa je lahko tudi za Slovaško in Madžarsko ter celo Češko.

DRUŽBENE ZNAČILNOSTI

Zaenkrat ima Slovenija še pretežni lastniški nadzor nad lastnim ozemljem in njegovo infrastrukturo ter superstrukturo.

Soliden človeški potencial, kar zadeva izobraženost, občo kulturno raven, komunikativnost, podjetnost, delavnost, evropski kulturni vzorec, mentaliteta in zavest.

Pozitivne izkušnje z urejanjem medetničnih odnosov, upoštevanje etnične potrebe manjšin in njihovega poselitvenega prostora na eni ter funkcijo večjezičnosti na drugi strani.

Obstoj organiziranih slovenskih manjšin, izseljencev in zdomcev v sosednjih in drugih evropskih državah.

Izrazita vloga kulture (bolj umetniške kot znanstvene) in visoka raven nekaterih področij umetnosti.

Kompleksnost slovenske naroden identitete, ki zajema kulturno-jezikovno, zgodovinsko, prostorsko, gospodarsko-socialno in politično komponento. Slovenska identiteta je zasidrana.

Notranja prepoznavnost "slovenskega" s simboli kot so jezik, kultura; simbolika prostora.

Še razmeroma visoka stopnja etnične homogenosti prebivalstva, zadostna stopnja socialne homogenosti, ki jo krepi mdr. zavest o "večni" nacionalni ogroženosti.

GOSPODARSKE PREDNOSTI

Relativna stopnja razvitosti.

Industrijska tradicija in tradicija sive ekonomije, zlasti v obrti.

Že doseženi gospodarski in politični status (centralnost, delež v DP in trgovini).

Moto slovenskega turizma in naše predstavitve v tujini - zeleni košček Evrope je z vidika rekreacijskih potreb širšega zaledja v Srednji Evropi privlačen in delno uresničljiv; pod pogojem, da bo sedil principom uravnoveženega razvoja in da ne bo s pretirano masovnostjo načel naravnega potenciala privlačnih slovenskih pokrajin.

Z reliefom pogojena sorazmerno (za Evropo) majhna in srednja površina kmetijskih zemljišč in posameznih lastnikov, ki pogojuje majhno in srednjo produkcijo kvalitetne in zdrave hrane.

Razvojna vloga koprskega pristanišča. Slovenija kot makrogravitacijsko zaledje Kopra.

SLABOSTI SLOVENIJI PRI VKLJUČEVANJU V EVROPSKE INTEGRACIJE

NA PODROČJU VARSTVA OKOLJA IN EKOLOŠKE OGROŽENOSTI

Slaba raziskanost in nizka stopnja vedenja o delovanju naravnih sistemov, povezavah, vplivih in možnostih za njihovo ohranjanje, nepoznavanje zasnove trajnostnega razvoja med prebivalci, vodstvi podjetij, upravnimi strukturami in nepoznavanje problemov okolja.

Usmerjenost precejšnjega dela prebivalstva Slovenije v potrošništvo kot temeljno vrednostno opredelitev.

Visoka stopnja degradiranosti posameznih naravnih sistemov glede na normative EZ; zraka, podtalnic, tekočih voda, kmetijskih zemljišč in gozdov

V primerjavi z zahodnoevropskimi državami visoka stopnja porabe energije na enoto ustvarjenega BDP

Neučinkovit sistem varstva okolja.

Visoke stopnje emisij na prebivalca in povečevanje emisij iz nekaterih virov, kot je npr. promet.

Slovenija je neto izvoznik emisij, zato je treba pričakovati vse močnejše pritiske in zahteve po zmanjševanju onesnaževanju dejanskega in potencialnega (nuklearnega npr.) onesnaževanja s strani sosedov.

S pričakovanimi tujimi investicijami v slovensko proizvodnjo preti nevarnost prenosa ekološko oporečne proizvodnje, s škodljivimi emisijami ali odpadki, katerih odlaganje ali saniranje lahko sproži dodatne negativne pokrajinske učinke.

S sofinanciranjem ekološke sanacije večjih onesnaževalcev se bodo vse bolj krepile zahteve po prenosu in prodaji tujega znanja in tehnologije; bojazen, da se bo še bolj zanemarjala domača raziskovalna in strokovna dejavnost.

Zahteve po novih prometnih poteh, ki za samo državo in domače prebivalstvo ne bodo imeli neposrednih pozitivnih učinkov, predstavljali pa bodo breme za naravni potencial naših pokrajin.

Relativno slaba ekološka ozaveščenost slovenskega prebivalstva in podcenjevanje lastnih znanstvenih in strokovnih potencialov na tem področju lahko privede do večjih pritiskov s strani tujih skupin in gibanj, zaradi slovenske nesamozavesti tudi nekritičnega prevzemanja tujih izkušenj, predlogov in načrtov. Pritiski iz območij

z večjo nacionalno samozavestjo ter večjo ekološko ozaveščenostjo utegnejo biti zaradi odsotnosti domačih "pressure groups" in političnih strank ter gibanj hitro uspešna tudi na povsem drugih področjih.

Načrtovani in potekajoči projekti različnih sektorjev, ki so prostorsko neuskkljeni ter potencialno siromašijo možnosti za ohranitev sedaj obstoječe (biotske, habitatne, pokrajinske) raznovrstnosti ter možnosti za vzpostavljanje trajnostne prostorske strukture.

Obravnavanje okolja kot ostanka, neustrezno vrednotenje naravnih virov ter ravnanje z njimi in vztrajanje v okvirih konvencionalne ekonomske paradigme.

Neodgovoren odnos političnih in upravnih struktur naciopnalne ravni do obveznosti, sprejetih s podpisom konvencij na Konferenci OZN o okolju in razvoju v Riu de Janeiru leta 1992.

Zaostajanje za drugimi vzhodno- in srednjeevropskimi državami pri vključevanju v razprave o trajnostnem razvoju ter razvoju zasnove na nadnacionalnih ravneh, zaostajanje glede pobud in projektov za udeležanje trajnostnega razvoja v okvirih nacionalnih držav in njihovih integracij.

NA PODROČJU PROMETNE INFRASTRUKTURE

Slaba prometna povezanost med koridorji prometnih krakov cestnega in železniškega križa.

Nizka stopnja gospodarske interakcije med posameznimi regionalnimi urbani središči.

Izjemno slaba prometna infrastruktura državnega pomena, posebno med tremi najpomembnejšimi razvojnimi poli države: Ljubljana, Koper (pristanišče) in Maribor.

Neskladja koridorskega razvoja.

Nerazvita periferija: sredobežnost od centra oziroma koridorja, nehomogenost teritorija.

Nerasumevanje in neupoštevanje strateškega pomena Kopra v sektorskih razvojnih strategijah, programih in politikah. Neustrezna infrastruktura, pomanjknje kvalitetnih specializiranih proizvodnih storitev.

Slovenija kot izrazito tranzitno območje prehoda transevropskih koridorjev in omrežij, prek katerega se povezujejo pomembna evropska metropolitanska središča. Ljubljana se v tej mreži pojavlja kot središče sekundarnega pomena.

NA PODROČJU GEOSTRATEŠKEGA IN GEOPOLITIČNEGA POLOŽAJA

Slovenija je najšibkejši člen pri širjenju italjanske gospodarske ekspanzije proti vzhodu; težnje po podreditvi. Italija je že vložila velikanska sredstva v razvoj gospodarske, prometne in socialne infrastrukture Trsta in furlanskih mest.

Slovenija predstavlja najšibkejši člen pri širjenju gospodarskega sodelovanja Avstrije proti jugu; tudi težnje po podreditvi. Koper je za Avstrijo bolj obvladljiv, ker se nahaja v majhni, gospodarsko manj razviti in potencialno bolj obvladljivi državi. Maribor izgublja na račun Gradca.

Madžarska teži k vzpostavitvi dveh med seboj konkurenčnih transportnih koridorjev Budimpešta - Zagreb - Reka in Budimpešta - Ljubljana - Reka ob obstoju rezervnega koridorja (Budimpešta - Celovec - Beljak - Trst), s katerim bi lahko razvojno in cenovno izsiljevala koprsko pristanišče.

Hrvaška utegne imeti po ureditvi notranje in zunanje političnih problemov zaradi ugodne lege in cenovne politike določene prednosti. Za Slovenijo je razvojno nevaren močan gravitacijski pritisk Zagreba.

NA PODROČJU URBANISTIČNE UREJENOSTI

Nizka stopnje urbanizacije naselij in s tem neposredno povezano neurbano prebivalstvo; razmerje med urbanim, suburbanim in ruralnim prebivalstvom izkazuje preveliko stopnjo suurbanega prebivalstva.

Urbanistična nedorečenost glavnega mesta Ljubljane: slabe prometne povezave navznoter in navzven, nekvaliteten javni potniški promet, neizgrajena prometna glava, na reprezentativnim mestnih površinah so parkirišča, pomanjkanje stanovanj, primanjkljaj stanovanjskih predelov za diplomate in podobne službe.

Primanjkljaj srednje velikih mest in s tem pomanjkanje območnih in regionalnih središč.

Relativna bližina enako velikih ali večjih mest v sosednjih državah.

Socialna labilnost mesta (staranje prebivalstva, odtujenost, politična netolerantnost, naraščanje kriminalitete, marginalizacija kulture).

Pomanjkljiva mestna in regionalna infrastruktura (mestna železnica, parkirne hiše, kolesarske steze, komunalna infrastruktura, hoteli, pomanjkanje rezervnih zadržljivih površin, ker mesto finančno ni sposobno kupovati zemljišč na zalogo).

Premajhna velikost Ljubljane, nerazpoznavna vloga mesta v teritorialni delitvi dela.

NA PODROČJU DRUŽBENIH ODNOSOV IN OKOLIŠČIN

Premajhno število univerz in specializiranih visokih šol.

Šibka pravna varnost (neažurnost sodnih oblasti, nejasne pristojnosti v lokalni samoupravi in zato manjša upravljavska učinkovitost).

Šibka poseljenost nekaterih predelov Slovenije, problematična demografska struktura (ostarelo prebivalstvo, neustrezna oskrba, propadanje kulturne pokrajine).

Nizka nataliteta, negativen naravni prirastek in staranje, razvojna inertnost dela prebivalstva.

Odseljevanje aktivnega, kvalificiranega prebivalstva, s čimer posamezna območja izgubljajo demografski potencial in si zmanjšujejo razvojne možnosti. Problematično je tudi odseljevanje strokovnjakov.

NA PODROČJU ETNIČNIH IN POLITIČNIH ODNOSOV TER PROCESOV

Odprtost za zunanje kulturne vplive, ogrožen jezik in samobitnost.

Imigracija: postavljajo se dileme preplavljanja s strani številčnih evropskih narodov (evropeizacija) ali prevelik uvoz delovne sile iz islamskih držav (islamizacija)

Evropski koncept etničnosti; manj številčne narode in manjšine definira kot zgolj jezikovne kulturne skupnosti in ne celovito; izpušča kolektivnost in teritorialnost.

Makroregionalna etnična homogenizacija proisotna v praksi in temelji na gospodarsko-politični koči "največjih"; v osnovi je nasprotna tezi o "Evropi raznolikosti"

Teza o multikulturalnosti je sprejemljiva za manjše število prebivalstva v mešanih zakonih; za vse ostale je koncept zgrešen in pomeni bližnjico asimilacijskih procesov.

Koncept transnacionalnih regij praviloma koristi (v smislu etničnega širjenja in tudi politično-ekonomske dominacije) najštevilčnejši naciji - narodu, ki sodeluje v projektu, drugim je praviloma v etnično škodo.

Poskusi uveljavljanja ideologij, ki so že v preteklosti imele pretenzije po spreminjanju etničnih razmer in teritorialne zahteve. Prisotne pri vseh sosedih, najmočneje v Italiji.

Močna koncentracija politično motiviranega kapitala sosednjih držav; poseben interes imajo do določenih območij ter do obvladovanja koridorjev.

Neupoštevanje dejstev, da spreminjanje vloge in organizacijske moči nacionalne države še zdaleč ne pomeni razkroja nacija oziroma naroda.

Slabo utrjena državna zavest in identiteta (identiteta nacije), pri politikih in v upravnih strukturah; slabo je prisotna tudi v medijih, v šolah ipd.

Upogljivost in prilagodljivost, slepo spoštovanje tujega, poudarjanje lastne majhnosti in s tem pogosto zatajevanje lastnih interesov, potreb in koristi; ni težnje, da bi se to stanje trudili izrecno izboljševati. Asimilantni značaj prebivalstva, neodpornost do tujih vplivov, ogrožen jezik in samobitnost.

Precejšnja možnost sredobežnih učinkov slovenskih regionalizmov

Provincialni občutek inferiornosti do velikega sveta in dejanska provincialnost dela prebivalstva.

NA PODROČJU GOSPODARSTVA IN GOSPODARSKIH ODNOSOV

V Sloveniji sta slabo razvita teorija in praksa regionalne ekonomije. Regionalna ekonomija je pomembne dejavnik v povezavi ekonomije in prostora, nerazvitost pa neposredno pomeni delovanje gospodarstva samo na polju makroekonomije.

Počasno prestrukturiranje gospodarstva, pomanjkanje razvojnih vizij in kapitala v vseh družbenih strukturah.

Regionalne razlike na ravni regij in v razmerjih center- periferija, nerazvitost dela obmejnih regij.

Pomanjkanje menedžerske substance.

Pomanjkanje kapitala, šibka tendenca akumulacije kapitala in njegovega plemenitenja.

Nizka konkurenčnost ekonomije (tehnološka zastarelost nekaterih obratov, visoka cena delovne sile, neažurnost upravne strukture, prešibka prisotnost uslužnostnih dejavnosti, znaten delež sive ekonomije, še nekatere slabe delovne navade ipd.)

Nizka stopnja inovativnosti: tehnološka in ekonomska odvisnost tudi zaradi majhnega merila države.

Nerazvitost in diskontinuiteta podjetništva in pomanjkanje domačega začetnega kapitala.

Še prevladujoča paradigma industrijskega razvoja, nizka kupna moč, majhen trg.

NA PODROČJU ORGANIZIRANOSTI PLANIRANJA

Ni še opredeljena evropska makroregija, v kateri bi RS in še določene države po vzoru skupin evropskih držav izdelala vizijo razvoja.

Ni splošnih razvojnih konceptov oz. strategij države.

VRS nima po zakonu nobeno ministrstvo pristojnosti za regionalno planiranje; država nima instrumentarija.

Neupoštevanje regionalne arhitekture in urbanistične tipologije pri novogradnjah in rekonstrukcijah.

Primanjkljaj izobražencev s področja prostorskega planiranja. Ustanoviti bi bilo potrebno dodiplomski študij, uskladiti in poenostaviti podiplomski študij s področja prostorskega planiranja.

Organiziranost dejavnosti urejanja prostora oz. prostorskega planiranja je slaba, ker manjka vmesna, regionalna raven planiranja.

Necelovito urejen prostor slovenske obale; močan razvojni pritisk različnih, med seboj izključujočih se dejavnosti, ob tem da gre za okoljsko občutljiv prostor.

Neugodna upravno-prostrorska organiziranost in porazdelitev pristojnosti, neustreznost ter neučinkovitost mehanizmov regulacije razvoja.

Neurejena zemljiška, neurejen zemljiški kataster, netransparentnost zakonodaje z evropsko.

Odsotnost regionalne organiziranosti, regionalnih inštitucij in regionalnih razvojnih projektov.

Neizpeljano struktarno planiranje, parcialno sektorsko pojmovanje planiranja, odsotnost trdnejših razvojnih konceptov in urbanističnih planov.

Težave investitorjev zaradi nejasnosti pri pridobivanju zemljišč in dolgih pravnih postopkov.

B. Gabersčik:

Prednosti in slabosti Ljubljane v procesu integracije

prednosti

1. Lega Ljubljane (in Maribora) v evropskih koridorjih (danes Italija-Slovenija-Madžarska, jutri Nemčija-Avstrija-Slovenija-Hrvaška)
2. Že doseženi količinski in kvalitetni razvojni prag evropske metropole (velikost, število prebivalstva in obseg ter značaj dogodkov)
3. Že doseženi politični in gospodarski status (centralnost, de lež v DP in trgovini)
4. Koncentracija znanja in sposobnosti (akademije, univerza, in štituti, tehnološki parki, inovativna podjetja, gospodarska in kulturna dinamika)
5. Multifunkcionalna zasnova mesta
6. Atraktivno širše in ožje okolje (visok odstotek zelenih površin na prebivalca, bližina alp, morja, zdravilišč, relativno ohranjena kulturna krajina)
7. Danes še človeku prijazna podoba mesta (relativno dobra do stopnost in urbana perceptivnost, varnost, arhitekturna zani mivost, evropska kulturna podoba, začetki prenove)

slabosti

1. Relativna bližina enako velikih in večjih mest v drugih državah (Trst, Graz, Zagreb)
2. Socialna labilnost mesta (staranje prebivalstva, odtujenostnost, politična netolerantnost, naraščanje kriminalitete, marginalizacija kulture)
3. Počasno prestrukturiranje gospodarstva, splošno pomanjkanje razvojnih vizij in kapitala v vseh družbenih strukturah
4. Neurejena zemljiška politika (neurejeno lastništvo mesta, po časna privatizacija, neurejen zemljiški kataster, netranspa rentnost ekonomike zemljišč in fiskalne politike)
5. Šibka pravna varnost (neažurnost sodnih oblasti, nejasne pri stojnosti v lokalni samoupravi in zato manjša upravljalka učinkovitost mesta)
6. Odsotnost regionalne organiziranosti, regionalnih inštitucij in regionalnih razvojnih projektov

7. Neizpeljano strukturno planiranje, parcialno sektorsko pojmo vanje planiranja, odsotnost trdnejših razvojnih konceptov in urbanističnih planov
8. Pomanjkljiva mestna in regionalna infrastruktura (mestna železnica, parkirne hiše, kolesarske steze, komunalna infra struktura, hoteli, pomanjkanje rezervnih zazidljivih površin, ker mesto finančno ni sposobno kupovati zemljišč na zalogo)
9. Težave investitorjev zaradi nejasnosti pri pridobivanju zemljišč in dolgih pravnih postopkov

M. Špes:

Izbor pričakovanih prednosti in slabosti za našo državo pri vključevanju v evropske integracije z vidika varstva okolja:

Prednosti:

1. če gledamo na okoljevrstveno problematiko predvsem z njene negativne, onesnaževalske - degradacijske plati, potem ima naša država veliko razlogov (tako objektivnih kot moralnih) za intenzivno vključevanje v širše evropske ekološke projekte, prav tako pa tudi v regijske (prekomejne) povezave in sodelovanja pri sanaciji večjih virov emisij, da bi se zmanjšali tako negativni pokrajinski učinki globalnega (zrak, kisli dež, tanjšanje ozonske plasti) in prekomejnega (reke, zrak, odpadki) onesnaževanja, kot tudi finančna in strokovna pomoč pri ekološki sanaciji domačih virov emisij (TE, industrija, plinifikacija..);
2. povečala se bo tudi zahteva po transparentnosti podatkov o ekoloških problemih, korektnem in strokovnem zbiranju in posredovanju informacij, aktivnem sodelovanju v mednarodnih projektih, akcijah, deklaracijah itd, ki težijo k zmanjševanju onesnaženosti okolja in skrbijo za uravnotežen-sonaraven razvoj;
3. poenotili se bodo metodološki postopki pri zbiranju podatkov, merjenju ekoloških škod, ugotavljanju negativnih učinkov onesnaževanja (npr. popisi poškodovanih gozdov, kjer avstrijska in slovenska karta o stopnji poškodovanosti gozdov kažeta na državni meji različno stanje) tako, da bodo podatki za različne države med seboj primerljivi in, da se bomo izognili kvalitativnim, tudi subjektivnim splošnim ocenam o stopnji onesnaženosti posameznih evropskih regij (npr. Slovenija-ekološka puščava..);
4. Slovenija bo, kljub morebitnim razvojnim in finančnim problemom primorana sprejeti evropske normative pri proizvodnji okolju prijaznih in neškodljivih izdelkov, kar bo dolgoročno pomenilo tudi prilagajanje evropskim ekološkim standardom in normativom, posredno pa tehnološko prenovo naših proizvodnih obratov;
5. vzporedno s tem se bo moral povečati tudi nadzor nad ekološko neoporečnostjo proizvodov, ki se bodo prodajali na slovenskem tržišču, prav tako pa tudi tistih, ki so bodo izvažali;
6. pričakovati je, da se bo z mednarodnim povezovanjem začelo tudi racionalneje gospodariti z odpadki, dogovori o souporabi čistilnih naprav in sežigalnic specialnih odpadkov, morebitna skupna odlagališča;
7. pokrajinska in klimatska pestrost, prevladujoča karbonatna kameninska podlaga, gibanje zračnih mas, povirnost naših rek itd omogočajo, da se Slovenija, gledano v celoti, kljub velikim količinam emisij v vseh treh agregatnih stanjih, še vedno ne uvršča med prekomerno degradirane dežele (Slovenija ostaja še vedno neto izvoznike emisij- ta podatek pa že ne sodi v skupino prednosti naše države pri mednarodnih integracijah);
8. ohranjena pokrajinska pestrost in kvaliteta naravnih virov, izven industrializiranih, gosteje poseljenih in relativno degradiranih kotlinskih in nekaterih dolinskih pokrajinskoekoloških regij, je nedvomna kompartivna prednost za kvalitetno in zdravo preživljanje prostega časa in psihofizično regeneracijo prebivalcev širšega evropskega prostora;

9. moto slovenskega turizma in naše prezentacije v tujini: - zeleni košček Evrope- je z vidika rekreacijskih potreb urbanega prebivalstva iz bližnjih evropskih aglomeracij (severna Italija, južna Nemčija, Češka..) nedvomno privlačen in delno tudi uresničljiv, toda le pod pogojem, da bo sledil načelom uravnoteženega razvoja in, da ne bo s pretirano masovnostjo načel naravni potencial rekreacijsko privlačnih slovenskih pokrajin;

Slabosti:

1. Naravnogeografska in družbenogeografska prehodnost omogoča prekomejno prenašanje emisij po različnih medejih (zrak, voda, prometnice..) in upošteva, da je Slovenija neto izvoznik emisij, maramo pričakovati vse močnejše pritiske in zahteve po zmanjševanju tako dejanskega kot potencialnega (nuklearna) onesnaževanja;
2. s pričakovanimi tujimi investicijami v slovensko proizvodnjo preti potencialna nevarnost prenosa ekološko oporečne proizvodnje, s škodljivimi emisijami ali odpadki, katerih odlaganje ali saniranje lahko sproži dodatne negativne pokrajinske učinke;
3. s sofinanciranjem ekološke sanacije večjih onesnaževalcev okolja se bodo vse bolj uveljavljale zahteve po prenosu in prodaji tujega znanja in tehnologije in s tem preti bojazen, da se bo še bolj zanemrjala domača okoljska raziskovalna in strokovna dejavnost;
4. prometna prehodnost Slovenije: Z-V Evropa, Jadran-Panonska nižina, S-J Evropa...se bo odražala tudi v zahtevah po novih prometnih poteh, ki za samo državo in domače prebivalstvo ne bodo imeli neposrednih pozitivnih učinkov, predstavljali pa bodo izrazito breme za naravni potencial naših pokrajin;
5. ob relativni slabi ekološki ozaveščenosti Slovencev (pri tem mislimo predvsem na slabo prepoznavanje glavnih virov onesnaževanja okolja, precenjevanje industrijskih in potencialnih virov onesnaževanje, podcenjevanje lastnih prispevkov s prometom in ogrevanjem stanovanj, nezaupanje v delo domačih strokovnjakov in hitro prevzemanje nekaterih trditev, ki so lansirane za potrebe dnevnih "političnih iger") lahko pričakujemo še močnejše vplive tujih skupin pritiska in gibanj, zaradi slovenske nesamozavesti tudi nekritično prevzemanje predlogov in napačno interpretacijo zahtev skupin, ki izhajajo iz okolja z večjo povprečno ekološko ozaveščenostjo in večjo nacionalno samozavestjo njihovih prebivalcev; v Sloveniji ne le, da se niso še oblikovale jasno definirane skupine pritiska - "pressure groups" (le redke so izjeme), ampak nimamo več niti močnejših in upoštevanih ekoloških strank in gibanj, zato moramo računati s pogostejšimi pritiski in akcijami tovrstnih tujih interesnih skupin.

M. Ravbar:

kriterij	značilna pojavnost	značilni problemi
GEOGRAFSKI POLOŽAJ	osrednja lega	urbano zgoščevanje zgoščevanje v prometu, visoka mobilnost in prevlada osebne prometa visoki ekološki stroški zaradi prometa in infrastrukture
	perifernost in odmaknjenost	nizka gostota poseljenosti ter nizka stopnja urbaniziranosti; nizka gostota prometne mreže, ki znižuje gospodarsko učinkovitost infrastrukture;
STOPNJA INTEGRIRANOSTI V TRŽNI MODEL	visoka stopnja integriranosti	urbano zgoščevanje ter razraščanje urbanih struktur; visoka mobilnost in prevlada osebne prometa; povečani pritiski na naravno in kulturno dediščino; degradacija pokrajine zaradi kmetijstva in urbanizacije; onesnaževanje okolja;
	nizka stopnja integriranosti	gospodarsko-socialna šibkost, neskladen regionalni razvoj; deindustrializacija z izgubljanjem tradicionalnih sektorjev; slaba opremljenost s tehnično in informacijsko infrastrukturo; problemi pri upravljanju z naravno in kulturno dediščino; konfliktna raba naravnih virov (tla in vode);
NIVO NOTRANJE IN ZUNANJE POVEZANOSTI	močne teritorialne povezave	ustrezne povezave transnacionalnih urbanih sistemov ustrezne povezave z evropskimi komunikacijskimi omrežji pomanjkljiva povezanost transnacionalnih naravnih okolij onesnaževanje okolja preko nacionalnih meja
	šibke teritorialne povezave	slaba povezanost urbanih sistemov neusklajenost med različnimi oblikami transporta
POTENCIALI ZA SKLADEN IN URAVNOTEŽEN RAZVOJ	omejitve, ki izhajajo iz gospodarskega razvoja (ranljivost naravnih virov)	urbana zgostitev prometne zgostitve, visoka mobilnost in prevlada osebne prometa ekološki stroški zaradi infrastrukture in prometa pritisk turizma na naravno in kulturno dediščino degradacija pokrajine in onesnaževanje okolja izguba biološke pestrosti na visoko razvitih območjih problemi pri upravljanju z naravno in kulturno dediščino konfliktna raba naravnih virov (tla in vode) onesnaževanje okolja preko nacionalnih meja

M. Ravbar: Sintetični prikazi prednosti in slabosti Slovenije pri približevanju EU:

MOČ IN RAZVOJNI POTENCIALI	SLABOSTI IN RAZVOJNE OVIRE
geografska lega in prometne povezave	
<ul style="list-style-type: none"> + pomemben geostrateški položaj + pomemben položaj na stiku Alp, Jadrana in Panonske nižine + dobra prometna dostopnost; + ugodna longitudinalna in prečna prometna lega; + pomembno prometno vozlišče (ljubljska in postojnska vrata); + pomembna vloga pristanišča; + naravnogeografske prednosti za razvoj transportnih sistemov 	<ul style="list-style-type: none"> – slabo razvita prometna in komunikacijska infrastruktura, (neusklajenost med različnimi oblikami infrastrukture in transporta); – slabe prečne prometne povezave; – socialno-ekonomsko "zapiranje" proti JV; – pomanjkanje (medregionalnih) povezav; – nizka gostota prometne mreže, ki znižuje gospodarsko učinkovitost infrastrukture; – odsotnost specializiranih distribucijskih površin;
regionalna gospodarska struktura in regionalni razvoj	
<ul style="list-style-type: none"> + kvaliteta življenja; + tradicionalna industrija kot motiv sodobnemu prestrukturiranju; + relativno neonesnaženo okolje; + še dovolj atraktivno naravno okolje, + večdesetletna povezanost z deželami AA - možnost oblikovanja čezmejnega sodelovanja; + 	<ul style="list-style-type: none"> – prešibek razvoj urbanih omrežij na regionalnem nivoju; – slaba povezanost nacionalnega urbanega sistema; – šibka branžna struktura, – šibka integracija gospodarstva, – pomanjkljiva kooperacija znotraj regij, – obsežna manj razvita in demografsko ogrožena območja (pojav sredobežnosti); – velike regionalne razlike med središči in periferijo (predvsem novonastale obmejne regije); – odsotnost regionalne organiziranosti;

prebivalstvo in socialnoekonomska struktura (trg delovne sile)

<ul style="list-style-type: none"> + visoka stopnja etnične in socialne homogenosti; + asimilacijska moč prebivalstva; + industrijska tradicija; + fleksibilnost delovne sile - prilagodljivost; + želja po izobraževanju; + relativno izenačeni socialni in zaposlitveni pogoji; 	<ul style="list-style-type: none"> - demografsko praznenje in stagnacija prebivalstva - posebej v obmejnih območjih; - neugodna starostna struktura; - neuravnotežen prebivalstveni razvoj, podpovprečen delež visokokvalificiranih strokovnjakov; - deficit kvalificirane delovne sile; - kmetijstvo ima pretežno samooskrbno funkcijo
---	--

okolje in stopnja onesnaženosti

<ul style="list-style-type: none"> + ohranjena pokrajinska pestrost na stiku Alp, Srednje Evrope in Balkana; + relativno visoka raven kvalitete okolja in naraščanje deleža naložb v okolje; + visoka stopnja biotske raznovrstnosti; + ohranjena pokrajinska pestrost; + še dovolj atraktivno naravno okolje, 	<ul style="list-style-type: none"> - na nekaterih področjih relativno neučinkovit sistem varstva okolja; - relativno visoka poraba energije; - prometna "prehodnost" povzroča povečano onesnaževanje, močan pritisk na turistično rekreacijska območja; - povečano obremenjevanje in ustvarjanje konfliktov v obmestjih.
---	--

Oblike in stopnja urbanizacije

<ul style="list-style-type: none"> + osrednja lega in metropolitanizacija Ljubljane; + dosežen količinski in kvalitativni razvojni prag ter koncentracija znanja Ljubljane; + urbana dekoncentracija; 	<ul style="list-style-type: none"> - nizka stopnja urbanizacije; - odsotnost trdnejših razvojnih konceptov in urbanističnih planov; - nerazvito omrežje regionalnih središč; - pomanjkljiva mestna in regionalna infrastruktura; - razpršena poselitev.
--	--

III.

EVROPSKE INTEGRACIJE IN REGIONALNI RAZVOJ SLOVENIJE

(VREDNOTENJE MOŽNOSTI OBLIKOVANJA PREKOMEJNIH REGIJ)

1. SLOVENSKO PRETEŽNO AGRARNO TER OBMEJNO PODEŽELJE IN PROCESI EVROPSKE INTEGRACIJE

(dr. Vladimir Klemenčič)

1. 1. Uvod:

Slovenska geografija se s proučevanjem izvenmestnih oziroma podeželskih območij ukvarja že več kot sedem desetletij. V tem obdobju se je Slovenija preobrazila iz pokrajine s statično, klasično in vase zaprto agrarno družbo v pokrajino z moderno ter fleksibilno gospodarsko strukturo urbane družbe. Čeprav so tendence razvoja preobrazbe Slovenije podobne tendencam razvitih zahodno-evropskih držav, pa vendarle ne moremo mimo ugotovitve, da je šlo pri preobrazbi Slovenije za nekatere posebnosti,¹² katere je pogojevala zlasti prehodnost njenega ozemlja med štirimi velikimi evropskimi pokrajinskimi enotami (med alpskim, dinarsko-kraškim, panonskim in severnojadranskim svetom) in štirimi velikimi jezikovnimi skupinami (germansko, romansko, ugro-finsko ter slovansko).¹³ Celoten družbenogospodarski razvoj oziroma preobrazbo Slovenije in s tem v zvezi spreminjanje strukture ter načina poselitve prebivalstva je bil tudi notranje diferenciran, saj je možnost uveljavljanja urbane družbe pogojevala njena naravno-geografska raznolikost, obenem pa je to tudi rezultat nenehnega spreminjanja politično-geografskega položaja Slovenije.

Spremembe na slovenskem podeželju so najbolj opazne v socialnem in v fizionomskem smislu, saj se je skoraj popolnoma spremenila struktura socialnih skupin prebivalstva, vzporedno s tem pa tudi način življenja in model poselitve.¹⁴ Do največjih sprememb je prihajalo v zadnjih treh desetletjih, ko se je celotno območje Republike Slovenije in s tem tudi slovensko podeželje pod vplivom urbanizacije, industrializacije ter razvoja ostalih neagrarnih dejavnosti močno zdiferenciralo.¹⁵ Na dinamiko diferenciacije je vplivalo več dejavnikov. Prvi je v tesni povezanosti s spreminjanjem pripadnosti današnjega državnega ozemlja Republike Slovenije različnim državnim tvorbam skozi pretekla zgodovinska razdobja, saj so različne države (Habsburška monarhija, Kraljevina Jugoslavija, Socialistična federativna republika Jugoslavija in po letu 1991 samostojna Slovenija) vodile tudi zelo različno agrarno politiko. Drugi, verjetno še pomembneši dejavnik pa predstavlja spreminjanje družbeno-političnih sistemov na današnjem ozemlju Republike Slovenije po drugi svetovni vojni in s tem v zvezi tudi specifičen koncept agrarne politike v okviru regionalnega, gospodarskega in prostorskega planiranja. Hiter prostorski razvoj Slovenije sta pogojevala tudi koncept policentričnega regionalno-prostorskega razvoja ter protislovje med družbenopolitičnim sistemom nekdanje Jugoslavije na eni in postopnim odpiranjem regionalnih in gospodarskih procesov Slovenije v razvit srednje-evropski prostor

12 Vladimir Klemenčič: Slovenija v luči socialnogeografske preobrazbe. Zbornik - 10. Derčevi pediatrični dnevi. Ljubljana: Univerzitetni klinični center, 1987. (str. 63).

13 Vladimir Klemenčič: Geopolitični položaj Slovenije in njena odprtost v Evropo. Geografija v šoli 2: Zbornik referatov 6. Ilešičevih dnevov. Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1992. (str. 15).

14 Vladimir Klemenčič: Tendence spreminjanja slovenskega podeželja (=Tendencies in transformation of Slovene rural areas). Geografski vestnik 63. Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1991. (str. 25-41).

15 V. Klemenčič, Slovenija v luči L, 1987. (str. 63-72).

(zlasti alpski in svernojadranski) na drugi strani. Vse to je v prostorski strukturi odprlo mnoge probleme, katerih število se je z osamosvojitvijo Slovenije le še pomnožilo. Ti se ob novonastalih družbenopolitičnih razmerah v samostojni državi Sloveniji ter v soodvisnosti do novonastalih družbenopolitičnih razmer v Vzhodni Evropi pa tudi drugod po svetu odražajo na zelo različne načine. Vzporedno s temi procesi se je v Sloveniji močno povečalo tudi zanimanje za njihovo proučevanje ter reševanje.

Vse spremembe, ki jih pripisujemo posledicam preobrazbe slovenskega podeželja, so bile v okviru socialne geografije spremljane in proučevane tudi v Sloveniji. Proučevanja so bila intenzivna zlasti v zadnjih tridesetih letih, ko so v slovenskem prostoru postopoma pričele prevladovati prostorske strukture industrijske, v nekaterih primerih pa že tudi postindustrijske družbe. Proučevanje na mikroprostorski ravni je v procesu oblikovanja industrijske družbe terjalo zlasti opredeljevanje prostorske zdiferenciranosti izvenmestnih oziroma podeželskih pokrajin¹⁶, oblikovanje nove mreže centralnih krajev¹⁷ in notranje zdiferenciranosti mestnega prostora.¹⁸

Vsi ti koncepti temeljijo na proučevanju tendenc socialne in prostorske mobilnosti prebivalstva ter na družbenoekonomskih in političnih spremembah, do katerih je prišlo pod vplivi:

- tehnološkega razvoja na gospodarskem in negospodarskem področju (v industriji, drobnem gospodarstvu, kmetijstvu, zdravstvu, izobraževanju ipd.)¹⁹;
- razvoja prometne infrastrukture (v tehnološki opremljenosti prometnega morežja in prometnih zvez za potrebe pretoka blagovnega in osebnega prometa)²⁰;
- hitrega razvoja motorizacije.²¹

Posebna pozornost je bila posvečena tudi učinkom novega načina izrabe zemlje²², predvsem njegovi izkoriščenosti za urbane namene ter spreminjanju razmerij med gozdom ter kmetijskimi površinami. Še posebej pozorno je bilo spremljano vse hitrejše spreminjanje razmerij med posameznimi

16 Ibid.

17 Igor Vrišer: Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987. Geografski zbornik XXVIII (1988). Ljubljana: ZRC SAZU, 1988. (str. 129 - 151).

18 Igor Vrišer: Mesta in urbano morežje v SR Sloveniji (=The towns of Slovenia). Geografski zbornik, vol. XIV, no. 3. Ljubljana: ZRC SAZU, 1974. (str. 179-339).; Mirko Pak: Der Ursprung der Bevölkerung in den slowenischen Städten. Dela 5: Socialna geografija in regionalni razvoj (=Social Geography and Regional Development). Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1987. (str. 1-11).

19 Vladimir Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po poselitveni mobilnosti prebivalstva. Geografski zbornik (1971). Ljubljana: ZRC SAZU, 1971. (str. 135-211).; V. Klemenčič, Tendence spreminjanja L, 1991, (str. 25-40).

20 Andrej Černe: European Aspects of Slovenian Transport System. Arbeitsmaterialien zum Raumordnung und Raumplanung-Heft 108: Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Bayreuth: Universität Bayreuth, 1992. (str. 19-23).; Andrej Černe: Geographic Openness to Transport and the Transit Character of Slovenia. Slovenia - Geographic Aspects of a New Independent European Nation. Ljubljana: ZGDS, 1992. (str. 77-86).; Matjaž Jeršič: The Port of Koper. Slovenia - Geographic Aspects of a New Independent European Nation. Ljubljana: ZGDS, 1992. (str. 65-76).

21 Andrej Černe: Prometno morežje in urbani razvoj SR Slovenije (doktorska disertacija na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete). Ljubljana, 1989.

22 Brane Pavlin: Sodobne spremembe v kmetijski rabi tal kot indikator razlik v regionalnem razvoju Primorske Slovenije (=Contemporary Changes in the Agricultural Land Use as an Indicator of Discrepancies in the Regional Development of Littoral Slovenia (Primorska). Geographica Slovenica 21: Nekateri vidiki proučevanja podeželja v Sloveniji in na Poljskem (=Some Aspects of Countryside Research in Slovenia and Poland). Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze, 1990. (str. 283-295). Milan Natek: Geografski učinki melioracij in komasacij. Geographica Slovenica 21: Nekateri vidiki proučevanja podeželja v Sloveniji in na Poljskem (=Some Aspects of Countryside Research in Slovenia and Poland). Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze, 1990. (str. 295-312).

zemljiškimi kategorijami kmetijskih površin²³, zlasti med travniki in njivskim svetom ter vrtovi in vinogradi.

Zlasti po osamosvojitvi Slovenije se je močno razmahnilo proučevanje njenega geopolitičnega položaja²⁴ (problemi meja²⁵ ter obmejnosti²⁶, funkcije narodnostne pomešanosti²⁷) in odprtih problemov gospodarske narave.²⁸ Osnovno izhodišče socialnogeografskih proučevanj torej sloni na sprotnem odkrivanju regionalnih procesov in prostorskih struktur s težiščem na vrednotenju inovacij posameznih elementov prostorskih struktur. Nenehno spreminjanje strukture in funkcije prostora, ki je tako na mikro- kakor tudi na makroregionalni ravni povezan z ostalim svetom, je privedlo do spoznanja, da je tudi slovenski prostor v procesu stalnega spreminjanja in to tako pod vplivi zakonitosti notranjega, kakor tudi pod vplivi zakonitosti zunanega družbenoekonomskega in političnega razvoja. Ravno zaradi tega terja reševanje prostorskih problemov v Sloveniji nov pristop, ki Slovenije ne bo obravnaval kot zaprt prostor, temveč kot sestavni del združenega evropskega prostora.²⁹

1. 2. Geografska transformacija s prostorsko diferenciacijo slovenskega podeželja do osamosvojitve Republike Slovenije

Številne spremembe, ki so se uveljavile na slovenskem podeželju, še zlasti pa intenziven proces industrializacije v pogojih socialističnega gospodarstva po drugi svetovni vojni, so pustili v njeni podobi, funkciji ter v prostorski in gospodarski strukturi močno zdiferencirano pokrajino. Na hitro preobrazbo slovenskega podeželja je močno vplivalo zlasti protislovje med socialno-ekonomsko strukturo prebivalstva (ki je hitro pridobilo značilnosti industrijske in ob koncu 80-ih letih tudi postindustrijske družbe) ter zemljiško-posestno strukturo, ki je v zasebnem sektorju ostala taka, kakršno

23 Igor Vrišer: Spremembe zemljiških kategorij v Sloveniji (=The changes in categories of land in Slovenia). Geografski vestnik LXIV. Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1987. (str. 37-49).

24 SLOVENIA, geographic aspects of a new independent European nation. (Published on the occasion of the 27th Geographical Congress "Future constructions of the world political map: Underlying factors" at Washington, 1992). Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, 1992. (99 strani).

25 Vladimir Klemenčič: Državna meja na območju Republike Slovenije in mejna območja kot nov geografski fenomen. Seminar za študije geopolitičnega položaja Slovenije. Ljubljana: Svetovni slovenski kongres, 1992. (str. 81-105).

26 Vladimir Klemenčič; Milan Bufon: Geographic problems of frontier regions: The case of the Italo-Yugoslav border landscape. The Geography of Borders Landscapes (ed. By D. Rumbley and J.V. Minghi). London and New York, 1991. (str. 86-103).; Vladimir Klemenčič: Prekmurje als unentwickeltes Grenzgebiet Sloweniens. Regionalforschung von Grenzüberschreitender Bedeutung: Kärnten - Slowenien/Kroatien. Wien, 1991. (str. 33-51).

27 Milan Bufon: Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost: obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah: primer Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1992. (223 strani).; Ethnic Minorities in Slovenia - Ed.: Vera Klopčič and Janez Stergar (Published on the occasion of the World Conference on human rights in Vienna, 14 - 25 June 1993). Ljubljana: Institute for Ethnic Studies, 1993. (58 strani).; Vladimir Klemenčič: National Minorities as an Element of the Demographic and Spatial Structure of Alpine-Adriatic-Pannonian Region. Geo-Journal, vol 30, no. 3. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1993. (s. 207-215).

28 Igor Vrišer: Economic-Geographic Development of Slovenia. SLOVENIA, geographic aspects of a new independent European nation. (Published on the occasion of the 27th Geographical Congress "Future constructions of the world political map: Underlying factors" at Washington, 1992). Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, 1992. (str. 51-65). Savinjska - možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. (Zbornik 16. Zborovanja slovenskih geografov v Celju, 21. - 23. oktobra 1993; ured.: Stanko Pelc). Celje: Zveza geografskih društev Slovenije, 1993. (295 strani).

29 Vladimir Klemenčič: Slovenija in Slovenci danes ter jutri v luči socialne geografije. Geographica Slovenica 23: Socialna geografija v teoriji in praksi. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1992. (str. 39-40).

smo podedovali od agrarne družbe zgodnjega kapitalističnega obdobja.³⁰

Velike razlike med posameznimi območji Slovenije in s tem tudi na podeželju so službe, zadolžene za regionalno-prostorski ter ekonomski razvoj Slovenije, skušale v zadnjih tridesetih letih bolj ali manj uspešno premagovati s policentrično zasnovanim konceptom socialno-ekonomskega razvoja in z njim povezanim prostorskim razvojem, ki naj bi bil osnova enakomernega razvoja Slovenije na vseh področjih. Vendar pa ta koncept, ki je temeljil na ekstenzivni industrializaciji, v svojih izhodiščih lociranja industrije ni upošteval problemov ekološke ogroženosti, ampak se je v težnji po reševanju socialnih problemov nagibal k ekstenzivnemu zaposlovanju agrarno prenaseljenega prebivalstva s podeželja.³¹ Vzporedno z intenzivno industrializacijo podeželja so se v podeželske lokalne centre širile tudi ostale oblike neagrarnih dejavnosti³² (zlasti zdravstvo, šolstvo in upravne službe), zaradi česar se je izven kmetijstva zaposlovalo vedno več aktivnega kmečkega prebivalstva.

Tabela 1: Delež zaposlenih v Republiki Sloveniji po sektorjih gospodarskih dejavnosti (1953-1991).

Sektor gospodar-skih dejavnosti	leto 1953	leto 1961	leto 1971	leto 1981	leto 1991
Primarni sektor	53,6	38,9	27,1	15,1	13,6
Sekundarni sektor	28,7	37,1	45,7	48,3	40,9
Terciarni sektor	9,5	9,8	14,8	20,5	22,4
Kvartarni sektor	8,2	14,2	12,3	15,4	23,1
SKUPAJ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Postopno širjenje krajev z industrijo in delovnih mest v neagrarnih dejavnostih po vsem ozemlju Republike Slovenije sodi med glavne nosilce preobrazbe slovenskega podeželja. Tako se je v obdobju med letoma 1951 in 1984 število krajev z industrijo več kot podvojilo (od 162 leta 1951 na 384 leta 1984), število zaposlenih v industriji pa se je v enakem obdobju povečalo od okrog 117 tisoč na nekaj več kot 364 tisoč. Več kot 50 % zaposlene delovne sile je bivalo izven kraja svoje zaposlitve in se kot dnevni migranti vsakodnevno vozilo na delo. Prav dnevni migranti pa so že v preteklih desetletjih oziroma še danes predstavljajo tisto socialno skupino, ki na podeželju v največji meri vpliva na spreminjanje zunanje podobe kulturne pokrajine. Do teh sprememb prihaja predvsem zaradi adaptacij stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij v jedru vaških naselij ter z izgradnjo novih stanovanjskih hiš mestnega tipa na nekdanjem vaškem zemljišču na robu agrarnih naselij ali ob cesti, ki povezuje vasi s kraji zaposlitve.³³ Ravno na račun širjenja naselij ter izgradnje prometne in ostale infrastrukture se je obseg kmetijske zemlje v desetletjih po drugi svetovni vojni močno skrčil. Tako se je samo med letoma 1954 in 1981 zmanjšala površina njiv in vrtov za kar 109 tisoč hektarjev.³⁴

30 V. Klemenčič, Slovenija in Slovenci danes L, 1987, (str. 45).

31 Igor Vrišer: Die Industrie in der Slowenien - Entwicklung und Strukturen. Wirtschaftliche Zusammenarbeit zwischen Ländern verschiedener gesellschaftlicher Systeme. Bayreuth: Universität Bayreuth, 1988. (str. 35 - 50).

32 I. Vrišer, Centralna naselja L, 1988, (str. 129 - 151).

33 V. Klemenčič, Tendence spreminjanja L, 1991, (str. 27)

34 I. Vrišer, Economic-Geographic Development of Slovenia L, 1992, (str. 56).

Tabela 2: Spreminjanje zemljiških kategorij na ozemlju Republike Slovenije (površine in deleži).

Zemljiška kategorija	Leto 1900		Leto 1953		Leto 1990	
	1000 ha	%	1000 ha	%	1000 ha	%
njive in vrtovi	382,6	18,8	358,4	17,7	247,0	12,2
vinogradi	---	---	14,8	0,7	36,2	1,8
sadovnjaki	45,9	2,3	31,4	1,5	21,5	1,1
travniki	340,1	16,7	347,9	17,2	347,7	17,2
pašniki	334,3	16,5	302,1	14,9	211,5	10,4
gozdovi	838,4	41,3	861,0	42,5	1024,5	50,6
nerodovitno	66,3	4,4	112,2	5,4	134,5	6,6
s k u p a j	2029,9	100,0	2027,2	100,0	2025,4	100,0

Ob razlagi procesov razvoja podeželja moramo posebej izpostaviti vprašanje, v kakšnem razmerju do industrializacije ter urbanizacije in v luči katerih socialnih ter demografskih problemov se je v pogojih tedanjega socialističnega gospodarstva razvijalo agrarno gospodarstvo. Pri tem moramo poudariti, da sta se po drugi svetovni vojni izoblikovali v kmetijstvu dve vrsti gospodarjenja. Prvo je predstavljal tako imenovani *socialistični družbeni sektor*, ki se je vse do osemdesetih let razvijal pod politično zaščito države (bolj ali manj zagotovljen odkup kmetijskih pridelkov; možnost velikih investicij na podlagi ugodnih državnih kreditov), drugo pa *zasebni sektor*, katerega razvoj je bil v tem obdobju s strani države močno oviran.³⁵ Pri tem je eno največjih ovir predstavljala iz preteklih obdobj podedovana neugodna zemljiška struktura, ki se je v desetletjih po drugi svetovni vojni le še slabšala. Medtem, ko je pred drugo svetovno vojno povprečna velikost kmetije še znašala okrog 8,5 hektarja, se je le-ta do leta 1991 zmanjšala na 5,5 hektarjev,³⁶ parcele (v povprečju velike okrog 25 arov) pa so bile razmetane po celotnem vaškem zemljišču in velikokrat tudi precej oddaljene od kmetije (v nekaterih primerih tudi do 15 km)³⁷.

Odločilen dejavnik oviranja razvoja zasebnega kmetijstva pa je prav gotovo pomenila zakonsko omejena velikost posesti na maksimum 10-ih hektarjev. Ob tem moramo takoj omeniti, da je bil po drugi svetovni vojni zaradi denacionalizacije in uvedbe socialističnega gospodarstva, delež zasebnih kmečkih obratov s tako velikostjo posesti zelo nizek.

Tabela 3: Velikost posesti gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom leta 1991.

število vseh gospodinjstev v R. Sloveniji	640.329	
delež gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom	24,4 %	
število gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom	156.549	100,0 %
do 1,00 ha	44.428	28,4 %
1,01 - 3,00 ha	35.081	22,4 %
3,01 - 5,00 ha	21.246	13,6 %
5,01 - 10,00 ha	28.112	18,0 %
10,01 ha in več	27.682	17,6 %

35 Vladimir Klemenčič: Prostorsko-strukturne spremembe Slovenije kot nove države. Znanstvena revija, leto 6, št. 1. Maribor: Znanstveni inštitut Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, 1994. (str. 70).

36 S. Gliha: Družbeno ekonomski odnosi v kmetijstvu in gozdarstvu. Raziskovalec 1986/12. Ljubljana, 1986. (str. 441).

37 V. Klemenčič, Prostorsko-strukturne spremembe L, 1994, (str. 70)

Ob uvedbi socialističnega načina gospodarstva je prešlo okrog 10 % obdelovalne zemlje na najugodnejših območjih za kmetijstvo (na ravninskih ter dolinskih, deloma pa tudi na gričevnatih vinorodnih območjih) v državne roke. Ta zemlja je pomenila osnovo za oblikovanje velikih državnih agrokombinativ, pri katerih pa je bilo kljub vsemu že moč zaznati tudi prve elemente tržnega gospodarstva. Svoja jedra so ti agrokombinati ustvarili na kompleksih nacionaliziranih veleposesti ter cerkvene zemlje in na nacionalizirani zemlji kmetov, ki so do takrat posedovali več kot 10 hektarjev obdelovalne zemlje. Od šestdesetih let dalje pa je večanje obsega posesti teh agrokombinativ potekalo na račun bolj ali manj prisilnega odkupa zemlje od tistih zasebnih kmetov, ki so imeli svojo posest na območjih, primernih za oblikovanje velikih arondiranih kompleksov, kar je že tako slabo zemljiško strukturo kmetov le še slabšalo.³⁸ Kljub negativnim posledicam v procesu socializacije zemlje in vzporedno s tem oblikovanja agrokombinativ pa je na ravninskem svetu in v vinorodnih območjih ta proces prinesel novo podobo v izgledu pokrajine in novo funkcijo prostora, saj so drobno parcelizacijo zamenjala arondirana zemljišča. Ob tem pa velja še omeniti, da je kljub težnam po socializaciji zemlje ostalo v Sloveniji, v primerjavi z ostalo nekdanjo Jugoslavijo oziroma ostalimi nekdanjimi socialističnimi državami, v zasebni lasti sorazmerno veliko kmetijskih površin - okrog 90 %.³⁹

Poleg omejevanja velikosti (razdrobljene) posesti zasebnih kmetijskih obratov na račun v velike parcele zaokrožene posesti družbenih agrokombinativ, je na slabšanje zemljiške strukture vplivalo še drobljenje posesti med dediče. V večini primerov je tako eden od dedičev podedoval del kmetije, del njivskega ali travnatega sveta na večjih ali manjših parcelah pa je bil razdeljen ostalim dedičem, ki so si na tem zemljišču zgradili svoje nekmečke hiše, na manjšem kosu zemlje pa pridelovali zelenjavo, vrtnine in sadje. Tisti dediči, ki so se odselili v mesto, so na podedovani parceli pogosto zgradili počitniško bivališče. Pojav gradnje počitniških bivališč mestnega prebivalstva na kmetijskih zemljiščih je od začetka 80-ih let dalje razširjen zlasti v gričevnatem zaledju Kopra ter Nove Gorice, na vinorodnih območjih severovzhodne Slovenije (obronki Pohorja, Slovenske gorice, Haloze, Goričko) ter Dolenjske in Bele krajine.⁴⁰

Zaradi drobljenja posesti na račun dedovanja, se je namesto večanja obsega zemljišč zasebnih kmetijskih obratov, kot je bil to slučaj v gospodarsko visoko razvitih deželah, število kmetij z več kot 10 hektarji zemlje od leta 1960 do leta 1991 celo zmanjšalo (od 41.651 na 27.682).⁴¹ Ker ob tako razdrobljeni zemljiški posesti ni bilo mogoče preživljati družine in zadovoljevati potrebe standarda visoko razvite urbane družbe, je zemlja polagoma začela prehajati iz kmečkih v nekmečke roke. Medtem ko je bil še ob koncu druge svetovne vojne velik del prebivalstva eksistenčno odvisen od kmetijstva, je danes velik del zemlje v posesti od kmetijske obdelave eksistenčno neodvisnega prebivalstva. Ugodne možnosti zaposlovanja v neagrarnih poklicih na skoraj vsem območju Slovenije so namreč, za razliko od drugih razvitih držav po svetu (kjer ločijo kmečko in od zemlje eksistenčno odvisno prebivalstvo na eni ter nekmečko prebivalstvo brez zemlje na drugi strani) omogočile, da je velik del članov kmečkih gospodinjstev zadržal zemljo v svoji posesti, čeprav se je poklicno povsem preusmeril in dnevno potuje v kraj zaposlitve.⁴²

Vzporedno s procesi drobljenja posesti in prehajanja zemlje v nekmečke roke je nazadovalo tudi število čistih kmečkih gospodinjstev. Kako intenziven je bil ta proces, nam nazorno kaže dejstvo, da je

38 Borut Belec: Denationalisierung und ihre Konsequenzen für die Agrarwirtschaft in Slowenien. Arbeitsmaterialien zum Raumordnung und Raumplanung-Heft 108: Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Bayreuth: Universität Bayreuth, 1992. (str. 19-23).

39 Vladimir Klemenčič: Wandlungstendenzen im ländlichen Raum Sloweniens. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie. Band 37. Regensburg, 1992. (str. 99 - 110).

40 V. Klemenčič, Tendence spreminjanja L, 1991, (str. 27-28)

41 S. Gliha: Prestrukturiranje pridelave z vidika racionalne rabe virov in pocenitve hrane. Raziskovalec 1986/12. Ljubljana, 1986. (str. 435)

42 V. Klemenčič, Tendence spreminjanja L, 1991, (str. 28)

samo v obdobju med letoma 1961 in 1981 število čistih kmečkih gospodinjstev v Sloveniji upadlo od okrog 87.400 na 27.900. Tako je bilo leta 1981 med gospodinjstvi s kmečkim gospodarstvom le še 18,8 % čisto kmečkih.⁴³

Vsi omenjeni procesi pa niso pospešili le zaposlovanja kmečkega prebivalstva v neagrarnih dejavnostih, temveč so v šestdesetih letih tudi sprožili val migracijskih tokov te skupine prebivalstva na začasno delo, najprej v razvite v evropske države, od tam pa tudi naprej na druge kontinente⁴⁴. Začasno delo v tujini se je pri sorazmerno velikemu delu prebivalstva (zlasti pri neporočenih migrantih) hitro spremenilo v stalno naselitev. To prebivalstvo je s svojimi dohodki, bodisi s pošiljanjem dela zaslužka ali pa z vlaganjem denarja v izgradno stanovanjskih in gospodarskih poslopij, v veliki meri prispevalo k izboljšanju socialnih razmer na slovenskem podeželju, kar se najbolj odraža v zunanjem izgledu podeželske pokrajine v severovzhodni Sloveniji.⁴⁵

Ker je velik del kmečkih gospodinjstev Slovenije podedoval iz preteklih zgodovinskih razdobj neugodno zemljiško strukturo, ki v industrijski družbi ni mogla zadostiti niti potrebam za preživljanje družine, kaj šele potrebam tržno usmerjenega kmetijskega gospodarstva, se je po drugi svetovni vojni vse več aktivnega kmečkega prebivalstva pričelo zaposlovati v naglo razvijajoči in politično privilegirani industriji.⁴⁶

Tabela 4: Število prebivalcev in delež kmečkega ter urbanega prebivalstva Republike Slovenije v obdobju 1869 - 1991.

Leto	skupno štev. prebivalstva	št. preb. na km ²	% kmečkega prebivalstva	% urbanega prebivalstva
1869	1.128.768	55,7	81,4	13,6
1880	1.188.223	58,4	79,5	15,0
1890	1.234.056	60,9	75,7	15,6
1900	1.268.055	62,6	73,2	17,5
1910	1.321.098	65,2	66,6	19,6
1931	1.385.822	68,4	59,2	22,7
1948	1.439.800	71,1	48,9	26,9
1953	1.504.427	74,3	40,4	29,1
1961	1.591.523	78,6	30,9	33,2
1971	1.725.088	85,2	18,2	38,7
1981	1.891.864	93,4	9,4	48,9
1991	1.974.839	97,5	7,6	50,5

Na vse hitrejše zaposlovanje aktivnega kmečkega prebivalstva v neagrarnih dejavnostih je vplivalo tudi dejstvo, da kmečkemu prebivalstvu v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni s strani države ni bilo zagotovljeno zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Tako so neagrarne dejavnosti sčasoma prevzele večino presežkov aktivne kmečke delovne sile, ki se je v glavnem zaposlila na manj kvalificiranih delovnih mestih in temu ustrezno prejela tudi nižje dohodke. Popoldansko delo na

43 B. Anko: Razvoj kmetijstva v hribovitem svetu. Raziskovalec 1986/12. Ljubljana, 1986. (str. 445).

44 Irena Birsa: Slovenian Immigration and Settlement in Australia. (magistrska naloga). Melbourne, 1992. (114 strani); Rado Genorio: Slovenci v Kanadi (=Slovenes in Canada). Geographica Slovenica 17. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1989. (184 strani); Rado Genorio: Slovenci v Argentini: Geografske razsežnosti priseljevanja in razvoj njihovih naselbin v Buenos Airesu in Cordobi. (doktorska disertacija na Filozofski fakulteti). Ljubljana, 1991. (292 strani).

45 Vladimir Klemenčič, Prekmurje als unentwickeltes L, 1991, (str. 33-51).

46 V. Klemenčič, Wandlungstendenzen L 1992, (str. 105).

kmetiji je bilo vezano večinoma na ročno delo ter slonelo na polikulturni pridelavi za dom in le izjemoma tudi za trg.

Takšen način kmetijske proizvodnje, produktivnost ter zunanja podoba pokrajine sta se na slovenskem podeželju ohranila do začetka sedemdesetih let. Od takrat dalje je pričel delež neagrarnega prebivalstva na podeželju močno naraščati, saj se je dnevnim migrantom, zaposlenim v neagrarnih dejavnostih, pričelo z doseljevanjem iz mest priključevati vse večje število mestnega, večinoma slovenskega prebivalstva. To na podeželje odseljeno slovensko prebivalstvo je v mestih ob stopnjevanju industrializacije pričelo nadomeščati neslovensko prebivalstvo iz vseh republik in pokrajin nekdanje Jugoslavije.⁴⁷ Zaradi doseljevanja neslovenskega prebivalstva, ki je vezano na dobo hitre industrializacije Slovenije in z njo povezano hitro rastjo števila delovnih mest, je število mestnega prebivalstva Slovenije še naprej naraščalo, sicer bi zaradi vse intenzivnejšega odseljevanja slovenskega prebivalstva na podeželje pričelo kmalu upadati. Doseljeno neslovensko prebivalstvo, ki ima nižjo izobrazbeno strukturo in je v veliki meri nižje kvalificirano kot slovensko, je prineslo v slovenska mesta podobne probleme, kot jih lahko zasledimo v gospodarsko razvitih državah Srednje in Zahodne Evrope.⁴⁸

Zaradi hitro razvijajoče se industrializacije se je proces prestrukturiranja prebivalstva iz agrarnega v neagrarno izvršil v dobrih tridesetih letih, torej v času življenja ene generacije. V tem procesu lahko sledimo tudi specifičnemu migracijskemu toku, ko ista generacija trikrat zamenja kraj bivanja. Tako je hiter razvoj industrializacije v prvih treh desetletjih po drugi svetovni vojni najprej izzval množično preseljevanje kmečkega prebivalstva v novonastale industrijske centre.⁴⁹ Ko si je ta skupina prebivalstva socialno opomogla, je na ožjem suburbanem mestnem območju najprej zgradila stanovanjsko hišo, nekaj let pred upokojitvijo ali pa že v dobi upokojitve pa se je vračala na nekdanj agrarno periferijo, ki pa danes predstavlja tako prometno in infrastrukturno kakor tudi ekološko relativno ugodno področje za poselitev. Za tako hitro zmanjšanje deleža kmečkega prebivalstva (od slabe polovice na 7,6 %) in celoten omenjeni migracijski cikel (podeželje-mesto-podeželje) so potrebovale današnje visokorazvite razvite države sedemdeset do osemdeset let, oziroma obdobje življenja treh generacij.

Razlago za tak migracijski tok, ko ena generacija trikrat zamenja kraje bivanja, lahko najdemo v socialistični ekonomiji, po kateri denarja v glavnem ni bilo mogoče vlagati v zasebno proizvodnjo, ampak le v dobrine življenjskega standarda. Ta proces je pospeševala tudi država, ki je mestnemu prebivalstvu omogočila cenen nakup gradbenih zemljišč, pa tudi sama gradnja (izvedena je bila v glavnem v lastni režiji ali pa ob pomoči vaše skupnosti) je zaradi ugodnih kreditov predvsem pa naraščajoče inflacije pomenila iz leta v leto manjšo obremenitev. Tako je profitiral tisti, ki je gradil in izgubljal tisti, ki je moral zemljo prodajati državi pod tržno vrednostjo. To je tudi ključ za razlago hitrega zmanjševanja deleža kmečkega prebivalstva, hitrega širjenja gravitacijskih območij zaposlitvenih centrov in zraščanja le-teh v enotno urbanizirano območje dnevne migracije delovne sile.

Zaradi teh procesov je marsikje v Sloveniji kmečki dom z gospodarskim poslopljem v zgradbeni strukturi naselja v veliki manjšini, v številnih naseljih pa zaradi adaptacije ali podiranja starih kmečkih domov v zgradbeni strukturi skoraj ni več mogoče zaslediti elementov klasične agrarne družbe.

47 Rado Genorio; Vladimir Klemenčič; Aleš Strgar: Vprašanja okrog interpretacije rezultatov jugoslovanskega popisa prebivalstva po narodnosti leta 1981 (=Questions of interpreting the results of the Yugoslav population census of 1981 in terms of ethnic affiliation). Razprave in gradivo 16. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1983. (str. 147-177).

48 Vladimir Klemenčič: Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Jugoslavije v novejšem obdobju. Geografija v šoli 1: Zbornik referatov 5. Ilešičevih dnevov. Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1991. (str. 7-23).

49 I. Vrišer, Die Industrie in der Slowenien L, 1988 (str. 35-50).

K premiku in mobilnosti prebivalstva ter vse večjemu razkroju elementov klasične agrarne družbe je do konca 70-ih let poleg industrializacije veliko prispeval tudi razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti. Gospodarski razvoj, ki je v tem obdobju temeljil na bolj ali manj ekstenzivni in decentralizirani industrializaciji, je ustvaril pogoje za vsesplošno vendar glede na produktivnost in organizacijo dela problematično zaposlitev. Zaradi teh pomanjkljivosti so se prvi problemi v industriji pojavili že v začetku 80-ih let, ko je prvič prišlo do stagnacije pri zaposlovanju. Z vsakim naslednjim letom so se ti problemi nato le še poglobljali, vzporedno s tem pa je prišlo na obrobju velikih in srednjevelikih mest do postopnega oživljanja drobnega gospodarstva. To je tudi doba prvih poskusov uveljavljanja zasebnega gospodarstva (drobnega gospodarstva ter delno kreditiranega razvoja zasebnega kmetijstva). Z razvojem zasebnega drobnega gospodarstva in naselitvijo obrti na obrobja nekaterih slovenskih mest so se na teh, še vedno podeželskih, območjih pričeli vedno bolj uveljavljati procesi suburbanizacije. Tako so se suburbanizirana območja (katerim dajejo ob dnevnih migrantih svoj pečat tudi razvoj drobnega gospodarstva na zasebni osnovi, razvoj mehaniziranega in tržno usmerjenega zasebnega kmetijstva ter težnja po priselitvi neagrarnega prebivalstva) izoblikovala okoli vseh mest z več kot 5.000 prebivalci in segajo tudi do 15 kilometrov daleč naokoli.⁵⁰

S procesi suburbanizacije je v zadnjih desetletjih povezan tudi razvoj turizma, ki na nekaterih območjih (Kranjska gora, Bled, Bohinj, Zgornje Posočje, Savinjska dolina) počasi pridobiva prevladujočo funkcijo v pokrajini - pred industrijo ter kmetijstvom.⁵¹

Med posebne pojave, ki odpirajo nekatere nove probleme in so pomembni za oblikovanje prostorskih struktur na podeželju oziroma v suburbanih območjih, sodi tudi pojav gradnje počitniških bivališč⁵², ki se je v toku zadnjih dveh desetletij razširil na skoraj vsa območja Slovenije, v zadnjem desetletju pa tudi že na nekatera demografsko najbolj ogrožena območja⁵³, zlasti tista, kjer so na razpolago ustrezne vinogradniške površine. Seveda pa vse počitniškim bivališčem ne moremo pripisati le rekreacijske funkcije. Le-to opravljajo v glavnem le počitniška bivališča v gorskem in v ozkem obalnem pasu, na vseh ostalih območjih pa so vezana na težnjo po pridelavi vina, sadja ali zelenjave za lastne potrebe, zelo pogosto pa tudi že za trg.⁵⁴

Procesi suburbanizacije, ki jih pogojujejo ekonomski napredek ter spremembe v sistemu vrednot med mestom in podeželjem⁵⁵, so prinesli prebivalstvu teh območij tudi višji standard. Seveda pa se le-ta pojavlja tudi na nekaterih ostalih območjih slovenskega podeželja, k čemur pa so prispevali nekateri drugi dejavniki. Tako naprimer vplivajo na višji standard podeželja ob slovensko-italijanski meji (na območjih, ki so bila med prvo in drugo svetovno vojno pod Italijo) italijanske pokojnine, katere prejema večina moških starejših od sedemdeset let ter tiste ženske, ki so bile tedaj zaposlene v neagrarnih dejavnostih. K temu prispevajo tudi upokojenci, ki so si prislužili pokojnine v zahodno-evropskih

50 Marjan Ravbar: Umriss der Suburbanisierung in Slowenien. Arbeitsmaterialien zum Raumordnung und Raumplanung-Heft 108: Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Bayreuth: Universität Bayreuth, 1992. (str. 39-50).

51 Matjaž Jeršič: Tourism in Slovenia. Slovenia - Geographic Aspects of a New Independent European Nation. Ljubljana: ZGDS, 1992. (str. 65-76).

52 Anton Gosar: Počitniška bivališča kot element transformacije slovenskih alpskih pokrajin (doktorska disertacija). Ljubljana, 1988. (367 strani).

53 Mirjam Požeh: Zgradba podeželskih naselij in njeno spreminjanje - primer vasi Gračišče (=Changes in the Structures of Rural Settlements - with Reference to the Village of Gračišče). Geographica Slovenica 21: Nekateri vidiki proučevanja podeželja v Sloveniji in na Poljskem. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1990. (str. 333-349).

54 V. Klemenčič, Slovenija in Slovenci danes I, 1987. (str. 49).

55 Marjan Ravbar: Socialnogeografski dejavniki suburbanizacije v Sloveniji. Geographica Slovenica 23: Socialna geografija v teoriji in praksi. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1992. (str. 109-124).

državah, zlasti v Nemčiji in Franciji, v severovzhodni Sloveniji pa podjetniki, ki so bili nekdaj začasno zaposleni v tujini in vlagajo svoje prihranke v obrt, adaptacijo hiš, gospodarskih poslopij pa tudi v kmetijstvo na splošno.

Seveda pa je razvoj zgoraj omenjenih prostorskih struktur zajel le nekatere dele Slovenije, obšel pa obsežna hribovita območja, odmaknjena od centralnih naselij. To so območja, ki nimajo ustrezne demografske in socialno-ekonomske strukture prebivalstva in so tudi infrastrukturno preslabo opremljena, da bi lahko brez zunaje pomoči predstavljala osnovo za nadaljnji razvoj in zadržanje poselitve prebivalstva. Odmaknjena od centrov politične moči v glavnem niso bila deležna pomoči državnih sredstev iz sklada za demografsko ogrožena območja po Zakonu iz leta 1990⁵⁶, oziroma po Zakonu o nerazvitih območjih v preteklih dvajsetih letih. Taka območja v Sloveniji najdemo na Goričkem, v Slovenskih goricah, Halozah, Brkinih, na Kozjanskem, marsikje v Predalpskem hribovju ter nekaterih območjih Notranjske in Dolenjske. To so območja, ki smo jih tako v preteklosti, kakor tudi v sedanjosti označevali kot "pozabljena območja".⁵⁷

1. 3. Razvoj slovenskega podeželja po osamosvojitvi Republike Slovenije

Hitra in včasih tudi navidezno ugodna socialno-ekonomska preobrazba agrarne strukture Slovenije je povzročila ali pa pustila v njini prostorski strukturi vrsto nerešenih problemov, ki se v novonastalih družbenopolitičnih razmerah v samostojni Sloveniji kažejo na različne načine. Z osamosvojitvijo Slovenije je prišlo tudi do prekinitve razvoja tistih tipov urbanizacije, industrializacije in terciarizacije, ki so temeljili na gospodarstvu v družbeni lasti. Te faze pa ne spremlja le prehod na tržno gospodarstvo temveč tudi vrsta drugih dejavnikov, ki so spremenili gospodarsko strukturo ter tendence urbanizacije podeželja in to za človeka tako v negativnem, kakor tudi v pozitivnem smislu.⁵⁸

Posledice preobrazbe podeželja in razvoja agrarnega gospodarstva iz odbobja pred osamosvojitvijo Slovenije odpirajo v nadaljnjem razvoju podeželja številne probleme, še posebej, ker se je z industrializacijo in v zadnjem desetletju pred političnimi spremembami tudi z močno terciarizacijo Slovenije pomen kmetijstva kot gospodarske panoge močno zmanjšal. Kako daleč je šel ta proces, je razvidno iz dejstva, da predstavlja kmetijstvo na nekaterih območjih Slovenije le še predmet vzdrževanja kulturne pokrajine in varovanja okolja, obdelava zemlje pa služi le samooskrbi in vrtičkarstvu.

Osamosvojitve Slovenije je prinesla v razvoj prostorskih struktur tudi nekatere spremembe. Tako je naprimer skoraj povsem prenehalo zaposlovanje presežkov kmečke delovne sile v neagrarnih dejavnostih, saj je slovenska industrija (zlasti težka), ki je izgubila velik nekdanjega trga (jugoslovanskega in posredno s tem tudi vzhodnoevropskega) in bila organizirana v nesorazmerno velikih obratih z velikim številom zaposlenih, v novih pogojih gospodarjenja zašla v veliko krizo. Zaradi tega se je število zaposlenih v industriji pričelo zlasti po letu 1991 močno zmanjševati (od 321.000 leta 1991 na 221.000 junija 1996)⁵⁹, kar je močno pospešilo rast število brezposelnih, katerih je bilo aprila

56 Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji. Uradni list RS, št. 48. Ljubljana, 1990. (str. 2226-2228).

57 V. Klemenčič, Slovenija in Slovenci danes L, 1987. (str. 50).

58 Vladimir Klemenčič: Slowenien - Strukturwandel eines neuen Staates. Arbeitsmaterialien zum Raumordnung und Raumplanung - Heft 139: Forschungsnetze als Beitrag zum kreativen Milieu von Regionen in einem Europa im Umbruch. (Vorträge der Symposium in Verbindung mit dem 5-jährigen Jubiläum des Forschungsdreiecks Bayreuth-Maribor-Pecs und dem 10-jährigen Jubiläum der RRV-Forschungsstelle an der Universität Bayreuth an 22. -24. Juni 1994 in Bayreuth). Bayreuth: Universität Bayreuth-Lehrstuhl Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, 1994. (str. 229-252).

59 Ilija Popit: Industriji se, kot kaže, splača le še predelovati hrano in kopati kamen. Delo, leto 38, št. 210. Ljubljana, 11. septembra 1996. (str. 4).

leta 1996 nekaj manj kot 120 tisoč.⁶⁰

Tabela 5: Število zaposlenih v industriji in število nezaposlenih v obdobju 1988 - 1996.⁶¹

Leto	Število zaposlenih	Indeks (1988=100)	Število ne-zaposlenih	Indeks (1988=100)
Januar 1988	386.108	100,0	25.371	100,0
1990	345.496*	89,5	55.441**	218,5
1991	321.465*	83,3	91.161**	359,3
1992	288.801*	74,8	118.224**	466,0
junij 1996	220.906	57,2	119.938	472,7

* Letno povprečje

** stanje 31. 12.

Nezaposlenost je prizadela zlasti dnevne migrante na suburbanih območjih, od koder se zaradi relativno dobre prometne povezanosti s centri zaposlitve večina delovne sile že dve desetletji ni več izseljevala v mesta. Število nezaposlenih je najbolj naraslo v občinah severovzhodne Slovenije. Ker pa je na teh območjih več kot polovica (marsikje celo dve tretjini) gospodinjstev še vedno vezanih na izrabo zemlje, je večini izvenmestnega prebivalstva zagotovljen vsaj minimum za preživljanje.

Zaradi recesije industrijske proizvodnje in s tem povezanim omejevanjem možnosti zaposlovanja v industriji, ki je zajelo tudi razvite srednje- in zahodnoevropske države, lahko v obdobju po osamosvojitvi Slovenije že spremljamo tudi trende vračanja delavcev, ki so več let včasih pa tudi desetletij preživeli na začasnem delu v tujini. Le-ti so zaradi dodatne izobrazbe pridobljene v tujini nemalokrat postali samostojni podjetniki in zlasti na suburbaniziranem podeželju ustanovili svoje obrate malega gospodarstva. Ti obrati se pojavljajo zlasti na urbaniziranem podeželju v okolici Maribora, Murske Sobote, Ptuja, Lendave pa tudi ostalih manjših mest, ponekod pa tudi že na nekaterih perifernih in demografsko ogroženih območjih.⁶²

Drobno gospodarstvo se zaradi vedno bolj omejenih možnosti zaposlovanja v industriji v vse večji meri veže tudi na številna nekdanja pa tudi današnja polkmečka gospodinjstva. Tako vse bolj narašča število zasebnih obrtnih, trgovskih pa tudi drugih podjetij, kjer prenovljena kmečka hiša služi za bivanje in poslovne prostore, nekdanje gospodarsko poslopje za proizvodne prostore, dvorišče pa za skladiščenje in parkiranje. Podrobnejše raziskave kažejo, da je kar 20 % novih podjetnikov izkoristilo za organizacijo podjetij prednosti svojih kmečkih domov.⁶³ Gospodinjstva samostojnih podjetnikov ustrezno uspešnosti razvoja svoje proizvodnje opuščajo obdelavo zemlje in jo dajejo v najem čistim kmetom. Število obratov samostojnih podjetij je v obdobju po osamosvojitvi Slovenije naraščalo vzporedno z nazadovanjem števila zaposlenih v industriji in se povečalo od okrog 29.000 leta 1988 na nekaj manj kot 60.000 konec leta 1994. Povečanje števila le-teh gre večinoma na račun novih podjetnikov, ki so si svoje znanje pridobili ob zaposlitvi v industriji.

⁶⁰ Ilija Popit: Aprila spet manj dela. Delo, leto 38, št. 120. Ljubljana, 27. maja 1996. (str. 3).

⁶¹ Pregled razvoja industrije in rudarstva (Tabela 18-1). Statistični letopis Republike Slovenije 1993. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko, 1993. (str. 221); I. Popit, Industriji se, kot kaže, splača L, 1996, (str. 4); Brazposelne osebe in njihovo vključevanje v delo (Tabela 12-9). Statistični letopis Republike Slovenije 1993. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko, 1993. (str. 147); I. Popit: Aprila spet manj dela, L, 1996, (str. 3).

⁶² Dela 8: Geografska problematika severovzhodne Slovenije. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1991. (163 strani).

⁶³ Terezija Kirbus: Drobno gospodarstvo kot element socialno-geografske transformacije slovenskega podeželja (doktorska disertacija na Filozofski fakulteti). Ljubljana, 1992. (403 strani).

Velike težave so se po spremembi družbeno-političnega sistema in z osamosvojitvijo Slovenije pojavile tudi pri agrokombinatih, ki so izgubili svoje nekdanje privilegije pri obdavčitvi, odkupu pridelkov ter investicijah. Zemlja agrokombinativ, ki je bila v preteklosti družbeno-samoupravna lastnina, je prešla v državno last, tako da morajo agrokombinati sedaj zanjo plačevati najemnino, kar je ob izgubi ugodnih posojil pomenilo tudi zmanjševanje sredstev za tehnološki razvoj. Kriza agrokombinativ se najbolj kaže v upadanju staleža živine, ki se je v primerjavi z letom 1990 zmanjšala za polovico, ponekod pa tudi za več kot dve tretjini. Nove razmere v družbi in gospodarstvu spremlja tudi vračanje nacionalizirane zemlje nekdanjim lastnikom oziroma njihovim potomcem, kar odpira vprašanje oblikovanja novega koncepta kmetijske politike. Le-ta naj bi ob odpravi 10-hektarskega maksimuma in večanju kmetij z nakupom ali najemanjem zemlje privedel do realnih pogojev za izboljšanje gospodarskih razmer na osnovi oblikovanja farmerskega tipa kmetij.⁶⁴

V zadnjem desetletju se je z uvedbo zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja ter z zagotavljanjem investicij za modernizacijo proizvodnje začel izboljševati tudi položaj zasebnega kmetijstva. Na urbaniziranih območjih podeželja se je pričel tudi proces večanja proizvodnih površin pri čistih kmetih, ki je na začetku potekal v glavnem na račun najemanja zemlje polkmetov in nekmetov, ko pa je bil po letu 1990 odpravljen 10-hektarski zemljiški maksimum, pa ta proces poteka že tudi na račun nakupovanja zemlje. Te sicer maloštevilne kmetije, ki obvladujejo več deset hektarjev zemlje in imajo tudi že več kot 50 glav živine, najdemo, kot že rečeno, po vseh urbaniziranih območjih z ugodnimi naravnimi danostmi za kmetijstvo.⁶⁵

1. 4. Obmejna območja Republike Slovenije - del slovenskega podeželja

Ko govorimo o proučevanju izvenmestnih območij oziroma procesih preobrazbe slovenskega podeželja, ne moremo mimo dejstva, da je v razvoju modernih prostorskih struktur Republike Slovenije igrala pomembno vlogo v vseh razdobjih tudi državna meja, ki v Sloveniji, razen nekaterih izjem poteka v glavnem po podeželskih območjih. Če vemo, da so vplivi državnih meja zaznavni tudi 30 in več kilometrov v notranjost države, lahko vidimo, da pripada več kot polovica ozemlja Republike Slovenije tako imenovanim "obmejnimi območjem". Zato se v novejšem razdobju, ko meja več ne opravlja funkcije delitve temveč vlogo povezovalnega člana med posameznimi državami in ko se zaradi tega vse bolj uveljavlja tudi kot dejavnik regionalnega razvoja,⁶⁶ proučevanje problemov meja, obmejnosti, narodnostne pomešanosti ter funkcije narodnih manjšin prebija vse bolj v ospredje.

Obmejna območja so v zadnjih treh desetletjih postala nov fenomen, ki mu geografija in vse ostale vede, ki se ukvarjajo s problemi organizacije prostora in z njimi povezanimi procesi (regionalno-prostorsko prostorsko planiranje, ekonomski ter socialni razvoj in podobno), posvečajo vedno večjo pozornost. Razlog za to so evropski integracijski procesi in v zvezi s tem vse manjša zaprtost gospodarstva v nacionalne oziroma državne meje ter vse intenzivnejši tokovi osebnega in blagovnega prometa in pretok vseh vrst informacij preko državnih meja. Ker je za opravljanje funkcije prekomejnega povezovanja potrebna cela vrsta različnih služb ter infrastrukturnih objektov, ne prihaja le do sprememb funkcije in zunanjega videza naselij neposredno ob meji, temveč tudi v drugih, od meje bolj ali manj oddaljenih naseljih. Tako je na teh območjih prišlo že relativno zgodaj do pospešenega socialno-ekonomskega razvoja⁶⁷, kar je marsikje privedlo do preobrazbe nekdanjih gospodarsko zaostalih in perifernih obmejnih območij v razvita urbanizirana območja, ki se nemalokrat prekomejno

64 V. Klemenčič, *Tendence spreminjanja L*, 1991. (str. 28)

65 Ibid.

66 Vladimir Klemenčič: *Geopolitični položaj ter teoretski in metodološki poizkus opredelitve tipov obmejnih območij na primeru Slovenije*. Dela 10: Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1993. (str. 9).

67 W. Gallusser: *Grenze und Kulturlandschaft. Regio Basiliensis XXII/2-3*. Basel, 1981. (str. 59-68); P. Romus: *Communaute europeenne et regions frontalières. Regio Basiliensis XXII/2-3*. Basel, 1981. (str. 69-84).

povezujejo v enotno obmejno regijo.⁶⁸

Ker gospodarski in socialni razvoj obmejnih regij zahtevata usklajevanje družbeno-ekonomskega in regionalnoprostorskega razvoja, so v obmejnih območjih evropskih držav že v šestdesetih letih pričeli ustanovljati posebne regionalne skupnosti z namenom usklajevanja gospodarskega in regionalnega razvoja ter izgradnje infrastrukture na obmejnih območjih, v zadnjih dveh desetletjih pa so marsikje pričeli tudi že z usklajevanjem izobraževanja, z namenom boljšega medsebojnega poznavanja prebivalstva obmejnih območij z obeh strani meje.⁶⁹

Take regionalne skupnosti so se razvile naprimer v Pirenejih na obmejnih območjih Francije ter Španije, na obmejnih območjih Nizozemske, Nemčije, Švice, Francije ter Luksemburga, na obmejnih območjih Skandinavije in nenazadnje je tudi Slovenija že tri desetletja vključena v regionalno skupnost Alpe-Jadran. Podobne regionalne skupnosti se po družbeno-političnih spremembah v nekdanjih socialističnih deželah pričenjajo oblikovati tudi na nekaterih obmejnih območjih Vzhodne Evrope.

Ker so, kot smo že omenili, predstavljala obmejna območja vse do nedavna v glavnem periferna in gospodarsko slabše razvita območja, si večina evropskih držav prizadeva na podlagi posebnih načrtov obmejna območja po stopnji razvitosti izenačiti z območji v notranjosti države. Tako so v okviru skupnosti obmejnih regij izdelani posebni regionalni prostorski načrti za usklajeni razvoj vseh oblik dejavnosti, kar prispeva k vsestranskemu povezovanju obmejnih območij dveh ali več sosednjih držav⁷⁰, s ciljem premagati slabo prehodnost državnih meja ter nerazvitost obmejnih območij, ki zavirajo procese evropske integracije. Zato so v državah Evropske skupnosti ustanovili posebna delovna telesa, ki se ukvarjajo izključno s problemi medsebojnega povezovanja obmejnih območij sosednjih držav, kjer so s teoretičnega pa tudi aplikativnega stališča pripravili poseben koncept načrtovanja regionalnega razvoja obmejnih območij.⁷¹

Po rezultatih dosedanjih raziskav lahko za ocenjevanje funkcije meje oziroma njenega vpliva na zaledje opredelimo dejavnike, ki odvrtaajo od zaprtosti meje in dejavnike, ki vplivajo na njeno zaprtost. Med dejavnike, ki vplivajo na odvrtaanje negativnih tendenc, ki vodijo k zaprtosti državnih meja, lahko prištevamo:

- enako razvit sistem industrijske družbe v obmejnih območjih dveh ali več sosednjih držav;
- sistem industrializacije, ki je skladen z gostoto prebivalstva;
- prevzemanje zamisli moderne industrijske družbe;
- skupni sistem informiranja in usmeritve na podlagi sredstev javnega obveščanja ter poznavanje jezika prebivalstva z obeh strani državne meje;
- pozitiven odnos do sosedov ter prekomejnega sodelovanja.

Dejavniki, ki vplivajo na zaprtost državnih meja, pa so:

- pomanjkanje prekomejnih prometnih povezav;
- konsolidacija obmejnih območij na nacionalni osnovi brez skupnega načrtnega povezovanja obmejnih območij dveh sosednjih držav;
- nizka socialnoekonomska razvitost družbe;
- prilagajanje prebivalstva položaju zaprte državne meje;

68 Vladimir Klemenčič: Grenzregionen und nationale Minderheiten. *Geographica Slovenica* 8: Socialno-geografski problemi obmestnih in obmejnih območij. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze, 1978. (str. 7-20).

69 Fr. V. Malchus: Der europäische Gemeindetag No. 4: Grenzüberschreitende Zusammenarbeit europäischer Grenzregionen.

70 Europäisches Symposium der Grenzregionen - Die Zusammenarbeit europäischer Grenzgebiete, Teil II. (Vorläufiger Basisbericht ausgearbeitet von Dr. Fr. V. Malchus). Strasbourg, 1972.

71 Fr. V. Malchus: Bedeutende Initiativen des Europarates zur Verbesserung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit. *Regio Basiliensis* XXII/2-3. Basel, 1981. (str. 85-105).

· pomanjkljiva prekomejna povezanost informacijskega sistema.⁷²

Na odprtost oziroma zaprtost meje vplivajo tudi fizičnogeografski dejavniki. Tako ima meja, ki poteka po ravninskem svetu, bistveno več možnosti, da postane odprta, kakor meja v hribovitem, slabo poseljenem območju ali pa meja, ki poteka po velikih rekah. Seveda pa na zaprtost oziroma odprtost meje vplivajo tudi razlike v družbenopolitičnih sistemih posameznih držav, kar je prihajalo do izraza zlasti v obdobju pred družbeno-političnimi spremembami v nekdanjih socialističnih državah Evrope.⁷³

V povojnem obdobju je funkcija meja in obmejnih območij v vseh delih Evrope doživela številne spremembe. V procesu družbenoekonomskega razvoja pa so se meje in z njimi povezana obmejna območja vendarle razvile v različne tipe. Tako danes o popolnoma zaprti meji skorajda ne moremo več govoriti, ker se mora vsaka država, ki se želi razvijati in vključevati v družbenoekonomske procese Evrope, v določenem obsegu vključevati v mednarodno blagovno menjavo. Velike razlike se pojavljajo tudi med mejami ter obmejnimi območji, kjer je usklajevanje in povezovanje vseh oblik življenja prebivalstva ter elementov gospodarstva in infrastrukture med državami urejeno v vseh segmentih in tistimi, kjer se vidiki skupnega planiranja obmejnih regij kažejo le v nekaterih elementih. Tako lahko govorimo o tipu ustaljenih obmejnih regij na osnovi odprtih meja in njihove medsebojne povezanosti v vseh segmentih vsakodnevnega življenja in o tipu meja, kjer prevladuje le dvosmerni prometni sistem, ki je skoraj brez vsakega vpliva na razvoj obmejnih območij. Tako lahko v prvem primeru govorimo o odprtem tipu meje, v drugem pa le o omejeno odprtem tipu. Seveda pa imamo poleg omenjenih še celo vrsto podtipov meja in obmejnih območij. Med take lahko štejemo naprimer tiste obmejne regije, za katere so sklenjene meddržavne pogodbe o obmejnem osebnem prometu.⁷⁴

Med dejavnike prekomejnega sodelovanja in povezovanja, ki močno vplivajo na razvoj prostorskih struktur obmejnih območij, moramo prišteti tudi narodnostno pomešanost prebivalstva obmejnih območij oziroma prisotnost narodnih manjšin, ki je v vsakodnevnem življenju vse bolj povezana z državo matičnega naroda, kar daje razvoju prostorskih struktur obmejnih območij vedno večjo veljavo.⁷⁵

Vse omenjene učinke meje smo pri interpretaciji regionalnega razvoja in razvoja prostorskih struktur že zgodaj dognali tudi v slovenski geografiji, tako da se lahko upravičeno prištevamo na eni strani med začetnike, na drugi pa med nosilce proučevanja problemov ter funkcije političnih meja, oblikovanja obmejnih območij ter še posebej funkcije obmejnih narodnostno mešanih območij. Številne razprave, ki so jih od 70-ih let dalje pripravili slovenski geografi in nekateri drugi avtorji ter njihova primerjava z rezultati raziskav publiciranih v tujem znanstvenem tisku, kažejo, da so se glede na stopnjo zaprtosti oziroma odprtosti meja ter glede na intenzivnost prekomejnega povezovanja izoblikovali različni tipi obmejnih območij in v zvezi s tem tudi različni tipi prostorskih struktur.⁷⁶

Omenjeni razvoj prostorskih struktur in tipov obmejnih območij ter z njimi povezani prostorski problemi so v Sloveniji odvisni v glavnem od treh dejavnikov in sicer od:

- reliefne izoblikovanosti meje, ki loči obmejna območja dveh sosednjih držav;
- gospodarske razvitosti in prekomejnega regionalnega sodelovanja ter povezovanja;
- politične povezanosti dveh sosednjih držav.

Ko govorimo o problemih meja ter obmejnih območij Slovenije pa vsekakor ne smemo prezreti

72 Jörg Meier: Grenzen und Raumforschung - eine Problemskizze. Staatsgrenzen und Einfluß auf Raumstrukturen und Verhaltensmuster, 1. Teil: Grenzen in Europa. Bayreuth, 1983. (str. 9-19).

73 V. Klemenčič, Državna meja na območju Republike Slovenije L, 1992, (str. 83).

74 F. Heigl: Zur Theorie der Grenze. Schriftenreihe des Instituts für Städtebau und Raumordnung-Band 2: Probleme grenznaher Räume. Innsbruck: Institut für Städtebau und Raumordnung, 1974. (str. 45-68).

75 V. Klemenčič, Državna meja na območju Republike Slovenije L, 1992, (str. 84).

76 V. Klemenčič, Geopolitični položaj ter teoretski in L, 1993, (str. 10).

časovne komponente oblikovanja meja, saj so se današnje meje Republike Slovenije izoblikovale v zelo različnih časovnih obdobjih. Slovenski državni teritorij s strateško pomembnimi in najnižjimi prehodi od Alp proti Jugovzhodni Evropi ter od Podonavja k Mediteranu, je skozi vsa zgodovinska razdobja predstavljal pomembno politično-geografsko, prometno, gospodarsko ter kulturno prehodno evropsko območje, kjer se je slovenski narod že od naselitve dalje (od 7. stoletja) boril za svoj poselitveni prostor, kulturo ter lasten politični in gospodarski obstoj z večjimi germanskimi, romanskimi ter ostalimi slovanskimi narodi in ugrofinskimi Madžari. V tem geostrateško pomembnem evropskem prostoru je tekom zgodovinskega razvoja Slovincem postopoma uspelo izoblikovati svoj upravno-politični teritorij. Tako sta se po koncu prve svetovne vojne izoblikovali slovensko-avstrijska in slovensko-madžarska meja, po drugi svetovni vojni slovensko-italijanska meja, po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 pa še slovensko-hrvaška državna meja⁷⁷.

Ob tem naj omenimo, da sta se kulturni in gospodarski razvoj slovenskega etničnega ozemlja do prve svetovne vojne oblikovala sicer okrnjeno, vendar pa vsaj do določene mere ustrezno ostalemu srednjeevropskemu prostoru. Na delu današnje Slovenije, ki je v obdobju med obema vojnama pripadal Italiji, sta bila slovenska kultura in gospodarstvo izpostavljena sistematičnemu zapostavljanju, zato pa se je v tistem delu, ki je bil vključen v Kraljevino Slovencev, Hrvatov in Srbov (po letu 1929 v Kraljevino Jugoslavijo), kljub centralizmu začel s postopnim uveljavljanjem slovenskega kapitala oblikovati že enoten slovenski kulturni in gospodarski prostor. Le-ta se je po drugi svetovni vojni s priključitvijo današnjih zahodnoslovenskih ozemelj ("Primorska") razširil na celotno ozemlje današnje Republike Slovenije, ki je bila vse do leta 1991 vključena v socialistično Jugoslavijo. V prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni je bilo zaradi zaprte meje povezovanje in vključevanje Slovenije v že razvito Srednjo- in Zahodno Evropo močno okrnjeno, vendar pa zaradi njenega geopolitičnega položaja in zgodovinske povezanosti z Evropo ni bilo v celoti prekinjeno. Šele od druge polovice 60-ih let dalje je Sloveniji, kljub pripadnosti socialističnemu družbenopolitičnemu sistemu, uspelo s postopnim odpiranjem državnih meja ponovno intenzivnejše vključevanje ter kulturno, gospodarsko pa tudi politično povezovanje z Zahodno ter Srednjo Evropo. To je obdobje, ko se prvič omenja "trganje" tako imenovane "železne zaves" in pomeni obenem začetek razvoja Slovenije kot mednarodno pomembnega prometno-tranzitnega območja na kontinentalni in transkontinentalni ravni.⁷⁸

Čezmejno sodelovanje s sosednjimi državami ter ostalo Evropo je bilo do osamosvojitve Slovenije zasnovano na meddržavnih dogovorih med nekdanjo Jugoslavijo in ostalimi državami, na lokalni ravni pa na bilateralnih sporazumih med Republiko Slovenijo in deželami Furlanijo-Juljsko krajino v Italiji, Koroško in Štajersko v Avstriji ter obmejnima županijama Zala in Vas na Madžarskem, poleg tega pa je bil obmejni prostor z obeh strani današnje slovensko-italijanske meje med seboj povezan še s številnimi mednarodnimi dogovori na povsem lokalni ravni.

Prav omenjeni sporazumi so bili osnova za postopno odpiranje meja med tedanjo Jugoslavijo ter sosednjimi državami na območju takratne SR Slovenije. Tako so že v začetku 80-ih let tedanje slovensko (jugoslovansko)-italijanska, slovensko (jugoslovansko)-avstrijska ter deloma tudi slovensko (jugoslovansko)-madžarska meja sodile glede števila mejnih prehodov ter glede obsega osebnega in blagovnega prometa med bolj odprte državne meje v Evropi. Vse to je tedanjo SR Slovenijo že relativno zgodaj vključilo v mednarodno odprto deželo pa čeprav so bile njene državne meje vse do leta 1990 meje med deželami z različnimi družbenopolitičnimi sistemi in vojaškimi zvezami. Tako je Slovenija še kot del Jugoslavije s socialističnimi sistemom mejila na zahodu na Italijo, deželo takratne Evropske gospodarske skupnosti in članico severnoatlantske vojaške zveze (NATO pakta); na vzhodu z

⁷⁷ Vladimir Klemenčič; Rado Genorio: Nova država Slovenija in njena funkcija v združeni Evropi. Okrogla miza o vplivu geopolitičnega položaja Slovenije na strategijo razvoja Slovenije. Ljubljana: Svetovni slovenski kongres in Ministrstvo za znanost in tehnologijo, 1992. (str. 43-49).

⁷⁸ Vladimir Klemenčič; Rado Genorio: The New State Slovenia and Its Function Within the Fame of Europa. GeoJournal, vol 30, no. 3. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1993. (s. 323-333).

Madžarsko, ki je pripadala Svetu evropske vzajemnosti (SEV oziroma COMECON) in Varšavski vojaški zvezi; na severu pa na nevtralno Avstrijo.⁷⁹

Zaradi svojega pomembnega geopolitičnega položaja in mednarodne prometno-tranzitne lege se je bila Slovenija primorana že relativno zgodaj na specifičen način prilagajati razvoju prostorskih struktur in potrebam razvite Evrope. Zato je regionalni razvoj Slovenije že vsa povojna leta, zlasti pa po 60-ih letih z odpiranjem meja in začetki evropskih integracijskih procesov (sicer z določenimi omejitvami socialističnega sistema), začel počasi prehajati na tržno gospodarstvo in svoboden pretok ljudi, blaga, informacij, kapitala ter kulturnega povezovanja. Tako se je Slovenija z odpiranjem meja proti Avstriji in Italiji že od 60-ih let dalje pričela vključevati v Srednjo ter Zahodno Evropo.⁸⁰

Spremenjene politične razmere v Evropi in Sloveniji na prehodu iz 80-ih v 90-ta leta so samo pospešile tokove vključevanja Slovenije v evropske integracijske procese. Kot mednarodno pomemben prehodni, prometno-tranzitni in križiščni prostor Slovenija odpira poti z vseh evropskih strani. Preko Slovenije potekajo pomembne prometne povezave, kar vse bolj daje značaj obmejne regije celotnemu sedanjemu slovenskemu državnemu teritoriju.⁸¹

Tako mednarodno prometno in prostorsko vlogo Slovenije omogočajo *endogeni (notranji) dejavniki obmejnosti*, ki so posledica dejavnikov družbenega razvoja Slovenije in *eksogeni (zunanji) dejavniki obmejnosti*, ki učinkujejo iz območij zunaj Slovenije in so posledica družbenoekonomskega razvoja ostalih delov Evrope.⁸²

Med eksogenimi (zunanji) dejavniki oblikovanja Slovenije kot obmejne in mednarodne tranzitne regije moramo na prvem mestu omeniti vplive pomembnih "kontinentalnih evropskih magistral", ki na eni strani preko Slovenije povezujejo Severno in Srednjo Evropo z deželami Jugovzhodne Evrope ter Bližnjega Vzhoda, na drugi pa mediteranski dežele jugozahodne Evrope z deželami vzhodne Srednje- in Vzhodne Evrope. Zaradi tega je bila Slovenija primorana pristopiti k hitri modernizaciji svoje prometne infrastrukture, kar se kaže zlasti v pospešeni izgradnji avtocestnega in modernizaciji železniškega omrežja. Na oblikovanje Slovenije kot obmejne regije je z odpiranjem državnih meja pričela vedno bolj vplivati tudi nadpovprečno razvita metropolitanska regija ob reki Pad v severni Italiji, ki naj bi sčasoma preseгла slovensko-italijansko mejo in se preko ozemlja Republike Slovenije razširila naprej proti Vzhodni Evropi (v smeri Budimpešta-Kijev-Moskva). Zaradi vse številnejših funkcij, ki jih je prostor ob slovensko-italijanski meji bil primoran opravljati v intenzivnem prekomejnem sodelovanju na meddržavni in kontinentalni ravni, so se obmejna območja z obeh strani dežavne meje tod sčasoma povezala v enoten urbaniziran prostor, ki že ima značaj "evroregije".⁸³ Med eksogenimi (zunanji) dejavniki moramo omeniti še koncentracijo mednarodnih letališč in to tako v Sloveniji kakor tudi v sosednjih državah, kar le še povečuje značaj tranzitnosti prostora Slovenije v tem delu Evrope.

Med endogenimi (notranji) dejavniki obmejnosti Slovenije pa moramo poleg prostorske koncentracije pomembnih prometnih zvez omeniti predvsem zasnovo prostorskega razvoja, ki že več kot tri desetletja temelji na načelih policentrizma in decentralizacije razvoja neagrarnih dejavnosti. Ravno zaradi tega so se tudi obmejna območja marsikje hitro spremenila iz zaostalih in agrarnih v urbanizirana območja, poseljena s sorazmerno visoko kvalificiranim prebivalstvom, ki je usposobljeno za upravljanje z zahtevno mejno infrastrukturo, katero narekujejo tako slovenske kakor tudi mednarodne potrebe.

⁷⁹ V. Klemenčič-R. Genorio, Nova država Slovenija L, 1992, (str. 49).

⁸⁰ Vladimir Klemenčič: Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot nov geografski fenomen. Razprave in gradivo - Revija za narodnostna vprašanja, št. 20. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1987. (str. 57-81).

⁸¹ V. Klemenčič-R. Genorio, Nova država Slovenija L, 1992, (str. 49).

⁸² V. Klemenčič, Državna meja na območju Republike Slovenije L, 1992. (str. 87).

⁸³ V. Klemenčič-R. Genorio, The New State Slovenia L, 1993, (s. 330).

Razvijanje takšnih funkcij je že od 60-ih let dalje zahtevalo tudi opremljanje obmejnih območij z moderno infrastrukturo, saj je le-ta lahko zadovoljevala vedno nove zahteve v razvoju in usklajevanju življenjskih potreb prebivalstva obmejnih območij Slovenije in sosednjih držav. Ob vse intenzivnejših procesih odpiranja državnih meja in povezovanja sosednjih dežel ter regij in ob večji razvitosti obmejnih območij, so na pomenu vedno bolj pridobile tudi slovenska, italijanska ter madžarska manjšina. Zaradi obvladovanja jezika in kulture narodov obeh držav so se le-te vse bolj vključevale v mednarodne gospodarske in kulturne tokove in postale nezamenljiv člen v prekomejnem povezovanju in procesu evropske integracije.⁸⁴

Tako med endogene kakor tudi med eksogene dejavnike pa lahko vključimo tudi dejstvo, da je bil Slovenija ena pobudnic nastanka obmejne evropske skupnosti Alpe-Jadran, ki je sprva obsegala le ožja obmejna območja Slovenije in obmejna območja sosednjih držav (Furlanijo-Julijsko krajino v Italiji ter Koroško in Štajersko v Avstriji). Kasneje se je ta skupnost razširila še na široka obmejna območja ostalih dežel alpsko-jadransko-panonskega prostora v Italiji, Avstriji, Švici, Nemčiji, Madžarski ter na celotno Hrvaško.⁸⁵

Zaradi prizadevanj po vključevanju v evropske integracijske procese in prepletenosti centralizma ter federalizma v okviru specifičnih oblik samoupravne socialistične ureditve, je Slovenija v svojem družbenopolitičnem, gospodarskem in kulturnem razvoju ter urejanju in razvoju prostora pri svojem povezovanju z Evropo prehitela in tudi prehitela ostale nekdanje jugoslovanske republike in pokrajine pa tudi večino ostalih nekdanjih evropskih socialističnih držav. Poglobljena gospodarska in družbena kriza realsocialističnega sistema ob koncu 80-ih let ter permanentno upiranje Slovencev centralističnim težnjam Beograda so ob nadaljnjem zaostrovanju odnosov znotraj nekdanje jugoslovanske skupnosti privedli leta 1991 do osamosvojitve Slovenije, kjer je nato prišlo še do mirnega prehoda iz enostrankarskega socialističnega v večstrankarski sistem, do postopne zamenjave družbene lastnine z zasebno in uvajanja tržnega gospodarstva. S temi spremembami so se tokovi vključevanja Republike Slovenije v evropske integracijske procese močno pospešili.⁸⁶

Osamosvojitve Slovenije je z vzpostavitvijo slovensko-hrvaške meje prinesla tudi podaljšanje njene mejne črte, kar je na teh območjih odprlo tudi številne nove probleme. Ti problemi so pereči zlasti, ker se pojavljajo na 546 km, kolikor pač meri ta nova in obenem najdaljša meja (za primerjavo: slovensko-italijanska meri 235 km, slovensko-madžarska 102 km, slovensko-avstrijska pa 324 km). Medtem, ko so slovensko-italijanska, slovensko-avstrijska ter deloma tudi slovensko-madžarska državna meja že ustrezno infrastrukturno opremljene za nemoten pretok blagovnega ter osebnega prometa, pa je ob slovensko-hrvaški meji ta infrastruktura šele v izgradnji. Tudi intenzivno prekomejno sodelovanje ob odprtih mejah med obmejnimi območji Slovenije na eni ter Italije, Avstrije in v novejšem razdobju tudi Madžarske na drugi strani je že utečeno, sodelovanje ob slovensko-hrvaški meji pa se šele uveljavlja, pa še to le na nekaterih odsekih slovensko-hrvaške meje.⁸⁷

Ko govorimo o oblikovanju posameznih tipov obmejnih območij Slovenije, kar je seveda v tesni povezanosti s prekomejnim povezovanjem obmejnih območij, ne moremo prezreti nekaterih fizičnogeografskih dejavnikov. Zlasti ne gre prezreti reliefne izoblikovanosti na območjih Julijskih Alp, Karavank in Kobanskega, kjer ta naravna pregrada ovira intenzivno prekomejno povezovanje preko

⁸⁴ Vladimir Klemenčič: Geographische Probleme der Grenzräume Sloweniens. Österreich in Geschichte und Literatur mit Geographie. Wien, 1984. (str. 387-400). V. Klemenčič-M. Bufon, Geographic problems of frontier regions L, 1991, (str. 86-103). V. Klemenčič, National Minorities as an Element L, 1993, (s. 207-215).

⁸⁵ V. Klemenčič, National Minorities as an Element L, 1993, (s. 207-215).

⁸⁶ Vladimir Klemenčič: Die geopolitische Lage Sloweniens und seine Offenheit nach Europa. Staatliche Einheit und Teilung - Deutschland und Jugoslawien. München, 1992. (str. 99-114).

⁸⁷ V. Klemenčič, Prostorsko-strukturne spremembe L, 1994, (str. 77).

sicer že več kot tri desetletja odprtih državnih meja. Na ostalih območjih, ki so reliefno ugodnejša za prekomejno povezovanje (Goriška Brda, spodnja Vipavska dolina ter Tržaško-Komenski Kras ob slovensko-italijanski in zahodno Goričko ob slovensko-avstrijski meji), pa so bile prednosti odprte meje v regionalnem razvoju v zadnjih treh desetletjih dobro izkoriščene. Kljub temu pa se je na teh območjih uveljavila odprta meja v funkciji regionalnega razvoja zopet drugače ob slovensko-italijanski meji med Gorico in Koprom⁸⁸ kot ob slovensko-avstrijski meji na terciarnem gričevju med Radgono in tromejo pri Trdkovi.⁸⁹

Kljub naravno ugodnim pogojem za prekomejno povezovanje ter postopnemu odpiranju meje v zadnjem desetletju in kljub intenzivnejšemu sodelovanju z Madžarsko po letu 1990 pa je v regionalni strukturi na obmejnih območjih ob slovensko-madžarski meji še vedno mogoče čutiti sledove dolgoletne zaprtosti te meje, kar se kaže zlasti v demografski ogroženosti skoraj celotnega obmejnega območja. Seveda pa te nerazvitosti ne gre pripisovati le političnim dejavnikom dolgoletne zaprtosti meje, temveč tudi historično pogojeni perifernosti in oddaljenosti teh območij z obeh strani meje od večjih centralnih krajev,⁹⁰ zaradi česar so kljub intenzivni industrializaciji obeh držav ostala vse do danes v veliki meri periferna in gospodarsko nerazvita.⁹¹

Medtem, ko lahko na obmejnih območjih ob mejah Slovenije z Italijo, Avstrijo ter Madžarsko v regionalni strukturi ugotavljamo funkcijo in učinke meje v obsežnih ter diferenciranih prostorskih procesih in prostorskih strukturah, pa lahko ob novonastali slovensko-hrvaški meji zasledimo znake obmejne regije le neposredno z mejnimi prehodi in infrastrukturo, potrebno za opravljanje mejnih formalnosti. Priče smo tudi vrsti pojavov, ki ovirajo regionalni razvoj, kot je nejasno začrtana mejna črta ali pa problemi, ki so se odprli zaradi pretrganja komunikacij med prebivalstvom obmejnih krajev (zlasti na agrarnih področjih)⁹², problemi prekomejnega zaposlovanja dnevnih migrantov, pa tudi problemi zadovoljevanja vsakodnevnih potreb v centralnih krajih, ki so ostali na drugi strani meje.

Obmejna območja ob slovensko-hrvaški meji, ki je zaradi varovanja pred ekonomskimi migranti iz Jugovzhodne Evrope ter tudi Azije in begunci iz delov nekdanje Jugoslavije dobro zastražena, predstavljajo lokalnemu prebivalstvu danes veliko oviro v vsakodnevnem življenju. Krizo teh večinoma perifernih in manj razvitih območij pogloblja še visok delež nezaposelnih, saj se je tod v preteklosti razvijala le industrija, za katero slovensko prebivalstvo ni imelo niti ustrezne strokovne niti ustrezne šolske izobrazbe. Zato kljub večanju deleža nezaposlenih pri slovenskem prebivalstvu zasedajo številna delovna mesta v industriji delavci iz Hrvaške, ki imajo za to delo ustrezno kvalifikacijo in ustrezno šolsko izobrazbo (primer steklarne v Rogaški Slatini). Na drugi strani pa je delovna sila iz Slovenije, zaradi nekajkrat nižjih osebnih dohodkov kot v Sloveniji, delo na Hrvaškem v veliki meri opustila, bodisi prostovoljno, bodisi pa zaradi zmanjševanja števila delovnih mest. Velike probleme povzroča tem območjem tudi slaba prehodnost slovensko-hrvaške meje, saj je ob celotni 546 km dolgi mejni črti le 35 mejnih prehodov, kar v primerjavi z mnogo krajšo slovensko-italijansko (66 mejnih prehodov na 235 km) ali slovensko-avstrijsko mejo (49 mejnih prehodov na 324 km) ni niti tako presenetljivo. Slovensko-hrvaška meja povzroča tudi velike zastoje v turističnih tokovih, saj morajo turisti iz Zahodne ali Srednje Evrope na območju vzhodno od Trsta prečkati najprej slovensko-italijansko mejo, nato pa po

⁸⁸ V. Klemenčič-M. Bufon, *Geographic problems of frontier regions L*, 1991, (str. 86-103).

⁸⁹ V. Klemenčič, *Prekmurje als untentwickeltes L*, 1991, (str. 33-51).

⁹⁰ Madžari in Slovenci - sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1987. (614 strani).

⁹¹ V. Klemenčič, *Geopolitični položaj ter teoretski in metodološki L*, 1993, (str. 10).

⁹² Borut Belec: *Nekaj značilnosti zemljiškoposestne in zaposlitvene povezanosti med republikama Slovenijo in Hrvatsko v obmejnih območjih severovzhodne Slovenije (=Some Characteristic Features of the Connections Between the States Slovenia and Croatia Regarding Landed Propety and Employment in the Border Regions of Northeastern Slovenia)*. *Geographica Slovenica* 23: Socialna geografija v teoriji in praksi. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze, 1992. (s. 363 - 373).

dobrih 30-ih km še slovensko-hrvaško mejo.

Osamosvojitve Slovenije in Hrvaške ter oblikovanje carinske meje med njima, je odpira tudi celo vrsto problemov lastniške narave, saj ima Slovenija na Hrvaškem (zlasti v Istri in ob Kvarnerskem zalivu) številne počitniške domove, slovenske družine pa več desetisoč počitniških hišic, obratno pa ima veliko prebivalcev iz Hrvaške svoje počitniške hišice v Sloveniji.

Iz navedenega je torej razvidimo, se v prekomejni povezanosti in soodvisnosti regionalnega razvoja obmejnih območij Slovenije z obmejnimi območji sosednjih držav so zelo velike razlike. Tako lahko naprimer sledimo na eni strani obmejnemu območju z *visoko stopnjo soodvisnosti s prekomejno povezanostjo* (na območju med Trstom in Gorico na italijanski ter Koprom in Novo Gorico na slovenski strani meje), na drugi strani pa obmejnemu območju, kjer *o prekomejni povezanosti skoraj ne moremo govoriti* (slovensko-madžarska meja na Goričkem in večina območij ob slovensko-hrvaški meji).⁹³

Na območjih z visoko stopnjo soodvisnosti s prekomejno povezanostjo so vezi življenja (gospodarstva, kulturnega življenja, sredstev javnega obveščanja) dosegle tako stopnjo povezanosti, da se že javljajo tudi elementi evropeizacije in s tem tudi elementi oblikovanja "Evroregije" s popolno prevlado terciarizacije in postindustrijske družbe. Omenjenemu območju daje poseben pomen tudi funkcija prehoda že omenjene pomembne evropske prometno-gospodarske osi, ki se iz jugozahodne Evrope razteza preko severne Italije in se ravno v prostoru med Koprom in Novo Gorico oblikuje naprej skozi Slovenijo proti Madžarski, Ukrajini in Rusiji.⁹⁴ Seveda pa se tak tip obmejnega območja, kjer so mednarodno pomembne prostorske funkcije javljajo v relativno širokem pasu ob meji, pojavlja na območju Republike Slovenije le na omenjenem jugozahodnem Slovenije delu med Koprom in Gorico, na ostalih obmejnih območjih med Slovenijo ter Italijo in Slovenijo ter Avstrijo pa le na posameznih točkah, kjer pomembne prometne poti prečkajo slovensko državno mejo (Rateče, Karavanški predor, Ljubelj, Šentilj, Gornja Radgona). Na teh obmejnih območjih tudi prekomejna povezanost ni tako intenzivna, saj jo marsikje močno omejujejo neugodne reliefne razmere.⁹⁵

Popolnoma drugačen tip obmejnih območij pa predstavljajo nekatera območja ob slovensko-hrvaški in slovensko-madžarski meji, kjer o prekomejni povezanosti skoraj ne moremo govoriti, saj je obmejnemu prebivalstvu otežkočena že prekomejna komunikacija. Zelo nedorečen je tudi koncept razvoja teh območij, ki bi odgovarjal potrebam prebivalstva in gospodarstva teh obmejnih območij. Zlasti slovensko-hrvaška meja predstavlja zaradi majhnega števila mejnih prehodov in njihove neustrezne infrastrukturne opremljenosti veliko oviro tokovom blagovnega in osebnega prometa. Številni problemi se odpirajo tudi v vsakodnevem življenju lokalnega prebivalstva, zlasti pri dvolastnikih⁹⁶, ki po vzpostavitvi meje nimajo več neposrednega dostopa do svoje obdelovalne zemlje, ki je ostala v sosednji državi, ampak imajo dostop do nje le preko več kilometrov oddaljenih mejnih prehodov. Nova meja je močno omejila tudi živahno izmenjavo delovne sile med obmejnimi kraji in povzročila tudi velike težave in tudi spremembe v vsakodnevni oskrbi prebivalstva.⁹⁷

Kot lahko vidimo, je bila v zavesti politike ter ostalih strokovnih služb, ki so se ali pa se še ukvarjajo z družbenim, regionalnim in prostorskim planiranjem, funkcija meje velikokrat močno zapostavljena. Tako lahko o večji načrtnosti usklajenega regionalnega razvoja govorimo le za območja ob slovensko-italijanski meji, na vseh ostalih območjih pa je bil faktor meje v konceptu prostorskega razvoja močno zapostavljen. Zaradi tega je danes večina prostora ob slovensko-madžarski ter slovensko-hrvaški meji, ki je z reliefnega vidika (razen nekaterih izjem) sorazmerno lahko prehodna,

⁹³ V. Klemenčič, Geopolitični položaj ter teoretski in metodološki L, 1993, (str. 11-13).

⁹⁴ V. Klemenčič-M. Bufon, Geographic problems of frontier regions L, 1991, (str. 86-103).

⁹⁵ V. Klemenčič, Geopolitični položaj ter teoretski in metodološki L, 1993, (str. 16).

⁹⁶ B. Belec, Nekaj značilnosti zemljiškoposestne in L, 1992. (s. 363 - 373).

⁹⁷ V. Klemenčič, Prostorsko-strukturne spremembe L, 1994, (str. 77).

demografsko ogrožena. Tako je ob slovensko-hrvaški meji demografsko ogroženih skoraj 60 % vseh katastrskih očin, ob slovensko-madžarski meji pa kar 87 %.⁹⁸

1. 5. Prostorska diferenciacija Republike Slovenije po demografskih procesih in demografskih strukturah.

Zatečeno stanje demografskih razmer je posledica procesov regionalno-prostorske preobrazbe v preteklih desetletjih (deagrariacije in urbanizacije v pogojih tako imenovanega "socialističnega" gospodarstva, neugodne zemljiško-posestne strukture kmečkih gospodinjstev), ko so zaradi relativno visokega prirodnega prirastka bila ta območja vse do najnovejšega razdobja podvržena trajnemu izseljevanju prebivalstva. Ta relativno visok prirodni prirastek je vse do sredine 60-ih let zagotavljal večini slovenskega podeželja obnovo prebivalstva in s tem zadržanje relativno visoke gostote poselitve, od takrat dalje pa je zaradi hitrega razvoja neagrarnih dejavnosti prišlo marsikje na teh območjih do močnega izseljevanja mladega, za delo sposobnega prebivalstva, s tem pa tudi do močnega nazadovanja števila prebivalstva. Do ponovnega preobrata je v demografskih procesih prišlo v zadnjih letih (v glavnem po osamosvojitvi Slovenije), ko, zaradi stagnacije industrije in v zvezi s tem z omejenimi možnostmi zaposlovanja v tej gospodarski panogi, lahko na nekaterih nekdanjih depopulacijskih območjih povnovno sledimo trendom pozitivnega, čeprav sorazmerno nizkega prirodnega prirastka. Ob tem pa velja omeniti še dve dejstvi in sicer:

- a) relativno visok delež gospodinjstev, ki so zadržala kmečko gospodarstvo, in znaša za Republiko Slovenijo 24,5 % (marsikje pa presega tudi več kot 75 %), kar pomeni, da je približno četrтина slovenskih gospodinjstev še vedno bolj ali manj še vedno povezanih z zemljo in s tem vsaj deloma, če že ne v celoti vezana tudi na samooskrbo.
- b) visok delež kmečkega prebivalstva, ki je že več desetletij vezano na neugodne socialno-posestne razmere, (v nekaterih katastrskih občinah presega 75 % skupnega števila prebivalstva) in sicer na tistih območjih, ki so se relativno pozno vključila v policentrični regionalno-prostorski razvoj Slovenije.

Omenili smo že tudi, da so številni procesi povzročili tak razkroj demografske strukture nekdanjih čistih kmečkih gospodinjstev, da je za intenzivno in tržno usmerjeno kmetijsko proizvodnjo danes usposobljenih zelo malo kmačkih gospodinjstev. Tako je danes v Sloveniji sorazmerno malo gospodinjstev, ki imajo na eni strani za tak tip kmetijstva ustrezno mehanizacijo, na drugi strani pa ustrezno demografsko strukturo družinskih članov treh generacij in zagotovljene dediče z ustrezno izobrazbo za nadaljevanje modernega kmetijstva. Prav ta element, ki prostorsko ni ustrezno razvrščen, pa je porok za bodoče vzdrževanje kulturne pokrajine in produktivno ter tržno usmerjeno kmetijstvo.

Ob vseh negativnih posledicah procesov, ki so v petdesetih povojnih letih "socialističnega zasebnega kmetijskega gospodarstva" zavirali razvoj moderne kmetijske proizvodnje, pa je potrebno omeniti še, da kmet zaradi "desetihletnega maksimuma" ni imel možnosti večanja svojih kmetijskih obratov z nakupom zemlje, ampak si je lahko v manjši meri pomagal le z najemanjem zemlje. Ob tem se odprira tudi vprašanje gospodarjenja z zemljo in oblikovanja kulturne pokrajine, ki se nanaša tako na ostarela čista kmečka, kakor tudi na polkmečka in nekatera nekmečka gospodinjstva, ki posedujejo zemljo, vendar imajo zagotovljene svoje življenjske vire iz neagrarnih dejavnosti. Pri tem predstavljajo največji problem ravno ostarela čista kmečka gospodinjstva, ki ne morejo misliti na modernizacijo in povečevanje obsega kmetije, da bi le-ta lahko bila tržno uspešna. Takih ostarelih kmečkih gospodinjstev je sorazmerno veliko in prav ta ekstenzivirajo obdelavo zemlje, manjšajo število živine in puščajo slabo ali sploh neobdelane kmetijske površine. Sledimo jim lahko na vseh labilno poseljenih oziroma demografsko ogroženih območjih Haloz, Slovenskih Goric, Brkinov, Kozjanskega, nekaterih območjih

⁹⁸ V. Klemenčič, Geopolitični položaj ter teoretski in metodološki L, 1993, (str. 16).

predalpskega hribovja ter na območjih dinarsko-kraškega sveta.⁹⁹

V zadnjem desetletju, zlasti pa v obdobju po osamosvojitvi, ko prehaja Slovenija na vseh področjih gospodarskih dejavnosti v tržno in na zasebni lastnini temelječe gospodarstvo, lahko sledimo novim demografskim procesom, ki pa očitno vsaj prehodno prinašajo tudi nove probleme poselitve in izrabe prostora, na kar najbolj vplivajo zmanjšane možnosti zaposlitve v neagrarnih dejavnostih in odpuščanje v industriji zaposlenih delavcev zaradi njene racionalizacije. Ti problemi so najbolj pereči v severovzhodni Sloveniji, kar se odraža v stagnaciji urbanizacije prebivalstva in zadržanju sorazmerno visokega deleža ostarelega kmečkega prebivalstva, zaradi česar se marsikje že kažejo tudi znaki močnega nazadovanja prirodnega prirastka, ki ponekod že znaša manj kot -12 promil.¹⁰⁰

Ob vseh negativnih trendih demografskega razvoja v preteklosti, pa se po osamosvojitvi Slovenije kažejo v mehničnem gibanju prebivalstva novi trendi. Ker mlajše brezposelno prebivalstvo ostaja na domu, nam podatki o številu prebivalstva po krajih, katastrskih občinah ter občinah kažejo, da je na večini območij, ki so desetletja kazala nazadovanje števila prebivalstva, prišlo do stagnacije ali celo do rahle rasti števila prebivalstva.

Večdesetletno spremljanje procesov preobrazbe Slovenije (iz pokrajine s statično, klasično in vase zaprto agrarno družbo v pokrajino z moderno ter fleksibilno gospodarsko strukturo urbane družbe) ter spremljanje demografskih procesov in analiza demografskih struktur so pokazale, da so se glede na demografski razvoj v Sloveniji izoblikovala demografsko zelo raznolika območja, ki jih v grobem delimo na:

- območja koncentracije prebivalstva,
- prehodna območja in
- območja praznenja.

Med **območja koncentracije prebivalstva** sodijo območja z nadpovprečno gostoto poselitve (več kot 300 preb./km²), kjer število prebivalstva konstantno narašča. Zajemajo približno petino vse površine Slovenije, na kateri živi okrog dve tretjini vsega prebivalstva. Najprej so se izoblikovala na najugodnejših območjih za poselitev (ravninska območja, široke doline), danes pa že segajo tudi na nekatere zunanje robove hribovitega alpskega, kraškega in gričevnatega sveta. Na **prehodnih območjih**, kjer se procesi koncentracije prebivalstva izmenjujejo s procesi depopulacije, je gostota poselitve že pod slovenskim povprečjem (okrog 53 preb./km²). Ta območja se razprostirajo na nekaj manj kot 40 % slovenskega ozemlja, na katerih živi slaba tretjina vsega prebivalstva Slovenije. **Območja praznenja ali depopulacije** so redko poseljena (okrog 31 preb./km²). Obsegajo več kot 40 % površine, na njih pa živi le dobrih 13 % vsega slovenskega prebivalstva, katerega število konstantno nazaduje. Ta demografski tip se je "razvil" predvsem na perifernih območjih alpskega, predalpskega in dinarsko-kraškega hribovitega sveta ter na nekaterih območjih terciarnega gričevja severovzhodne in jugovzhodne Slovenije. V glavnem so to gospodarsko nerazvita območja, kjer se že uveljavljajo tudi procesi razkroja kulturne pokrajine.¹⁰¹

Za razmejitev in opredelitev omenjenih tipov demografskih območij smo uporabili več demografskih kazalcev iz razdobja med letoma 1961 in 1991, katere smo preračunali na najmanjše teritorialne enote - na katastrske občine. Na podlagi analize demografskih podatkov smo lahko ugotovili, da so se do leta 1981 območja koncentracije in urbanizacije izoblikovala na obsežnem že prej urbaniziranem območju Ljubljanske kotline, začetkom oblikovanja takih sklenjenih območij pa smo lahko v tem obdobju sledili tudi v okolici Maribora ter Celja, ob slovensko italijanski meji na območju Kopa ter Nove Gorice in v Prekmurju med Mursko Soboto ter Beltinci. Povsod drugod v Sloveniji pa

⁹⁹ Vladimir Klemenčič: Tendence demografske preobrazbe v Spodnjem Podravju in vzhodnih Slovenskih goricah v zadnjih treh desetletjih. Ljubljana, 1996.

¹⁰⁰ V. Klemenčič-R. Genorio, *The New State Slovenia* L, 1993, (s. 323-333).

¹⁰¹ V. Klemenčič, *Tendence spreminjanja* L, 1991, (str. 26)

so se leta 1981 območja koncentracije pojavljala le v obliki otokov v bližini večjih centralnih naselij.¹⁰² Na teh območjih je bilo že sredi 80-ih let mogoče slediti na eni strani pa tendencam opuščanja obdelave zemlje polkmetov in nekmetov, ki so bili lastniki le nekaj hektarjev zemlje, na drugi strani tendencam povečevanja posesti na račun najemanja njihove zemlje s strani posameznih čistih kmetov. Zaradi opuščanja obdelave zemlje so nekateri nekdanji kmečki domovi in gospodarska poslopja pričela spreminjati svojo funkcijo, zlasti pri tistih gospodinjskih, ki so se ob opustitvi obelovanja zemlje preusmerila v drobno gospodarstvo. Na območjih koncentracije v glavnem tudi ne moremo slediti spreminjanju razmerij med posameznimi zemljiškimi kategorijami, ampak lahko zaznamo le zmanjševanje obsega kmetijskih površin na račun izgradnje infrastrukturnih in stanovanjskih objektov ter javnih zgradb.¹⁰³

V nasprotju z območji koncentracije in urbanizacije, ki so se v glavnem razvila na ravninskem svetu in v širših rečnih dolinah, pa so se območja praznenja in depopulacije izoblikovala v glavnem na hribovitih območjih alpskega, predalpskega ter dinarsko-kraškega sveta pa tudi na terciarnem gričevju sverovzhodne Slovenije. Zlasti ob slovensko-madžarski ter nekaterih predelih slovensko-hrvaške meje ter v hribovitem predalpskem svetu med Kranjem ter Novo Gorico je depopulacija že dobila kritične razsežnosti. Tako je marsikje na teh območjih zaradi več desetletij trajajočega izseljevanja mladega prebivalstva že povsem usahnila rodnost, zaradi prevlade ostarelega prebivalstva pa je v razpadanju tudi zgradbena struktura, kmetijska zemljišča pa so v veliki meri neizkoriščena.¹⁰⁴ Velikokrat se podobni procesi pojavljajo tudi na nekaterih delih tako imenovanih "prehodnih" območjih, ki so leta 1981 zajemala več kot polovico vsega ozemlja Republike Slovenije.

Tudi na območjih praznenja ter na prehodnih območjih smo od sredine 80-ih let dalje lahko sledili spremembam izrabe zemlje, na kar je v največji meri vplivala modernizacija prometnih zvez, zlasti cest, kar je na ta območja pritegnilo številne graditelje počitniških hiš. Le-ti so v vse večjem številu pričeli v najrazličnejše namene (vinograd, sadovnjak, pridelava zelenjave ipd.) izkoriščati manjše kose zemlje, poleg tega pa tudi obnavljati stare kmečke hiše. Za ta območja je tudi značilno, da se v procesu tranzicije marsikje uveljavlja tudi drobno gospodarstvo, ki zaposluje še preostalo mlado prebivalstvo, kar tem območjem vsaj še nekaj časa zagotavlja nadaljevanje stabilne poselitve.

Ob teh raziskavah se je pokazalo, da je v toku zadnjih treh desetletij mogoče pri oblikovanju in diferenciaciji demografskih območij slediti določenim zakonitostim. Med najpomembnejše dejavnike diferenciacije na različne tipe demografskih območij v Sloveniji štejemo že omenjeni koncept policentričnega regionalno-prostorskega in gospodarskega razvoja, ki je glede na demografsko strukturo in stabilnosti poselitve razdelil Slovenijo na *demografsko stabilna* in *demografsko ogrožena območja*.

Demografsko stabilna so v toku zadnjih treh desetletij postala vsa tako imenovana območja koncentracije, v zadnjem desetletju pa z razvojem motorizacije tudi skoraj vsa obrobja gravitacijskih zaledij centralnih krajev hribovitega alpskega, predalpskega ter dinarsko-kraškega sveta in terciarnega gričevja, torej nekateri predeli nekdanjih prehodnih območij. Ugotovimo lahko tudi, da se meje med posameznimi tipi demografskih območij vse bolj ustaljujejo, čeprav se na nekdanja prehodna območja širijo tudi takozvana demografsko ogrožena odnosno demografsko izčrpana območja, kjer se demografska struktura zaradi neprestanega razseljevanja prebivalstva še naprej slabša. Prebivalstvo teh območij je ostarelo, večinoma kmečko, število moških in število žensk v skupnem številu prebivalstva pa tudi znotraj posameznih starostnih skupin je nesorazmerno in marsikje tudi že tako redko poseljeno, da ni več zmožno vzdrževati infrastrukture.

Ko govorimo o demografski izčrpanosti nekaterih območij Republike Slovenije, ne moremo

¹⁰² Ibid., (str. 31).

¹⁰³ V. Klemenčič, *Wandlungstendenzen L*, 1992. (str. 99 - 110).

¹⁰⁴ V. Klemenčič, *Tendence spreminjanja L*, 1991, (str. 31).

mimo dejstva, da velik del tega prostora zajema tudi obširna obmejna območja. Med njimi so tudi nekatera za poselitev in kmetijsko gospodarstvo relativno ugodna območja, ki so postala demografsko ogrožena samo zaradi svoje odmaknjenosti in oddaljenosti od centralnih krajev. Taka obsežna območja najdemo zlasti ob novonastali slovensko-hrvaški meji, vendar pa je ob tem potrebno takoj opozoriti, da so se izoblikovala že mnogo pred vzpostavitvijo nove državne meje. Podobne kritične razmere najdemo tudi ob slovensko-italijanski meji na Tolminskem in ob madžarsko-slovenski meji v Prekmurju.¹⁰⁵

To so tista območja, kjer je prebivalstvo odtrgano od dobrin industrijske družbe, zato se večina mlajšega prebivalstva, kateremu je še omogočeno doseganje izobrazbe, sproti izseljuje, ostaja pa le ostarelo kmečko ter polkmečko prebivalstvo z nizkim življenjskim standardom. Tako se vse bolj uveljavlja struktura prebivalstva, ki se več ne more prirodno obnavljati in vse težje gospodarsko obvladuje svoj poselitveni prostor. Zato so obdelovalne površine vse bolj podvržene opuščanju in preraščanju z gozdom, izrabljene pa ostajajo le še tiste v neposredni bližini vasi, saj prebivalstvo večinoma tudi ne razpolaga z ustrezno tehnologijo za obdelovanje zemlje.

Spreminjanje in analiza demografskih gibanj na območju Slovenije med letoma 1961 in 1991, to je do zadnjega popisa prebivalstva, sta pokazala na teritorialno širjenje tako območij koncentracije kakor tudi območij praznenja in sicer v obeh primerih na račun prehodnih območij. V obeh primerih je prisotna tudi tendenca po naraščanju števila in deleža prebivalstva, ki tam prebiva. Medtem ko na območjih koncentracije in urbanizacije v zadnjem desetletju ni prišlo do večjega povečanja deleža površin in deleža tamkaj živečega prebivalstva (do 6 %), pa moramo omeniti spremembe v gostoti prebivalstva, ki se je v zadnjem desetletju znižala za okrog 40 preb./km². Vzrok tega upadanja leži v že omenjenem širjenju območij koncentracije na prehodna območja, ki so bila in so še danes precej redkeja naseljena. Ob tem moramo še omeniti, da sta zaradi širjenja območij koncentracije in območij praznenja na prehodna območja v zadnjem desetletju, delež površin prehodnih območij in delež tamkaj živečega prebivalstva precej zmanjšala (glej tabelo 4!), istočasno pa lahko sledimo relativno močnemu porastu (okrog 8,5 %) deleža površin območij praznenja, vzporedno s tem pa le minimalnemu povečanju deleža tamkaj živečega prebivalstva (za 2,6 %).

Tabela 6: Površine ter prebivalstvo po tipih demografskih območij leta 1981 in 1991.

Tip demografskega območja	leto 1981		leto 1991		
	število	%	število	%	
Območja koncentracije in urbanizacije	površina v km ²	3.155	15,6	4.059	20,0
	št. prebival.	1.121.012	59,3	1.284.727	65,3
	št. preb./km ²	355,3		316,5	
Prehodna območja	površina v km ²	10.576	52,2	7.922	39,2
	št. prebival.	565.550	29,9	421.562	21,5
	št. preb./km ²	53,5		53,2	
Območja praznenja ter neposeljena območja	površina v km ²	6.522	32,2	8.272	40,8
	št. prebival.	205.302	10,8	259.697	13,2
	št. preb./km ²	31,5		31,4	
SLOVENIJA	površina v km ²	20.253	100,0	20.253	100,0
	št. prebival.	1.891.864	100,0	1.965.986	100,0
	št. preb./km ²	93,4		97,1	

¹⁰⁵ V. Klemenčič, Tendence demografske preobrazbe v Spodnjem Podravju L, 1996.

Iz navedenega lahko torej zaključimo, da sta se z motorizacijo dnevni migrantov v zadnjem desetletju povečala tako obseg kakor tudi število prebivalstva takozvanih demografsko stabilnih območij, medtem ko se, kljub policentrični zasnovi regionalno-prostorskega razvoja in posebne z zakonom določene gospodarske pomoči demografsko ogroženim območjem, le-ta še vedno teritorialno širijo, tako da demografsko labilna območja danes zajemajo že več kot 40 % vse površine Republike Slovenije. Na teh območjih spremlja depopulacijo tudi intenzivno staranje prebivalstva, še posebej zaskrbljujoče pa je neugodno razmerje med aktivnim in vzdrževanim prebivalstvom, saj živijo ta območja v veliki meri na račun pokojnin in različnih oblik socialne podpore.¹⁰⁶

Med demografsko labilna sodi tudi velika večina obmejnih katastrskih občin, zlasti tistih ob slovensko-madžarski in slovensko-hrvaški meji, čeprav so danes še relativno gosto poseljena.

Tabela 7: Število in delež obmejnih katastrskih občin po tipih demografskih območij leta 1991

mejni sektor	območja koncentracije		prehodna območja		območja praznenja		REPUBLIKA SLOVENIJA	
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%
SLO - I	10	15,9	25	39,7	28	44,4	63	100,0
SLO - A	14	15,9	38	43,2	36	40,9	88	100,0
SLO - H	1	4,3	2	8,7	20	87,0	23	100,0
SLO - CRO	12	7,4	54	33,3	96	59,3	162	100,0
skupaj	37	11,0	119	35,4	180	53,6	336	100,0

Na območjih ob slovensko-madžarski meji, ki je bila vse do družbeno-političnih sprememb v nekdanjih socialističnih državah ob koncu 80-ih, oziroma do osamosvojitve Slovenije leta 1991 relativno zaprta (le dva mejna prehoda), tako že lahko najdemo posamezna naselja ali skupine naselij z razpadanjem zgradbene strukture, ostarelo prebivalstvo pa prebiva v starih in za današnje razmere za bivanje neprimernih hišah brez vsakršne moderne notranje infrastrukturne opreme. Kmetijske površine so obdelane večinoma le v bližini vasi, oddaljene pa ostajajo neobdelane, marsikatera pa že prerašča grmičevje ali mlad gozd.¹⁰⁷

Ob tem naj omenimo še, da so območja ob slovensko-hrvaški meji kazala znake demografske krize že v preteklih desetletjih, ko je imela ta meja le upravno-administrativni značaj. Novonastala meja je po letu 1991 odprla številne probleme, kateri dosedaj v glavnem še nismo bili temeljito proučeni, kaj šele, da bi bili odpravljeni, zato do izboljšanja demografskih razmer na teh območjih v glavnem še ne prihaja. Zato se bo potrebno čim prej intenzivno lotiti temeljite proučitve vseh problemov, sicer bo nadaljnje praznenje teh prostorov prej ali slej pripeljalo tudi razkroja kulturne pokrajine in razpada zgradbene strukture.

Podobnim procesom depopulacije, staranja prebivalstva ter demografskemu razkroju po hribovskih, obmejnih ter perifernih območjih lahko sledimo tudi marsikje drugod v Evropi, vendar pa so razlike v reševanju teh problemov zelo velike. Tako so se reševanja tega problema na mnogih območjih v Evropi lotili skupaj s kmetijsko politiko, ki je vodila k večanju gospodarsko stabilnih kmetij. To je sicer privedlo do močnega zmanjšanja števila prebivalstva, ki pa je postalo v veliki meri socialno neogroženo, saj je slonel koncept regionalno-gospodarske preobrazbe na gospodarski ter finančni pomoči in oblikovanju socialno stabilnih ter gospodarsko tržno usmerjenih kmetij. Tudi pri nas bo potrebno rešitve teh problemov iskati v taki gospodarski, zlasti kmetijski politiki, ki bo v prvi vrsti

¹⁰⁶ V. Klemenčič, Wandlungstendenzen L, 1992, (str. 99 - 110).

¹⁰⁷ V. Klemenčič, Prekmurje als unentwickeltes L, 1991, (str. 33-51).

vodila k oblikovanju ustrezne zemljiške strukture in k tržno usmerjeni proizvodnji na kmetiji. Takšnim kmetijam, zlasti tistim na demografsko ogroženih območjih pa bi morali omogočiti, da ustvarjajo del svojih dohodkov tudi iz dopolnilnih dejavnosti, zlasti iz turizma in različnih oblik drobnega gospodarstva.¹⁰⁸

1. 6. Demografski procesi in demografska struktura ter izraba prostora glede na integracijo Slovenije z Evropo

Sedaj, ko smo analizirali nekatere demografske elemente ter opredelili demografske procese in demografske strukture, lahko nakažemo tudi nekatere smernice nadaljnjega razvoja podeželskih ter v zvezi s tem tudi obmejnih območij. Iz vsega omenjenega je razvidno, da so današnji demografski procesi eni strani odsev tendenc demografskega razvoja po osamosvojitvi Slovenije, na drugi pa rezultat specifičnega razvoja kmetijskega gospodarstva po drugi svetovni vojni. Ker je prejšnja kmetijska politika onemogočala oblikovanje zasebnega tržnega kmetijskega gospodarstva, se v novih družbeno-ekonomskih pogojih odpirajo raznovrstni problemi na številnih področjih vsakodnevnega življenja. Ker so ti problemi iz dneva v dan bolj pereči, bo potrebno čim prej pristopiti k njihovem reševanju, kar pa bo terjalo koordinacijo demografske, kmetijske in ekonomske politike na eni ter politike nadaljnjega regionalno-prostorskega razvoja in oblikovanja ekološko ter fizionomske prijazne kulturne pokrajine na drugi strani.¹⁰⁹

Za presojo nadaljnje perspektive poselitve podeželskih in obmejnih območij je potrebno poudariti, da smo na podlagi terenskih opazovanj ugotovili (čeprav za to ni statističnih podatkov), da so se glede na izrabo zemlje v sloveniji izoblikovali trije tipi gospodinjstev, in sicer:

- tista, ki še imajo zemljo in se v celoti ukvarjajo s kmetijstvom (čista kmečka),
- tista, ki še imajo zemljo, vendar pa se v večji ali manjši meri preživljajo z dohodki iz neagrarnih dejavnosti, kmetijstvo pa jim pomeni bolj ali manj le dopolnilno dejavnost (polkmečka gospodinjstva) in
- čista nekmečka gospodinjstva¹¹⁰

Ti različni tipi gospodinjstev z različno socialno-ekonomsko strukturo, katerih prebivalstvo (tako agrarno kakor tudi velik delež neagrarnega) je še danes močno odvisno od kmetijske izrabe zemlje, kar pomeni, da nekaterim predstavlja zemlja edini vir dohodka za preživetje, drugi so od nje le deloma odvisni, zopet tretji pa eksistenčno sploh niso odvisni od zemlje, vendar pa jim le-ta predstavlja sredstvo za pridelavo ekološko čiste hrane v takozvani obliki "hobby kmetijskega gospodarstva". Na tej stopnji razvoja različnih struktur gospodinjstev, ki razpolagajo z zemljo, pa je vedno več tudi takih, ki ne zmorejo obdelovati lastne zemlje zaradi starosti ali pa je ne obdelujejo v celoti bodisi zaradi zaposlitve, bodisi zaradi ustvarjanja dohodka v neagrarnih dejavnostih. Proces nastajanja te strukture gospodinjstev pušča za seboj podobo mozaika zelo različnega načina in stopnje izrabe zemlje in to ne glede na prirodne pogoje.

Če primerjamo velikost kmetij in njihovo razporeditev zemljišč v Republiki Sloveniji z velikostjo kmetij in njihovo razporeditvijo zemljišč v razvitih evropskih deželah, lahko ugotovimo, da je zaradi slabe zemljiško-posestne strukture in v veliki večini tudi neugodne demografske strukture le redkim gospodinjstvom s kmečkim gospodarstvom zagotovljeno normalno vključevanje v evropsko konkurenco.

Ob osamosvojitvi Slovenije in novih družbeno-ekonomskih razmerah se seveda postavlja vprašanje, kako iz te zadrege oziroma problemov, ki ogrožajo racionalizacijo kmetijskega gospodarstva

108 V. Klemenčič, *Tendence spreminjanja L*, 1991, (str. 37).

109 V. Klemenčič, *Tendence demografske preobrazbe v Spodnjem Podravju L*, 1996.

110 Ibid.

in normalizacijo demografskega razvoja ter demografskih struktur. Rešitev problema je gotovo v sprožitvi takih procesov, ki bodo postopoma (morda celo dolgotrajno) vodili k zaokroževanju zemlje ter ustreznemu večanju obsega zasebnih kmetij. Ti procesi naj bi odgovarjali oziroma zagotavljali normalen razvoj kmetijskega gospodarstva, obenem pa postopoma vodili k izenačevanju pogojev slovenskega kmetijstva s pogoji v državah Evropske skupnosti.

Seveda pa mora potekati proces zaokroževanja zemlje in s tem večanja kmetij brez vsake prisile in znotraj družbeno-ekonomskih procesov ter zakonitosti, oziroma brez kakršnegakoli prisilnega odtujevanja zemlje. Zato bo v slovenskem kmetijstvu (s komasacijami, z dokupovanjem oziroma z najemanjem zemlje) potrebno storiti vse, da bodo kmetije sposobne vzdrževati in preživljati kmečke družine. Seveda pa se bodo ob teh procesih pojavila tudi vprašanja glede velikosti kmetije, oziroma kako velika naj bi bila tržno usmerjena kmetija. Prav gotovo je velikost take kmetije odvisna od usmerjanosti kmetijstva, saj intenzivne specialne kulture potrebujejo manj zemlje, zato pa vsaj na začetku več investicij. Stvar interdisciplinarno zasnovanega planiranja bo presoja, kakšna bo usmerjenost kmetijstva in temu ustrezno tudi usmerjajo oblikovanje in velikosti kmetij. Vzorov za to imamo v deželah Evropske skupnosti relativno veliko. Posnemanje ali prilagajanje tem pa je lahko dolgotrajen proces, vezan na kmetijsko politiko, ki pa mora biti vsekakor prilagojena našim konkretnim razmeram (tako razpoložljivemu kapitalu kot interesom sedanjega lastnika zemlje in celotne družbe, ki je integrirana v evropske procese).

Ko razmišljamo o življenju Slovenije v Evropski skupnosti, nam mora biti tudi jasno, da je bila naša dosedanja kmetijska politika zasnovana na čim višji produkciji, da bi lahko čim bolj zadostili svojim potrebam po kmetijskih proizvodih. Z vstopom v Evropsko skupnost pa bo ob temeljiti prenovi slovenske kmetijske politike verjetno prišlo do planiranega opuščanja nekaterih kmetijskih površin. Te procese, ki so zajeli tudi ostale države Evropske skupnosti, spremljajo različni posegi popolnega ali delnega opuščanja obdelave ali pa tudi opuščanja obdelave zemlje kot ekološke zaščite kmetijskih površin. Računati moramo, da dežele Evropske skupnosti opuščanja proizvodnje na kmetijskih površinah ne bodo smatrale za kakšen večji problem, čeprav je težnja njihove politike na ohranitvi poselitve prostora, izhodišče česar pa je lahko le smotrna gospodarska izraba prostora.

Če pogledamo, kako so te probleme rešili v zahodnoevropskih deželah, vidimo, da so to dosegli z določeno kmetijsko politiko, podprto s strani Evropske skupnosti, ki pa se je od države do države precej razlikovala. V Avstriji, kjer so se s temi problemi srečali predvsem na nacionalno mešanih ozemljih južne Koroške, je država podpirala zaokroževanje zemlje med drugim tudi s tem, da je imel kmet prednost pri nakupu zemlje, ki jo je prodajal njegov sosed. Čeprav so s tako kmetijsko politiko zemljo združevali in večali kmetije, pa jim procesa na večini območij ni uspelo izpeljati do konca in zagotoviti tako velikost kmetij, ki bi ustrezala tržnemu kmetijskemu gospodarstvu.

Analiza demografskega razvoja in demografskih struktur je skupaj z analizo tendenc nadaljnega razvoja zemljiške strukture pokazala, da je potrebno politiko demografskega razvoja usklajevati s kmetijsko-zemljiško politiko in s kmetijskim gospodarstvom nasploh. Vse to pa je potrebno nato uskladiti še s politiko neagrarnih gospodarskih dejavnosti in družbeno nadgradnjo, tako da bo ta vodila k oblikovanju ustrezne ekologiji prijazne kulturne pokrajine.

Posebno pa moramo biti pozorni tudi na dejstvo, da temelji življenje v okviru držav Evropske skupnosti na prosti izbiri kraja bivanja, kraja zaposlitve in svobodnega nakupa zemlje državljanov vseh držav Evropske skupnosti. To pomeni, da lahko zaradi slabih zaposlitvenih možnosti in neugodne zemljiške strukture pride do pospešenega praznjenja slovenskega podeželja z labilno poselitvijo in do razseljevanja aktivnega prebivalstva po državah Evropske skupnosti, kjer že danes lahko najdemo socialno in ekonomsko stabilizirana naselitelna območja Slovencev.

Če ne želimo nadaljnega krčenja poselitvenega prostora slovenskega državnega teritorija, moramo pri nadaljnjem programiranju regionalnega in gospodarskega razvoja opredeliti tudi posebno kategorijo in sicer tako imenovano obmejno nerazvitost. Taka območja je potrebno najprej jasno definirati in prostorsko razmejiti, nato pa zanje izdelati take koncepte za pospeševanje regionalnega in gospodarskega razvoja, ki bodo naravnani na specifične potrebe obmejnih območij. Pri tem moramo imeti še posebej pred očmi, da postajajo danes nekatera obmejna območja vse bolj odvisna od prekomejnega povezovanja s sosednjimi državami. To velja zlasti za obmejna območja ob slovensko-italijanski meji na Tolminskem in ob slovensko-avstrijski meji v Prekmurju, v nekoliko manjši meri pa tudi še za nekatere ostale dele obmejnih območij Republike Slovenije. Ta odvisnost se kaže bodisi v obliki stalnega zaposlovanja z dnevno migracijo preko meje (zlasti na sezonskih delih) ali pa v obliki tedenske migracije. Vendar pa ostajajo obširna obmejna območja, kljub možnosti reševanja svojih socialnih in gospodarskih problemov s povezovanjem preko meje, bolj ali manj demografsko ogoržena, če že ne demografsko izčrpana.¹¹¹

Kljub različnim oblikam prekomejnega povezovanja Slovenije s sosednjimi državami pa se v odnosih z njimi marsikdaj pojavijo tudi nekateri problemi. Največ se jih pojavlja ob novonastali slovensko-hrvaški meji in to predvsem zaradi dejstva, da mejna črta med Slovenijo ter Hrvaško še ni natančno opredeljena in to kljub prizadevanjem različnih mešanih komisij, da bi uredili ta vprašanja. Odprto ostaja vprašanje meje na morju, zlasti Piranskem zalivu (južno od Trsta), kjer zaradi konfiguracije Istrskega polotoka Hrvaška onemogoča Sloveniji prost izstop na odprto morje preko akvatorija, ki naj bi po mnenju Hrvaške pripadal hrvaškim teritorialnim vodam. Hrvaška od Slovenije tudi pričakuje izgradnjo tranzitnih poti, ki bi povezale Hrvaško z ostalo Evropo, zlasti takoimenovane "Phyrinske ceste" med Gradcem-Mariborom in Zagrebom (ki preko Slovenije že tradicionalno povezuje Hrvaško s Srednjo in Zahodno Evropo) in cestne povezave med Trstom in Reko. Z osamosvojitvijo Slovenije in Hrvaške ter carinsko mejo med obema državama, se je odprla vrsta problemov tudi na gospodarskem in socialnem področju, katere bosta morale obe mnogo hitreje reševati, če nočeta povzročiti zastoja v gospodarskem razvoju, ki bi povzročil obmejnemu prebivalstvu še veliko večje probleme.

1. 7. Zaključek

Slovenija sodi glede intenzivnosti procesov družbenoekonomske preobrazbe med evropske posebnosti, saj so se ti uveljavili v relativno kratkem časovnem razdobju. Zaradi tega se srečuje tudi s številnimi problemi, ki so v veliki meri dediščina preteklih obdobij, nemalokrat še iz časov Habsburške monarhije pred prvo svetovno vojno.

Današnje ozemlje države Slovenije se je pričelo postopoma združevati ob koncu prve svetovne vojne, dokončno pa se je izoblikovalo po drugi svetovni vojni, ko so bili Sloveniji v okviru tedanje Jugoslavije priključeni zahodni deli njenega današnjega državnega teritorija; takozvana Primorska. Vse do leta 1991, ko je prišlo do osamosvojitve Slovenije, let je bila v okviru nekdanje Jugoslavije, to pa je tudi obdobje najintenzivnejših sprememb na slovenskem podeželju, ki se je pod vplivom procesov urbanizacije, industrializacije ter razvoja ostalih neagrarnih dejavnosti močno zdiferenciralo, kar se najbolj odraža v socialnem in v fizionomskem smislu, oziroma v popolni spremembi strukture socialnih skupin prebivalstva, vzporedno s tem pa tudi načina življenja in modela poselitve.

Tako je Slovenija svojo osamosvojitvev in neodvisnost dočakala v fazi visoke stopnje industrializacije, ki je bila vsa zadnja tri desetletja zasnovana na konceptu policentričnega regionalno-prostorskega razvoja, katerin naj bi zagotavljal bolj ali manj enakomeren regionalno-prostorski razvoj vsemu njenemu ozemlju. Le-ta je bil skupaj z odprtimi državnimi mejami osnova za intenzivnejše

¹¹¹ V. Klemenčič, *Wandlungstendenzen* L, 1992, (str. 109).

povezovanje s sosednjimi evropskimi državami. Tako se je na nekaterih obmejnih območjih Slovenije (že v okviru tedanje Jugoslavije) pričelo prekomejno povezovanje in sodelovanje z nekaterimi obmejnimi območji sosednjih držav že pred krepko pred letom 1991. Vsi omenjeni procesi so ozemlje Republike Slovenije močno zdiferencirali.

Tako se v zahodni Sloveniji zaradi intenzivnega prekomejnega sodelovanja (kjer je večina obmejnih območij ob slovensko-italijanski meji, zlasti tistih med Kopro in Novo Gorico regionalno-prostorsko, gospodarsko ter kulturno že povezana z obmejnimi območji v sosednji Italiji v enotno obmejno regijo) že oblikuje pokrajina z vsemi značilnosti "Evroregije". Istočasno je osrednji del Slovenije v svojem razvoju dosegel značilnosti metropolitanske regije, saj se je na prostoru širše okolice Ljubljane izoblikovalo obsežno območje populacijske in gospodarske koncentracije, z visoko razvito industrijo, drobnim gospodarstvom, modernim kmetijstvom ter razvitimi uslužnostnimi dejavnostmi. Na drugi strani pa je severovzhodni del Slovenije do osamosvojitve dosegel sicer pospešen gospodarski razvoj, vendar po svoji stopnji razvitosti kljub vsemu še ne dosega gospodarskega razvoja že omenjenih delov Slovenije. To je območje z relativno visokim deležem kmečkega prebivalstva ter ekstenzivno industrijo (zlasti v Mariboru), ki se težko prilagaja novim pogojem tržnega gospodarstva.

Medtem, ko je družbenogospodarska tranzicija pustila v industrijski proizvodnji številne probleme (močan upad števila zaposlenih v industriji in porast število brezposelnih), pa le-ta v prostorskih strukturah slovenskega podeželja še ne kaže velikih sprememb, tako da ostaja zemljiška struktura v glavnem nespremenjena. Do sprememb prihaja v glavnem na suburbanih območjih, kjer čisti kmetje polagoma povečujejo obseg svoje obdelovalne zemlje in število živine, ter na nekaterih perifernih depopulacijskih področjih, primernih za vinogradništvo in sadjarstvo, kjer lahko sledimo širjenju počitniških bivališč.

Na večini ostalih območij slovenskega podeželja pa so vplivi družbenogospodarske tranzicije v njihovi prostorski strukturi v glavnem še neopazni. Tako na večini območij, ki so do danes zadržala relativno visok delež kmečkega prebivalstva, ob obstoječi zemljiško-posesetni strukturi ne moremo računati s hitrim izboljšanjem stanja. Zato bo potrebno iskati nove prijeme, ki bodo prispevali k oblikovanju gospodarsko trdnih zasebnih kmetij, pa naj bo to z združevanjem zemlje posameznih kmetij ali s povečevanjem kmetijsko-proizvodnih enot z dokupom ali z najemanjem obdelovalne zemlje.

Najbolj kritično stanje na slovenskem podeželju je v obmejnih območjih ob hrvaško-slovenski meji, saj je novonastala meja marsikje skoraj ogrozila nadaljnjo poselitev in življenje. Rešitev ali pa vsaj omiljenje težav lahko prinese le koncept prekomejnega povezovanja obmejnih območij, ki bo z odpiranjem meje zadostil vsem potrebam v življenju obmejnega prebivalstva in izkoriščal prednosti življenja ob meji, kot lahko to že sledimo na obmejnih območjih zahodnoevropskih dežel.

2. Obmejna območja: od delitev in razlikovanj k integracijam

(dr. Marjan Ravbar)

Geografska in politična lega obmejnih območij, njihova preteklost, jeziki, kultura in tradicija so bila in so še vedno lahko elementi integracije, ali pa tudi dezintegracije. Čezmejni učinki imajo v Evropi že stoletja pomembno povezovalno vlogo med narodi in državami. Obmejna območja so od zametkov EU pa do danes eden pomembnih elementov v integracijskih procesih. Mnogostranosti in raznolikosti, ki jih ponujajo, ostajajo v EU odločujoč povezovalni dejavnik.

Znane so težnje, da naj bi meje in različne kontrole na mejnih prehodih postopno izginjale. Toda v Evropi državne meje merijo še vedno več kot 10.000 km, od tega je približno 60 % takoimenovanih "notranjih" meja, ali drugače povedano, to so meje med državami, članicami EU. Preostalih 40 % mejne črte pa predstavljajo mejo z državami, ki še niso članice Evropske unije. Obmejna območja, kamor prištevamo pokrajine ob meji, zaokrožujejo okvirno 15 % ozemlja, na teh območjih pa prebiva 10 % vsega prebivalstva. V EU delijo obmejna območja običajno na **tri kategorije**. (1) Najprej gre za obmejne pokrajine znotraj "evropskega gospodarskega prostora", kamor poleg "notranjih" obmejnih območij sodijo še tista v Franciji, Nemčiji, Švedskem, Danski in Italiji, ki mejijo s Švico ali Norveško ali drugimi manjšimi državami. (2) Drugo skupino predstavljajo obmejna območja v Nemčiji, Italiji, Avstriji in Grčiji, ki mejijo s tistimi srednje ali vzhodnoevropskimi državami, ki so v procesu politične in gospodarske liberalizacije. Za to skupino obmejnih območij ugotavljajo, da gre za "eruptivne" spremembe v pokrajini, ki so nastale nenadoma zaradi prostega pretoka blaga in osebnega prometa. Hkrati pa gre za velike razlike v ekonomski moči prebivalstva, ki jih opažamo na obeh straneh meja. Velike so razlike v trgu delovne sile, v standardih varstva okolja, zato so tudi selitveni pritiski prebivalstva bolj ali manj "enosmerni", itd. (3) Tretjo skupino obmejnih območij predstavljajo prekomorska območja afriškega in azijskega mediteranskega loka, vključno z Balkanom, katerih poglobitve značilnosti so še vedno v vse večjem gospodarskem neravnovesju držav, v politični nestabilnosti in še večjem emigracijskem pritisku prebivalstva na dežele EU.

Zavedajoč se pomembnosti obmejnih območij, je bilo kmalu po drugi svetovni vojni, še v tedanji skupnosti za premog in jeklo, veliko bolj ali manj uspešnih poizkusov oživljanja obmejnih območij in "prevetritve" načina življenja na obeh straneh meje. Prvotni cilji so bili skromni in omejeni zgolj na izmenjavo informacij, namenjenih boljšemu poznavanju in razumevanju obmejnih problemov. Pozneje so obmejna območja postajala odločujoči dejavnik za uresničitev in harmonizacijo evropskih integracij vzdolž njenih notranjih in zunanjih meja. Povečano zanimanje za čezmejno sodelovanje izhaja tudi iz širitve demokratičnega pluralnega sistema ter iz zmanjševanja pomena državnih meja zaradi zahtev gospodarstva, tehnologije in davčne politike v okviru Unije. Zato ni slučaj, da je komite ministrov sveta Evrope 6. oktobra 1989, prav ob 40. obletnici obstoja te politične skupnosti, oblikoval deklaracijo o čezmejnem sodelovanju v Evropi. S tem je čezmejno sodelovanje dobilo najvišjo politično in gospodarsko podporo. Na tej podlagi se je pri svetu Evrope tudi oblikovala stalna konferenca regij Evrope (resolucija št 227 iz leta 1991).

Pridružitveni sporazum k evropskim integracijskim procesom, podpisan junija 1996, postavlja R Slovenijo in njen regionalni razvoj pred nove naloge. Novost je predvsem v tem, da bo z vstopom v evropsko unijo pridobila pravico do koriščenja vrste regionalnih fondov, ki imajo izključno kohezijski značaj, ob pogoju, da prilagodi svoje predpise in hkrati izvaja regionalno politiko, ki je kompatibilna pravilom igre na ravni držav v EU.

Oblike pomoči so določene na treh temeljnih področjih:

1. pomoč iz strukturnih fondov za uresničevanje naslednjih ciljev (evropski sklad za regionalni razvoj):

CILJ št 1: pomoč regijam, ki zaostajajo v razvoju (Možnost do uporabe sredstev iz fonda 1 imajo regije, čigar BDP ne presega 75 % evropskega povprečja («znotraj» tega območja je leta 1995 živel 91 mio. prebivalcev oz. 27 % vsega prebivalstva EU));

CILJ št 2: prenova regij z zaostajanjem industrijskega razvoja (po ocenah je to pomoč lahko izkoriščalo 53 mio. preb. oz. 16 % preb. EU) ;

CILJ št 3: pomoč regijam s kronično brezposelnostjo, posebej mladih;

CILJ št 4: olajšave za prilagoditev pogojev dela povzročenih zaradi strukturnih sprememb v industriji in spremenjenih pogojev v produkcijski verigi,

CILJ št 5: pomoč podeželskim območjem (evropski sklad za pospeševanje in usmerjanje kmetijske dejavnosti);

CILJ št 5a: pospeševanje in prilagoditev agrarnih struktur;

CILJ št 5b: olajšave za strukturno prilagajanje podeželja (po ocenah je to pomoč izkoriščalo 16 mio. preb. oz. 5 % EU prebivalstva);

CILJ št 6: pomoč območjem z izjemno nizko gostoto prebivalstva.

2. Pomoč iz EU strukturnih fondov (evropski socialni sklad), ki izhajajo iz tim. "občinskih oz. regionalnih iniciativ". Za Slovenijo so po vstopu v EU posebej zanimive lokalne in regionalne iniciative iz naslednjih področij:

- čezmejna kooperacija (EUROFORM, NOW, HORIZON, INTERREG II oz. PHARE)
- pobude za razvoj podeželja (REGEN, LEADER II)
- pobude za pospeševanje razvoja zaposlovanja (EMPLOYMENT, ADAPT);
- iniciative za gospodarsko prestrukturiranje (ENVIREG, STRIDE, TELEMATIK, PRISMA, KONVER (oborožitvena industrija), RECHAR II (premogovništvo), RESIDER II, (železarstvo in kovinska industrija) RETEX (tekstilna industrija));
- iniciative za prilagoditev majhnih in srednjevelikih podjetij (KMU);
- iniciative za mestna območja (URBAN).

3. Pomoč različnim oblikam drobnih iniciativ, čigar cilj je medsebojno povezati območja ob meji v skladu z oblikovanjem transnacionalnega omrežja.

V zadnjih letih je zelo narastlo število programov, reduciranih na pet tematsko zaokroženih področij pomoči in sicer na (1) čezmejno (transnacionalno in internacionalno) sodelovanje, (2) razvoj podeželja, (3) odročne regije, (4) dajanje pomoči v obliki "človeškega" kapitala in (5) območjem, potrebnih industrijskega prestrukturiranja. Naštetim možnostim je potrebno postopno prilagajati tudi slovensko regionalno politiko, kajti poglobitve smeri reforme regionalnega in čezmejnega planiranja temelje na:

- partnerstvu (oz. ubranosti s sosednjimi deželami);
- subsidiarnosti (dajanju prednosti lokalnim - krajevnim pobudam);
- integracijah (podpori oblikovanja omrežij skupnega sodelovanja dveh ali večih sosednjih dežel).

Strukturni skladi: (1) evropski sklad za regionalni razvoj (ERDF), (2) evropski socialni sklad (ESF), (3) evropski sklad za tržno in strukturno politiko v kmetijstvu (FEOGA) in usmerjevalni oddelek za strukturno politiko v ribištvu (FIFG) si delijo financiranje posameznih ukrepov za doseg ciljev strukturne politike.

Principi čezmejnega sodelovanja, ki jih financira EU temelje na regionalnih razvojnih iniciativah in razreševanju tistih problemov, ki so skupni obmejnimi pokrajinam in ne več kot

nekoč na podlagi odredb komisije EU. Pri tem je tudi več fleksibilnosti, ki temelji na približevanju srednje in vzhodne Evrope evropskim integracijam.

In kakšne so perspektive in pričakovanja čezmejnega sodelovanja? Splošna pričakovanja govore v prid ideji integrativne funkcije čezmejnega sodelovanja regij v združevanju Evrope. Čezmejne integracije običajno potekajo po že omenjenih in utečenih stopnjah:

- *informiranost med obmejnimi pokrajinami;*
- *medsebojna posvetovanja o skupnih problemih;*
- *kooperacija obmejnih pokrajin;*
- *harmonizacija gospodarskih in družbenih akcij in*
- *integracija načina življenja.*

Ne glede na težave pri posamičnih integracijskih primerih je pričakovati, da bo čezmejno sodelovanje kmalu prešlo iz zgolj informativne in posvetovalne faze, tudi v primerih sodelovanja z regijami držav, ki niso del EU. Integracijska faza je najbolj senzibilna in kompleksna je zapisal Denis de Rougemont. Zato je posebej pomembno in potrebno natančno definirati nivoje in področja, na katerih bo integracija potekala. Prav gotovo bo od začetka v ospredju infrastruktura, predvsem na področju prometa (transporta). Mentalne meje med državami pa bodo še zelo dolgo časa močne.

Pristop čezmejnega sodelovanja je naravnani v prihodnost. Ideja je, da se oblikuje dvojni sistem čezmejnega načrtovanja: poleg planiranja na državni ravni še na ravni obmejnih regij in sicer tako, da jo tvori čezmejna načrtovalsko-študijska skupina. Ob njej se oblikujeta regionalni načrtovalski in razvojni sklad. Naloga načrtovalske skupine je v vnaprejšnjem planiranju možnih razvojnih scenarijev, možna področja načrtovanja pa so predvsem: okolje in prostor, transport in komunikacije, gospodarska infrastruktura in zaposlovanje, izobraževanje, kulturno sodelovanje in izmenjava, zdravstvena in socialna dobrobit ter prebivalstveni tokovi. Z oblikovanjem čezmejnega sodelovanja se spreminja vloga pri oblikovanju skladnega regionalnega razvoja posameznih držav. S pomočjo nerazvitim regijam postopno nekoliko upada tudi centralizacija različnih dejavnosti v polih rasti.

Ukinitev periferne lege obmejnih območij postaja najpomembnejši predpogoj za uspešnost evropskih integracij. Zato prednjačijo različni poskusi izboljševanja življenjskih pogojev med mejnimi območji ob nemško-francoski meji in deželami Beneluksa (npr.: Saar - Lor - Lux (Brucher, 1989) ali Maas - Rhein (Weber, 1977), ipd.) in tudi nasproti ostalim

deželam izven njenih meja (npr.: Regio Basiliensis (Becker-Marx, 1992)). V teh okvirih ima posebno mesto tudi delovna skupnost Alpe - Jadran, kamor je vključena tudi Slovenija. Po letu 1990 pa že sledimo sistematičnim strokovnim, organizacijskim in tudi političnim naporom za prevrednotenje obmejnih območij ob nemško-poljski in nemško-češki meji, hkrati pa tudi že ob avstrijsko-češki in avstrijsko-madžarski meji (Gruber - Lamping - Lutz - Schamp, 1995). Doslej so v svetu Evrope med 235 regijami 112 registrirali 70 obmejnih območij v 38 državah, ki sestavljajo raznolik mozaik čezmejnih aktivnosti (Ricq, 1996).

Pospeševanje razvoja obmejnih območij ima tudi zelo močno finančno podporo. V EU so leta 1990-93 oblikovali poseben sklad - INTERREG - ki se v začetnem obdobju lahko pohvali z 31 operacionaliziranimi pilotnimi programi različnih oblik čezmejnega sodelovanja, čigar finančni obseg je dosegel vsoto 1,034 mia ECU-jev (Evropa 2000 +). Še pred iztekom tega programa je konferenca ministrov dežel EU (decembra 1992 v Edinburgu) oblikovala kriterije za novo programsko obdobje - INTERREG II. Program je nato komisija za sodelovanje s pridruženimi članicami EU (v juniju 1994) razširila še na zunanje meje EU - od poljsko-nemške meje na severu, do slovensko-italijanske in grško-makedonsko-bolgarske na jugu. Sredstva so se za to drugo obdobje 1994-99 povečala na 2,9 mia ECU-jev. Od predvidenih sredstev jih je dobra petina (22 %) rezerviranih za dogovorjene skupne iniciative na obeh straneh meje (Tödling, Schönhofer, Krajatsis, 1994). Po propozicijah sklada lahko vsa, torej notranja in zunanja obmejna območja evropskega kontinenta, pridobijo finančno pomoč, če so izkazani negativni socialno-ekonomski odkloni na obeh straneh meje in, če so programi čezmejnega sodelovanja utemeljeni skladno s priporočili oblikovanja obmejnih regij, oblikovanih na podlagi statističnih kriterijev NUTS-3. Pogoj pa je, da so regije zasnovane na obeh straneh meje. INTERREG II postavlja širok spekter možnih oblik pomoči na obmejnih območjih in sicer na področju znanosti, izobraževanja, zdravstva, oskrbnih dejavnosti, politike urejanja prostora, itd. V bistvu pa gre za doseg štirih pglavitnih namenov:

- pomagati obmejnemu območju iz njihove relativne perifernosti z vzpodbujanjem lokalnih in regionalnih oblasti na področjih okolja, transporta, prostorskega planiranja, investicij, zaposlovanja, izobraževanja, kulture in zdravstva;
- promovirati mikrointegracije v okviru Unije z namenom, da se oblikuje skupni trg;
- pomagati obmejnemu regijam, ki so deli držav nečlanic, na področjih kulturnega in gospodarskega razvoja v novi vlogi obmejne lege z območji skupnega trga;
- vzpodbujati sodelovanje z državami ki meje s perifernimi deli Unije.

Še prav posebej so izpopolnjeni kriteriji na področju transevropskega komunikacijskega omrežja. Razvojni programi INTERREG II so za reformne in pridružene članice iz srednje in vzhodne Evrope komplementarni s programi tehnične pomoči - PHARE.

Programi INTERREG in PHARE so poučen primer poudarjanja vloge obmejnih regij pri evropskih integracijah na področju socialnih, ekonomskih in kulturnih komponent. Programi v veliki meri temelje na vzpodbujanju lokalnih in regionalnih skupnosti ob hkratnem sodelovanju z državnimi oblastmi pri iskanju poti in oblikovanja sodobnih integracijskih modelov.

EU je v teh okvirih oblikovala tudi navodila za čezmejno sodelovanje, ki jih je s sistemom regionalnega planiranja tudi možno realizirati. Ponujajo tri možne oblike financiranja čezmejnega sodelovanja:

- * interregionalne programe čezmejnega sodelovanja znotraj dežel EU;
- * transnacionalne programe sodelovanja, oblikovanih na podlagi rezultatov mednarodno relevantnih raziskovalnih dosežkov;
- * iterregionalne in transnacionalne programe sodelovanja, temelječe na podlagi izraženih skupnih interesov

Okvirni pogoji, ki jih za čezmejno sodelovanje postavlja svet Evrope so podani v oblikovanju regionalnih in komunalnih korporacij, ki določajo postopek in način čezmejnega sodelovanja ter hkrati tudi oblikujejo območje. Do sredine l. 1993 je to storilo že 20 evropskih držav, od tega je 17 držav sporazume tudi ratificiralo. Velika večina držav uporablja tudi bi- ali trilateralne sporazume, kjer so oblike čezmejnega sodelovanja natančneje določene. Tako ima npr. Slovenija že od konca l. 1991 sklenjen sporazum s provincami severovzhodnega dela republike Italije o regionalni kooperaciji. Na tej podlagi je bil oblikovan "desetkilometerski" obmejni pas, ki zajema 21 občin na Gorenjskem, Goriškem, Krasu in ob Obali. V letu 1994 je steklo financiranje v letni višini 4 mio ECU -jev. Program čezmejnega sodelovanja vsebuje prioritete na področju posodobitve prometne infrastrukture, sanacije virov onesnaženega okolja (Notranjska Reka...), ekonomske kooperacije (npr. turizem) in omrežja kulturnih aktivnosti (Slovenia - Phare Cros-Border Cooperation, 1995). Z vključitvijo Avstrije v EU se je leta 1995 oblikoval podoben program v letni višini 3 mio ECU-jev.

Glavnina zanimanj (in tudi finančnih sredstev) je posvečena predvsem obmejnemu prebivalstvu, javnim ustanovam ter drobnemu gospodarstvu. Vsakodnevne izkušnje se nanašajo na razreševanje npr. naslednjih vprašanj:

javnim ustanovam, ki naj skrbe za analize in študije za obmejna območja;

vzpodbujanju politikov in uradništva, ki naj poizkušajo najti čezmejne povezave in interese;

zpodbujanju ekonomskih subjektov pri oblikovanju komplementarnih pristopov na področjih razvoja, investicij, skupnega nastopanja na trgih in usklajenega pogodbenega delovanja, razvoju malega gospodarstva na področjih kooperacije in razvoja tehnologije, razvoja turizma (in predvsem podeželskega turizma);

vzpodbuda oblikovalcem "decision making modelov" na področju za informiranja sosedov o vsebini dnevnih (permanentnih) procesov in projektov s področij izobraževanja, mejnega prehajanja, zdravstva, zaposlovanja, socialnega varstva, kakovosti življenja, transporta, rabe prostega časa, ...;

3. Opredeljevanje obmejnih območij in oblike čezmejnega sodelovanja

(dr. Marjan Ravbar)

Po Denisu de Rougemontu (1978) je obmejna regija (potencialno) geografsko, zgodovinsko, ekološko, etnično in gospodarsko zaključena in enotna regija, kateri njeno suverenost omejujeta le vlade matičnih držav na obeh straneh meje. Na podlagi te futuristične definicije obmejnih regij in glede na to, da čezmejni integracijski procesi že potekajo, se nam prevsem v luči regionalnega razvoja, postavljajo nekatera prostorsko relevantna vprašanja: kako opredeliti čezmejno(e) regijo(e)?, na katerih področjih in po kakšnih stopnjah organizirati čezmejno sodelovanje?, kako v skladu z evropsko politično filozofijo oblikovati "naddržavne" institucije v taki regiji?, kateri dejavniki oblikovanje le-teh zavirajo oziroma pospešujejo? kakšne so perspektive oblikovanja čezmejnih regij kot temeljnih stebrov v evropskih integracijskih procesih? Kakšni so možni scenariji?

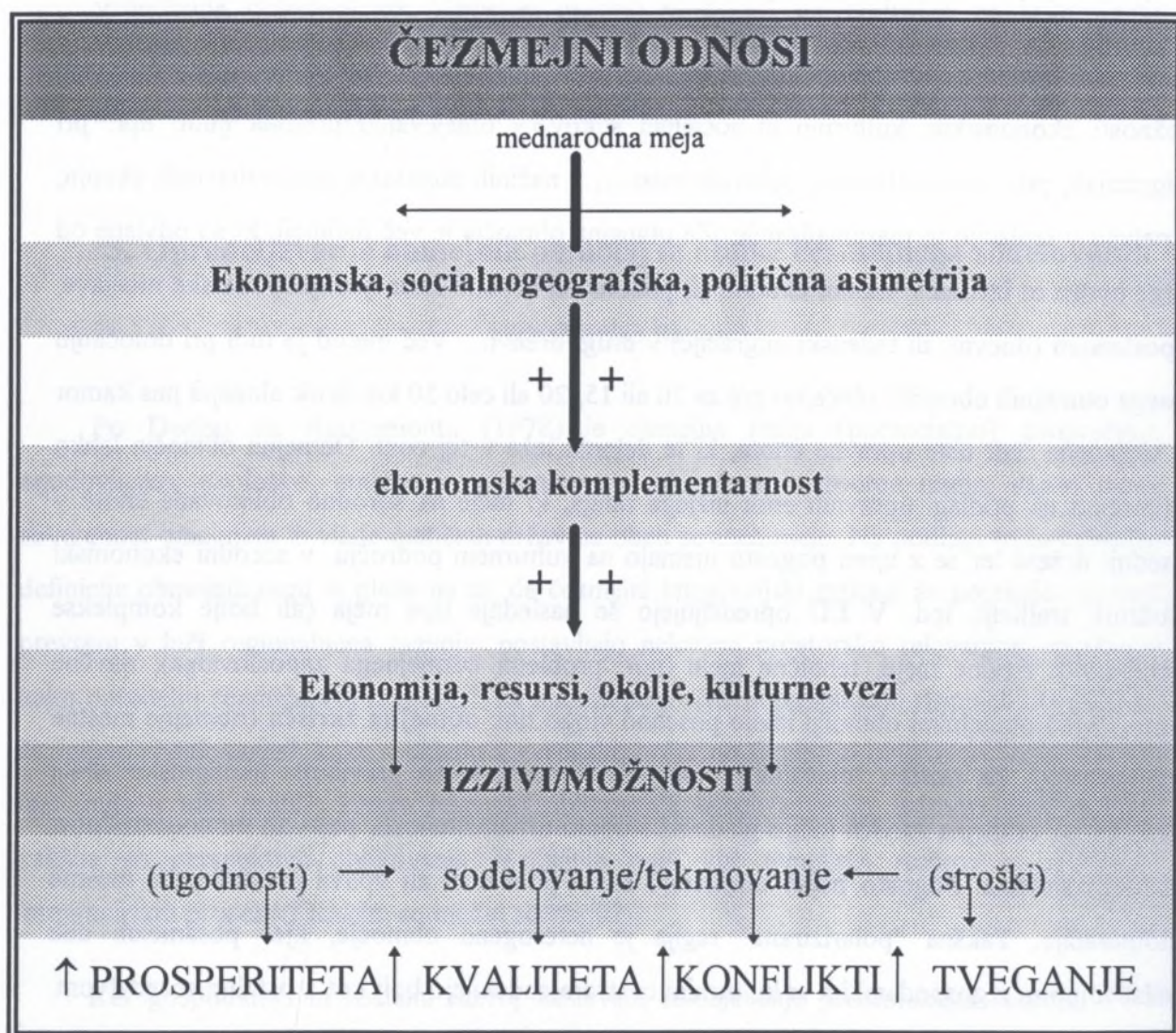
Ker gospodarski in socialni razvoj zahtevata usklajevanje prostorskega razvoja, so v obmejnih območjih že v šestdesetih letih pričeli ustanavljati posebne regionalne skupnosti, čigar namen je usklajevanje gospodarskega in regionalnega razvoja ter izgradnje skupne infrastrukture, v zadnjih desetletjih pa so marsikje zaradi boljšega medsebojnega poznavanja pričeli tudi že z usklajevanjem enotnega izobraževalnega sistema (v. *Malchus, 1981*). Najprej so se regionalne skupnosti razvile v Pirinejih na obmejnih območjih Francije ter Španije, na obmejnih območjih Nizozemske, Nemčije, Švice, Francije ter Luksemburga, na obmejnih območjih Skandinavije in nenazadnje, tudi Slovenija je že dve desetletji vključena v regionalno

skupnost Alpe-Jadran. Podobne regionalne skupnosti so se oblikovale tudi na nekaterih obmejnih območjih nekdanje Vzhodne Evrope.

Danes je meja kot fizična linija še vedno eden ključnih momentov nacionalnega sistema. Hkrati igra meja pomembno vlogo v razmejitvi političnih sistemov (pravni red, izobraževanje, gospodarski sistem,...). Meja ima zato v socialnogeografskem pomenu še vedno bolj ali manj negativni predznak. Običajno se negativni učinki meje odražajo v ekonomskem neravnovesju, v kulturni distanci, v posebni vlogi na vojaškem in obrambnem področju, v pomanjkanju možnosti ekonomskih, kulturnih in socialnih stikov, v omejevanju pretoka ljudi, npr. pri imigracijah, pri razvoju storitev, delovnih mest..., v načinih obnašanja prebivalstvenih skupin, ki peljejo v izolacijo in marginalizacijo. Za obmejna območja je več definicij, ki so odvisne od vloge uvoza in izvoza v lokalni ekonomiji, prisotnosti drobne čezmejne gospodarske menjave, zaposlenosti (dnevne ali tedenske migracije) v drugi državi... Več metod je tudi pri določanju obsega obmejnih območij: običajno gre za 10 ali 15, 20 ali celo 50 km širok obmejni pas kamor so vključene tudi tiste upravne enote, ki le deloma leže v tej coni. Obmejna območja lahko definiramo na podlagi upravnih enot nižjega ranga, ki meje na sorodno oblikovane enote v sosednji državi ter se z njimi pogosto ujemajo na kulturnem področju, v sorodni ekonomski strukturi, tradiciji, ipd. V EU opredeljujejo še naslednje tipe meja (ali bolje komplekse problemov): fizične meje, tehnične meje (npr. problemi čezmejnega zaposlovanja), davčne meje... Med obmejnimi območji imajo posebno vlogo tim. **obmejna žarišča** (obmejne mestne aglomeracije): Za razliko "običajnih" obmejnih območij, ki so praviloma ekonomsko šibka območja, se obmejna žarišča ločijo glede na stopnjo urbaniziranosti, poli- ali monocentričnost urbanega sistema. Pogosto pojav analizirajo skozi pole rasti ali vpliva prevladujoče mestne aglomeracije. Takšna "polarizirana" regija je heterogeno območje, kjer posamezni deli medsebojno in z gospodarskim in kulturnim centrom sodelujejo bolj kot z ostalim sosedstvom. V primeru negativnih učinkov zaprte meje lahko pride do konfliktov ter nesmotrnega podvajanja dejavnosti na (pre)majhnih območjih in v območjih z različno stopnjo razvitosti.

Današnja odprtost meja v Evropi in Severni Ameriki je po letu 1930 največja. Veliko vlogo pri tem imajo GATT in regionalno ekonomske povezave. V Evropi prihaja do oblikovanja dveh tipov meja: notranjih (med državami članicami EU) in zunanjih. Pretoki blaga, ljudi in kapitala se vedno bolj povečujejo tudi na zunanjih mejah. Zaprte meje ostajajo zlasti na območjih rizičnih žarišč kot npr. nekdanja SZ in ZRJ. Do vzpona čezmejnega

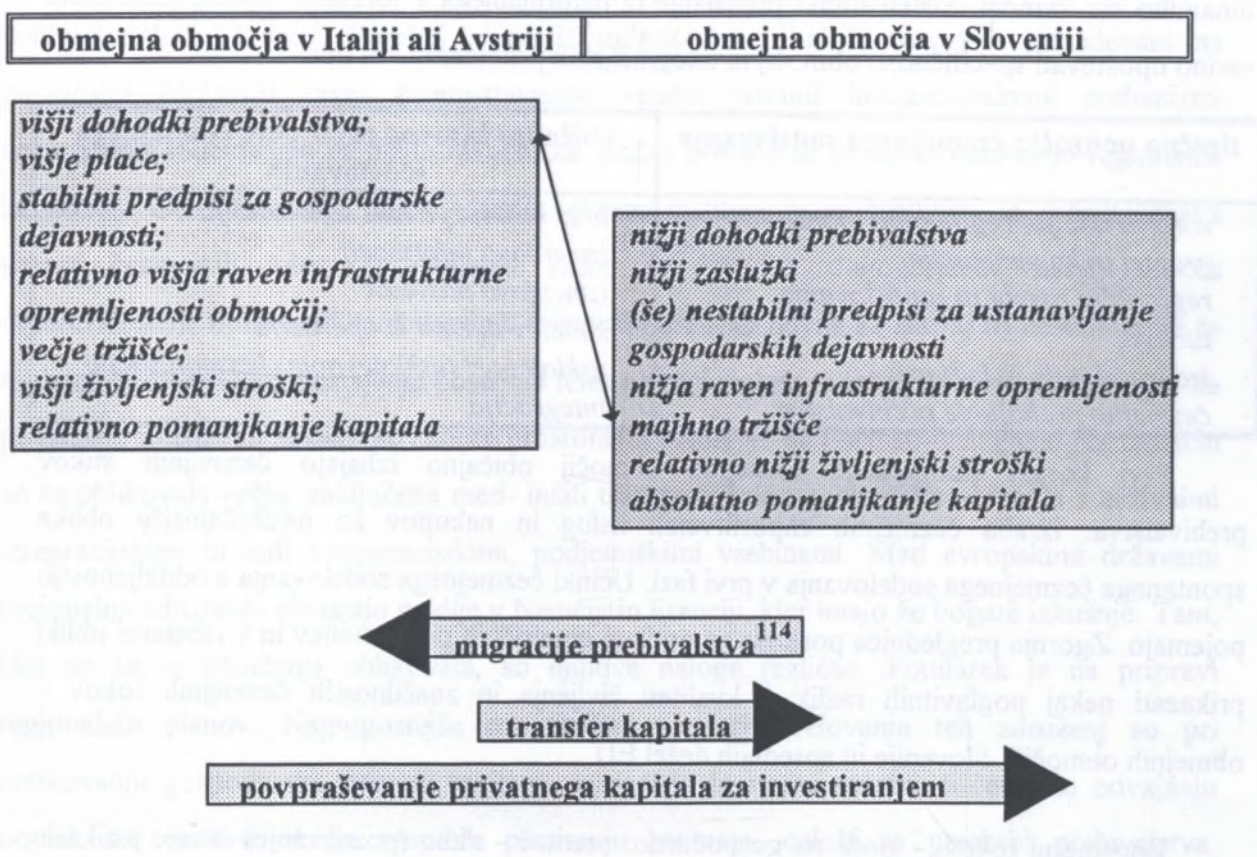
sodelovanja pa prihaja v regijah ob zunanjih mejah EU. Nova politična filozofija Evrope stremi k odpravljanju meja kot pregrad ter z instrumenti regionalne politike izenačuje posledice še donedavna zaprtih meja, ki se implementirajo predvsem v čezmejnih odnosih. Čezmejne odnose običajno označujejo poleg politične še ekonomska in socialnogeografska asimetrija. Spodnja preglednica ponuja nekaj možnih izivov čezmejnega sodelovanja in hkrati opozarja na možne ekonomsko geografske in prostorske posledice:

Mejna območja med EU in srednjeevropskimi državami že od časov "socialistične" preteklosti spremljajo precejšnja nesorazmerja. Razlike se najčešče prikazujejo kot območja velikih razlik v ekonomski moči prebivalstva ter različnih oblik (tudi ilegalnih) preseljevanja prebivalstva in masivnih oblik selitve sedežev firm in tudi kapitala. Nezanemarljive so tudi razlike med organiziranostjo državnih institucij in politično kulturo, ki danes otežujejo razvoj skupnega obmejnega sodelovanja. Brez dvoma pa so najpomembnejše razlike v stopnji

infrastrukturne opremljenosti obmejnih območij, posebej z vidika dostopnosti do omrežij tistih metropolitanskih območij, ki imajo nadpovprečno močan vpliv na oblikovanje ekonomske moči regij.

RAZLIKE V KVALITETI ŽIVLJENJA IN NEKATERE SOCIALNO GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI ČEZMEJNIH TOKOV V OBMEJNIH OBMOČJIH SLOVENIJE S SOSEDNJIMI DEŽELAMI, ČLANICAMI EU ¹¹³

Odprtost meje pogosto vzpodbudi pospešen regionalni razvoj nekdanje periferije. Ni pa za pričakovati, da bodo vse obmejne regije enako prosperirale (novi konkurenčni pogoji, strukturne razlike med sosednjimi regijami...). Glede premočne polarizacije dejavnosti se pojavljajo naslednja vprašanja:

- ali je čezmejna regija enotno delujoč organizem?
- kateri centri ali poli oblikujejo urbano mrežo?
- kako delujejo, učinkujejo in se razvijajo gospodarski sektorji razvoja.

Pri čezmejnih odnosih so pomembni (kot zavora ali kot vzpodbuda) naslednji trije momenti:

¹¹³ Italija in Avstrija

¹¹⁴ predvsem gre za dnevno migracijo zaposlenih, za potovanja zaradi (cenejših) nakupov, oskrbe, ipd....

- a) sodelovanje pri oblikovanju skupne infrastrukture za realizacijo »economy of scale«
- b) sodelovanje pri obvladovanju negativnih pojavov;
- c) zmanjševanje transakcijskih stroškov (npr. povečano skupno informiranje o pogojih delovanja trga...)

Čezmejni odnosi so lahko formalni ali neformalni, primarni (spontani) ali sekundarni (organizirani). Opozorila tretjega kolokvija o problemih čezmejnega sodelovanja¹¹⁵ nas poleg nekaterih splošnih aktivnosti čezmejnega sodelovanja opozarjajo še na časovno pogojeno dinamiko oz. faznost. Sistematično prehajanje iz neformalnega v formalno sodelovanje mora vedno upoštevati specifičnosti območij in integracijskih problemov kot npr:

tipična področja čezmejnega sodelovanja	običajno časovno zaporedje čezmejnega sodelovanja
<ul style="list-style-type: none"> · varstvo okolja, regionalno planiranje · promet in komunikacije · regionalni razvoj in zaposlovanje · turizem · izobraževanje in kultura · čezmejno prehajanje prebivalstva 	<ul style="list-style-type: none"> · brez kakršnega koli sodelovanja · izmenjava informacij · izmenjava nasvetov · sodelovanje ali kooperacija · usklajenost (usklajevanje) harmonizacija · integracija

Prvi koraki kooperacije obmejnih območij običajno izhajajo čezmejnih stikov prebivalstva. Izraba čezmejnih zaposlitvenih uslug in nakupov so najobičajnejše oblike spontanega čezmejnega sodelovanja v prvi fazi. Učinki čezmejnega sodelovanja z oddaljenostjo pojemajo. Zgornja preglednica poskuša na podlagi empiričnih pokazateljev in v tabelarni obliki prikazati nekaj pglavitnih razlik v kvaliteti življenja in značilnostih čezmejnih tokov v obmejnih območjih Slovenije in sosednjih dežel EU.

Enosmerni tokovi - glede na gospodarsko premoč - slabo (poznavanje) znanje jezika in splošen občutek superiornosti na avstrijski ali italijanski strani ter zastoj ekonomskega sodelovanja med Slovenijo in Hrvaško, upočasnjujejo čezmejno sodelovanje. V takšnih okoliščinah se lahko tudi dogaja, da intenziviranje določenih oblik čezmejnega sodelovanja (ali vsaj poskusov v tej smeri) lahko še poveča nezaupanje ali vsaj sproži različne obrambne reakcije med prebivalstvom (Mlinar, 1996).

Graditev medsebojnega zaupanja je seveda odvisna od tega, v kolikšni meri se iz medsebojnih odnosov izloča težnje po dominaciji in še zlasti preostanke nekdanjih teženj po teritorialnem ekspanzionizmu. S praktičnega vidika ima čezmejno sodelovanje svoje korenine v

¹¹⁵ Troisieme collque international sur les problemes du marché du travail transfrontalier, Commission des Communautés Européennes, San Remo, oktober 1992.

odpravljanju problemov, ki so povezani s samo mejo: pa najsi gre npr.: za medsosedske stike prebivalstva, za ureditev statusa narodnih manjšin, za harmonizacijo pomembnejše infrastrukture, za oblikovanje čezmejnega trga delovne sile in socialni status pendlerjev, za kulturno ali znanstveno-tehnično sodelovanje, ipd. Čezmejno sodelovanje je zato rezultat predvsem medsosedskih dogovorov. S tega vidika gre torej za eminenten regionalnoplanerski proces. Regionalno naravnana evropska razvojna strategija potrebuje prilagoditev obstoječih institucionalnih okvirov. Posebej nujna je uglasitev vertikalnih razvojnih prizadevanj na nacionalni (državni) ravni z enostavnimi, vendar jasnimi institucionalnimi mehanizmi čezmejnega sodelovanja na nižjih ravneh. Za takšne potrebe se običajno oblikujejo regionalna združenja. Od formulacije ciljev je nato odvisna institucionalna struktura in organizacijska shema čezmejnih teles, ki običajno skrbijo za izvedbo dogovorjenih nalog. Proces decentralizacije uprave, ki se v številnih evropskih državah odvija že skoraj tri desetletja, je še dodatno pripomogel k nastajanju posebnih teles na regionalnih in lokalnih ravneh, z nalogo, da poskušajo integrirati strokovne napore prostorskih planerjev na obeh straneh meja. Na ta način so se oblikovala večja, zaključena med- in/ali transregionalna geografska območja z aktivnimi integracijskimi in tudi kooperacijskimi, podjetniškimi vsebinami. Med evropskimi državami regionalna združenja obstajajo najdlje v Nemčiji in Franciji, kjer imajo že bogate izkušnje. Tam, kjer so se ta združenja oblikovala, so njihove naloge različne. Poudarek je na pripravi regionalnih planov. Najpogostejša oz. tipična področja delovanja teh združenj so pri oblikovanju gospodarske pomoči regijam, energetski in vodni oskrbi, čiščenju in odvajanju odpadkov ter varstvu okolja nasploh, planiranju prometa, oskrbi in preskrbi prebivalstva, izobraževanju, itd. Zanimivo je, da regionalna združenja često oblikujejo lasten regionalni parlament in na ta način nasproti upravni organiziranosti izpopolnijo paralelne oblike regionalnih druženj. Regionalna združenja niso le v območjih velikih mest, marveč tudi na podeželju. Podobne modelne regije pozna še Švica, kjer sta v obliki regionalnih združenj in na podlagi skupnih potreb pri iskanju razvojnih politik zakonsko že opredeljeni "Regio Basiliensis" in "Comité régional franco-genevois". Gre torej za dve prosperirajoči in hkrati obmejni regiji. V Avstriji in Italiji so podobna regionalna združenja še na začetku. Občine so tam relativno avtonomne, zato regionalna združenja s konkretnimi nalogami in kompetencami ne obstajajo. Kljub temu so prizadevanja predvsem na področju prostorskega planiranja (primer: deželna Salzburg). Tako tudi npr. italijanski zakon o regionalnem planiranju zapoveduje upravno enotnost pri planiranju velikih mest (area metropolitana).

Na katerih področjih in na kakšnih stopnjah razvijati in vzpodbujati čezmejno sodelovanje? Spodnji primeri nakazujejo le nekaj prostorsko relevantnih delovnih področij sodelovanja:

varstvo okolja	<ul style="list-style-type: none"> • skupne raziskave polucije in deponij odpadkov; • skupni programi ohranjanja naravnega okolja; • skupni programi iz sfere biološke raznovrstnosti; • varovanje živalskih in rastlinskih vrst; • oblikovanje skupne banke podatkov; • ekološko izobraževanje; • varovanje kulturne pokrajine;
Prostorsko načrtovanje ¹¹⁶	<ul style="list-style-type: none"> • usklajevanje namenske rabe zemljišč; • skupne analize socioekonomskih značilnosti urbanih omrežij; • sektorske študije propulzivnih gospodarskih dejavnosti; • kreiranje dinamičnih prostorskih procesov, zlasti v razvoju čezmejne infrastrukture;
Kmetijstvo	<ul style="list-style-type: none"> • raba tal; • nadzor nad porabo kemičnih sredstev ...;
Transport	<ul style="list-style-type: none"> • tranzitni promet in promet lokalnega prebivalstva; • proučevanje in razreševanje prometnih zgostitev; • pravne in finančne podlage čezmejnega prometa; • zmanjševanje ali odpravljanje formalnosti pri čezmejnem prehajanju ljudi; • varnost v prometu;
Komunikacije	<ul style="list-style-type: none"> • telefonski sistemi; • pošta; • globalna telekomunikacijska omrežja;
Gospodarstvo	<ul style="list-style-type: none"> • skupne informacije in upravljanje statistike; • spremljanje finančnih tokov in bančnega delovanja; • ekonomske diagnoze in prognoze; • pravne podlage gospodarskega delovanja; • čezmejni trg investicij in inovacij; • programiranje energetske infrastrukture;
Trg delovne sile - zaposlovanje	<ul style="list-style-type: none"> • kontinuiteta in komplementarnost strokovnega izobraževanja; • informacije za delavce, ki so zaposleni v drugi državi; • skupni registri in analize brezposelnosti;
Poslovanje in industrija	<ul style="list-style-type: none"> • poslovno, investicijsko in informativno sodelovanje; • sodelovanje na področju inovacij;
Tehnologija	<ul style="list-style-type: none"> • zmanjšati gospodarsko neskladnost s pomočjo naložb v razvoj tehnologije; • tehnološki transferi;
Turizem	<ul style="list-style-type: none"> • komparativna izraba skupnih turističnih resursov; • usklajevanje in programiranje turistične infrastrukture; • koordiniranje politike izrabe prostega časa;
Obmejno prebivalstvo	<ul style="list-style-type: none"> • izboljšati informiranost; • izboljšati socialno varnost in zavarovanje in usklajati ustrezne programe; • olajšati prehajanje meje;
Zdravstvo in socialno varstvo	<ul style="list-style-type: none"> • skupno omrežje zdravstvenih servisov; • informiranje o strukturi in lokacijah medicinske infrastrukture; • skupna kontrola bolezni npr. mamila; • skupni načrt obrambe pred nesrečami;

¹¹⁶ pojavljajo se tudi dileme: ali planiranje v ožjem pomenu: npr. raba tal ali v kontekstu širšega razumevanja: celoten kompleks učinkov človekovega delovanja na prostor.

Izobraževanje raziskovanje, kultura	<ul style="list-style-type: none"> • sodelovanje med izobraževalnimi ustanovami; • koordinacija izobraževalnih sistemov in programov; • medsebojno priznavanje diplom; • skupni raziskovalni projekti; • kulturno sodelovanje in izmenjava; • medsebojno informiranje o kulturnih značilnostih; • informiranje o lokaciji in strukturi kulturnih inštitucij; • reševanje problematike etničnih manjšin; • razvijanje bilingvistične ali multilingvistične skupnosti; • oblikovanje skupnega medijskega omrežja; • interregionalni radijski in audiovizualni programi; • sodelovanje na področju športa in rekreacije.
--	---

Pri čezmejnem sodelovanju je pomembna politična želja lokalnih in regionalnih oblasti. Tej običajno sledi ustanavljanje "stičnih točk", npr. na področjih mešanih naložb, posvetovalnih komisij, itd., dograjevanje preferenčnih in kontinuiranih odnosov med protagonisti gospodarskih programov, protagonisti na socioekonomskem področju, kulturnimi protagonisti (izobraževanje,...), prilagajanje administrativnih in institucionalnih okvirov (predvsem pravni vidiki), ipd.

Ne glede na različen pravni status dežel, regij, komitatov ali županij v posameznih sosednjih državah, imamo vendarle izkustveno in teoretsko podlago, da lahko identificiramo nekatere razsežnosti odpiranja slovenskih obmejnih območij in njenega vključevanja v evropske integracijske tokove. Navzlic podrejenemu položaju do centralnih oblasti, se z odpiranjem (odpravljanjem) državnih meja povečujejo možnosti, da obmejne regije neposredno ali posredno vplivajo na te spremembe. Prvi pogoj pa je ozaveščenost o teh možnostih, ki so:

1. *neposredna in posredna vpletenost regionalnih (lokalnih) oblasti v čezmejni režim in prestrukturiranje dejavnosti.* Regija (občina) lahko kot (so)udeleženka z različnimi razvojnimi programi vpliva na spremembe v mejnem režimu, npr. prestrukturiranje zaposlenih sproži večjo mobilnost in na ta način intenziviranje transnacionalnih komunikacij.
2. *Bilateralno in/ali multilateralno čezmejno povezovanje.* Izkušnje nam kažejo, da imajo konkretni programi (projekti), ki se dotikajo specifičnih razvojnih problemov, največje možnosti za uspeh (funkcionalni pristop). Glede na različen ekonomski, politični ali jezikovni položaj obmejnih regij, lahko pride do izraza morebitna neparitetna vloga dveh partnerjev. Neenakost položajev med sosednjima partnerjema pa se zmanjša, ko se oba vključita v multilateralne programe (npr. programe EU) v evropskem merilu, ki temelje na splošnih normah in višji stopnji internacionalizacije.

3. *Pridobitev komparativnih prednosti obmejne regije.* Obmejne regije so doslej zaradi nacionalno državnega interesa dobivale državno podporo, da bi tako preprečili nestabilnost na obrobju države. Evropska perspektiva obmejnih regij je naravnana tako, da le-te s tem ko prevzemajo nove funkcije, nekdanje izgube. Eno in drugo predstavlja izziv za obmejna območja. Obmejne regije običajno ne sledijo nacionalnim vzorcem delovanja, temveč morajo v večji meri same aktivirati naravne in ustvarjene potenciale, glede na specifične obmejne razmere. Njene komparativne prednosti ji v razširjenem evroskem prostoru dajejo podlago, da se obmejna regija uveljavi na specifičnih področjih dejavnosti.
4. *Prostorska redistribucija funkcij.* Opredelitev in poznavanje pomena regionalnih virov kot razvojnih potencialov z okoljsko (omejitveno) možnostjo izrabe (neobnovljivih in/ali obnovljivih naravnih virov, kvalitete okolja) ter prebivalstvenih potencialov (kot npr. socialno-ekonomski, kadrovski, infrastrukturni...), so ključna izhodišča za razglabljanja o prostorsko planerskih razsežnostih čezmejnega sodelovanja.

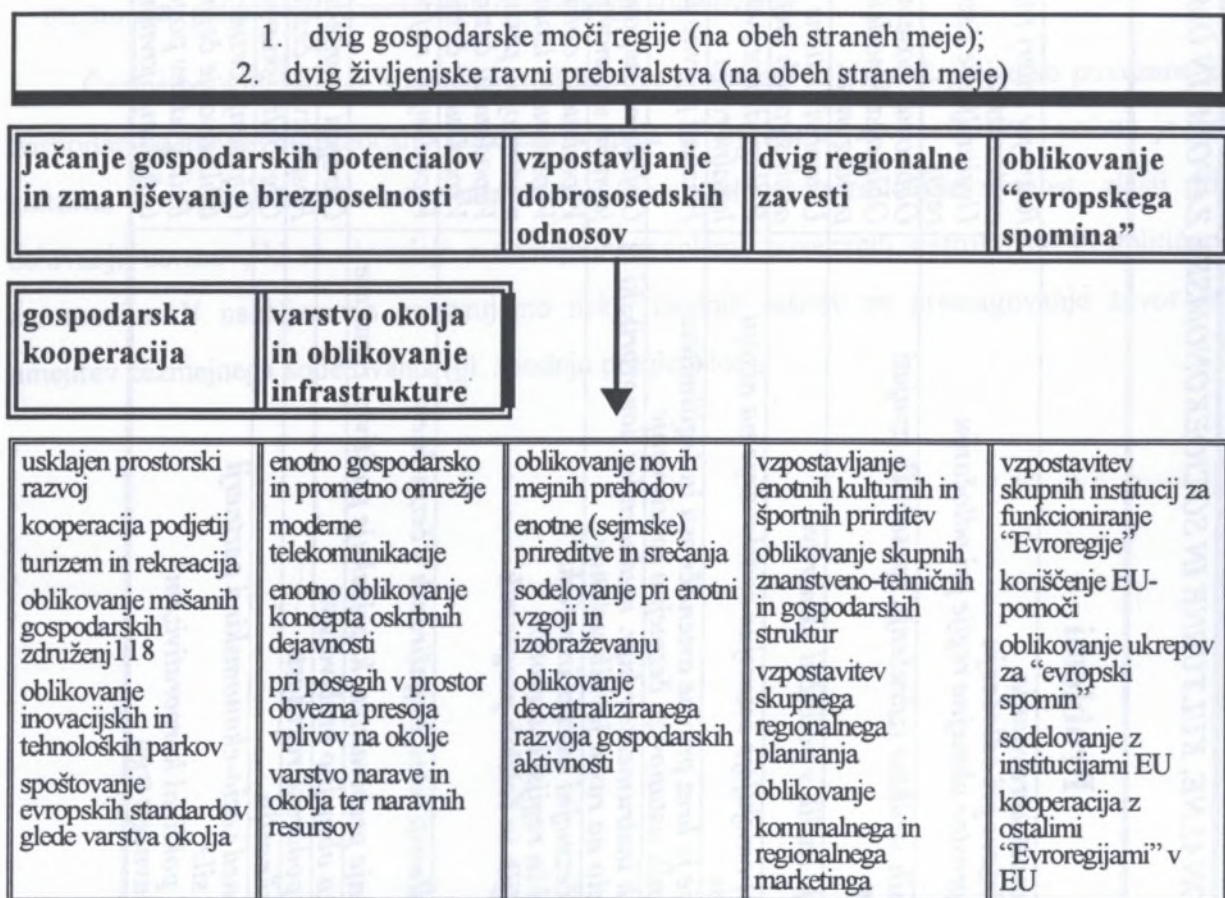
Čezmejno sodelovanje spremljajo tudi zavore in omejitve. Najobičajnejše so povezane z gospodarsko neuravnoteženostjo (različna stopnja in struktura razvitosti). Pomembna je še kulturna in lingvistična distanca, nezadostna (pomanjkljiva) institucionaliziranost, zlasti pri delovanju ustanov, ki se ukvarjajo z obmejnimi problemi, povezanih s strokovno in politično avtonomijo. V nadaljevanju prikazujemo nekaj možnih rešitev za premagovanje zavor in omejitev čezmejnega sodelovanja (gl. spodnjo preglednico):

INSTITUCIONALNE, KULTURNE IN SOCIOEKONOMSKE ZAVORE IN OMEJITVE S PREDLOGI MOŽNIH REŠITEV

Problemi	Rešitve
<i>prevelika centraliziranost upravljanja Prevladujoča vloga države pri odločanju Majhen maneverski prostor obmejne regije pri odločanju</i>	<i>Razvoj v smeri regionalizacij in decentralizacije, zavračanje centralizma Uveljavljanje čezmejnega sodelovanja in uveljavljanje moči obmejnih regij</i>
<i>Pomanjkanje ustreznih struktur (združenj), sposobnih izvajati čezmejno sodelovanje</i>	<i>Oblikovati posebna skupne regionalna združenja v obmejnih skupnostih Oblikovati modele in območja za dialog med državnimi in zasebnimi protagonisti</i>
<i>Pretirano poudarjanje razlik v politični usmeritvi</i>	<i>Ustanoviti stične točke med lokalnimi in regionalnimi skupnostmi na obeh straneh meje</i>
<i>Pravni mehanizmi, ki omejujejo čezmejno sodelovanje na nivoju mednarodnih odnosov</i>	<i>Prilagoditi pravne standarde za odnose na mednarodni, regionalni in lokalni ravni</i>
<i>Čezmejno sodelovanje je brez pravne avtentičnosti in legitimite Ravnodušnost ustreznih ustanov za čezmejno sodelovanje</i>	<i>Priznati pravno legitimiteto dejavnostim čezmejnega sodelovanja</i>
<i>Pomanjkanje pravnih instrumentov (npr. mednarodni dogovori), ki bi omogočali skupno delo na ravni javnih ustanov</i>	<i>Oblikovati neposredno izmenjavo informacij med decentraliziranimi javnimi ustanovami in ustanovami na uradni ravni</i>
<i>Neobstoječ ali šibek čezmejni interes in refleks Negativni nacionalni in regijski stereotipi Nacionalizem v medijih in šolskih programih</i>	<i>Vzpodbuditi občutek pomembnosti obmejnosti in čezmejnosti Vzpodbuditi izobraževalno in šolsko izmenjavo medsebojno priznavanje diplom Vzpodbuditi čezmejno kroženje informacij Vzpodbuditi čezmejno sodelovanje na kulturnem področju</i>
<i>Pomanjkanje kredibilnosti teles, angažiranih v čezmejnem sodelovanju Prepogosto razočaranje prebivalstva, ki pričakuje pozitivne rezultate</i>	<i>Vzpodbujati neformalna združenja čezmejnih kooperacij</i>
<i>Jezikovne pregrade za obmejno prebivalstvo</i>	<i>Okrepiti znanje in učenje jezika sosedov</i>
<i>Različna stopnja gospodarske razvitosti</i>	<i>Pospeševati čezmejno gospodarsko in socialno kohezivnost</i>
<i>Strah pred konkurenčnostjo</i>	<i>Opredeliti skupne gospodarske interese obmejnih regij</i>
<i>Pomankanje stikov med socio-ekonomskimi partnerji Zaščita trga delovne sile Kartelizacija trga ali poklicni korporativizem Omejena dinamika javnega trga</i>	<i>Odpiranje čezmejno naravnanega načina življenja in delovanja Oblikovanje čezmejnih gospodarskih sosvetov Prilagoditev pogojev za ekonomsko promocijo regije Odpiranje javnih trgov</i>

Koncept čezmejnega sodelovanja je torej naravnan na različne oblike programiranja skupnih nalog: na kulturnem področju, na jezikovnem, pravno-administrativnem, gospodarskem, tehničnem in tudi geopolitičnem. Območja, kjer se naj bi odvijali načrtovani čezmejni stiki, označujejo še posebej močno koherenco do regionalnoplanskih koncepcij in sanacij na področju varstva okolja. Sodobni pogledi na obmejna območja so si tudi enotni v tem, da so to po pravilu manj razvita območja in, da imajo le-ta zaradi oblikovanja transevropskega omrežja regij izjemen pomen tudi za prostorsko planiranje. Glede na ugotovljene razlike v stopnji življenjske ravni prebivalstva v midsosedskem obmejnem območju, je eden najpomembnejših ciljev prav v izenačevanju le-teh. Spodnja preglednica nam ponuja nekaj možnih poti za doseg dviga življenjske ravni prebivalstva in posredno tudi gospodarske moči pokrajine.

CILJI REGIONALNEGA RAZVOJA V OBMEJNIH OBMOČIJH¹¹⁷

Raziskave zadnjih let, opravljene širom Evrope, poleg regionalnih povezav vse bolj napovedujejo nujnost nadregionalnega povezovanja. V tem času so se oblikovale številne

¹¹⁷ prirejeno po Bertram (1995)

delovne skupine. Mnogo tovrstnih raziskovalnih organizacij je nastalo tudi pod okriljem EU v Bruslju, ki njihove projekte tudi finančno podpira. Tu so nedavno oblikovali projekt: "Izbor evropskih regij", iz česar izhaja, da je EU v prihodnosti odkrito zainteresirana za kooperacijo evropskih regij. Pri oblikovanju izbora evropskih regij se postavljajo vprašanja: kakšna je optimalna velikost Evroregij, kaj sploh so obmejne regije, kakšna naj bo njihova politično-administrativna delitev ter kakšna racionalna delitev in notranja členitev? Dosedanja dognanja se nagibajo k priporočilom, da naj tako oblikovane Evroregije štejejo med enim in tremi milijoni prebivalcev. Kriterij tolikšnega števila prebivalstva naj bi bil konsenz, podprt s strani finančnih institucij, gospodarskih združenj in v soglasju s strokovnimi službami zadolženimi za oblikovanje politično-administrativnih delitev. Tako oblikovana velikost Evroregij je po mnenju številnih teoretikov regionalnega razvoja optimalna za oblikovanje sodobne razvojne strategije.

4. Slovenija kot Evroregija ali Slovenija kot država obmejnih regij?

(dr. Marjan Ravbar)

S Slovenci poseljeno ozemlje je bilo v vseh zgodovinskih obdobjih pomembno prehodno območje. Posebno veljavo mu daje lega med štirimi velikimi evropskimi pokrajinskimi enotami: na severu je alpsko visokogorje z obsežnimi dolinami, na jugozahodu severnojadransko - primorski svet, na jugovzhodu dinarsko-kraške planote in na vzhodu in severovzhodu subpanonske in panonske nižine. Prav zato Slovenija ni del Balkana¹¹⁹, niti del Jugovzhodne Evrope¹²⁰, pač pa so se Slovenci, kljub sedemdesetletni pripadnosti jugoslovanski državi, **vedno uvrščali med Srednjeevropejce** (Gams, 1991). Na svojem etničnem ozemlju so se od vsega začetka, torej od sedmega stoletja dalje, borili za svoj poselitveni prostor in za svojo kulturo ter obstoj z večjimi germanskimi, romanskimi, ugrofinskimi ter ostalimi slovanskimi narodi. Ta političnogeografska prehodnost in križanje interesnih sfer večjih sosednjih narodov na relativno majhnem prostoru sta skozi stoletja, kljub številčni majhnosti, prispevala k

118 bilateralna ali celo trilateralna

119 Večina evropskih gografov namreč Balkanski polotok omejuje na severu s podonavskim nižavjem, oz. točneje z ravnino ob Donavi in Savi in Karlovško kotlino. Izraz "Balkan" je poleg tega bolj pojem kot zemljepisno ime. Da se Slovenija razlikuje od Balkana so ugotavljali tudi tuji pisci geografskih monografij o Jugoslaviji že veliko let pred njenim razpadom: npr.: Pechoux, 1971, str: 215 je uporabil naslednje besede: *La Slovenie n'a que bien peu des traits balkanique....*

120 Za JV Evropo so značilne ostaline večstoletne turške vladavine v kulturni pokrajini in zamotana nacionalna ter verska sestava prebivalstva z mnogimi etničnimi otoki.

postopnemu oblikovanju slovenskega naroda kot modernega evropskega naroda (Klemenčič-Genorio, 1992).

Političnogeografska lega in geografski položaj ob pomembnih prometno-prehodnih poteh sta Sloveniji ves povojni čas (v primerjavi z drugimi komunističnimi deželami) narekovali večjo prožnost pri njenem družbenem in gospodarskem razvoju. Ta se na eni strani kaže že v zgodnjem uvajanju policentričnega regionalnega razvoja, skrbi za lastna manj razvita in obmejna območja ter v postopnem in relativno zgodnjem odpiranju državnih meja, in na tej podlagi, izmenjavi delovne sile ter na posreden način k vključevanju v mednarodne tokove ljudi, blaga, informacij in kapitala. Ne glede na povedano pa tudi med obmejnimi območji v Sloveniji opazamo močno diferenciacijo. Zahodni in severni del države sta bistveno bolj integrirana v mednarodno (medsosedsko) izmenjavo dela in storitev od severovzhoda (slovensko-madžarska meja) in jugovzhoda (kljub dolgoletnemu skupnemu življenju v skupni državi).

Pri odpiranju Slovenije Evropi je v zadnjih dveh desetletjih igrala pomembno vlogo njena njena vplivna vloga pri oblikovanju skupnosti Alpe-Adria, ki so jo oblikovale obmejne dežele Avstrije, Italije, Madžarske in Južne Nemčije, Hrvaške in Slovenije. Zaradi teh prizadevanj in prepletenosti centralizma, lokalizmov in federalizma v okviru socialistične ureditve, je Slovenija v svojem družbenem, političnem, gospodarskem, regionalnem in kulturnem razvoju ter tudi pri svojem povezovanju z Evropo prehitela in tudi prehitela nekdanje jugoslovanske republike, v najzgodnejšem obdobju (v začetku devetdesetih let) pa tudi druge nekdanje socialistične države iz Srednje Evrope.

Ko opredeljujemo značilnosti Slovenije po regionalni pripadnosti, se moramo zavedati, da Slovenija že zato, ker je sestavljena iz delov štirih velikih evropskih pokrajinskih enot: iz mediteranske, alpske, panonske in dinarskokraške, sama po sebi "Evropa v malem". V teh pokrajinskih okvirih so se v zadnjih desetletjih odvijali tudi vsi procesi družbenoekonomske preobrazbe iz agrarne v neagrarno družbo. Pri ugotavljanju regionalne pripadnosti prebivalstva Slovenije posameznim enotam tudi ne moremo mimo dejstva, da so današnja regionalistična gibanja vsaj do določene mere še vedno odraz notranje delitve današnjega državnega teritorija iz časov Avstro-Ogrske. To pomeni, da je Slovenija, čeprav majhna država, notranje regionalno močno razslojena, kar terja še posebej subtilno posvečanje pozornosti prebivalstvu posameznih območij, kakor tudi prebivalstvu države kot celote. Pri čemer pa vendarle velja

opozoriti, da gre v slovenskem primeru vendarle za populacijo, ki živi na majhnem delu zemlje in šteje manj kot dva milijona prebivalcev. V teh okvirih tudi Klemenčič (1993) opozarja na aktualne pojave regionalizmov, ki z dvigom ekonomske ravni prebivalstva dobivajo nove vzgibe. Pri tem gre po njegovem za poudarjanje potreb po večji avtonomiji nekaterih enot v procesu stalnega spreminjanja geografskega okolja, in sicer od manj razvite agrarne, preko višje razvite industrijske pa vse do postindustrijske informacijske družbe. Tem procesom so še prav posebej podvržena obmejna območja. Ne glede na to, ali gre za visoko razvita območja ob JZ in S meji, ali za agrarna, depopulacijska in pretežno nerazvita območja ob na novo oblikovani slovensko-hrvaški meji.

Ne glede na izpostavljene dileme socialno-politične diferenciacije moramo Slovenijo v okviru integracijskih procesov z Evropo razumeti kot enoten in notranje strukturiran prostor, katerega posamezni deli ne smejo imeti labilne vloge ne za gospodarski, prostorski in niti za družbeni razvoj države. Pri tem so mišljeni predvsem naslednji momenti:

- * potrebno je pričakovati vedno večji pomen skladnega regionalnega razvoja;
- * ne glede na vse večjo evropsko liberalizacijo lokalnih in regionalnih čezmejnih odnosov, se vendarle uveljavlja "državni" princip regionalnega razvoja (ki pa ga ne gre zamenjevati s centralizacijo odločanja), ki temelji na policentrično zasnovanih mestnih regijah in kjer regija (pokrajina) nastopa kot predstavnik ali eksponent sicer širše, nacionalne politike povezovanja; na tem sloni tudi metodologija ugotavljanja prednosti in pomanjkljivosti regionalnega in prostorskega razvoja v EU; čezmejno in medregionalno sodelovanje je potrebno razumeti kot orodje in proces in ne kot končni cilj uveljavljanja integriranega gospodarskega prostora;
- * vzporedno s širjenjem skupnega gospodarskega prostora z relativno svobodnim pretokom kapitala, se vse bolj uveljavljajo tudi narodnostne, jezikovne, lokalne in tudi individualne identitete, ki deloma iščejo možnost uveljavitve v integracijskih procesih, deloma pa izražajo negativen refleks do le-teh; družbena dogajanja v Evropi in na svetu kažejo, da se pomen teh pojavov ne zmanjšuje, pač pa se spreminja njihova izraznost;
- * medsebojno usklajenost terjajo tudi posamične lokalne in regionalne politike znotraj države, še posebej na nivoju čezmejnega sodelovanja, kar še posebej velja za Slovenijo, ki je majhna, mlada ter še vedno ekonomsko, socialno in varnostno razmeroma šibka država; pretirana ali preozko lokalna politična iniciativa lahko pripelje do negativnih posledic, kot so nekontrolirana imigracija, neusklajen lokalni regionalni razvoj, pretirana gospodarska monostrukturnost, nelegalno poslovanje z nepremičninami, zlasti zemljišči, itd.

Nadaljnji gospodarski in prostorski razvoj Slovenije je, brez integriranja z evropskimi razvojnimi tokovi, slej ko prej nemogoč. **Integracija in sodelovanje s sosednjimi državami in regijami pa mora, funkcijsko in deklarativno, potekati na več nivojih - nacionalnem, regionalnem in lokalnem. Vsi ti nivoji ne smejo biti med seboj izključujoči, pač pa**

povezani v sistem skladnega odpiranja Slovenije v ekonomsko, tehnološko in kulturno visoko razvit prostor. Slovenija zavzema majhen teritorij, ki ne more in ne sme postati avtarkičen gospodarski prostor. Še vedno pa je ena od pglavitnih funkcij države (enako kot večjih, le da z drugačnimi posegi) razvoj in ohranjanje nacionalne identitete in kulture. Enako močna neskladja in razvojne probleme bi povzročala tako integracija na podlagi enega samega urbanega jedra ali celo ene same funkcije, kot tudi pretirana formalna razdeljenost slovenskih pokrajin ali regij pri čezmejnem sodelovanju, še posebej s sosednjimi državami in regijami.

Ena od podlag za uspešno prostorsko integracijo mora biti skladen in ekološko sprejemljiv regionalni razvoj. **Ob tem se srečujemo s problemom geografskih oziroma prostorskih dimenzij. Glede na svojo fizično in prebivalstveno velikost ter ekonomsko moč je Slovenija prej primerljiva z regijami držav EU.** Logika organizacije prostora pa v veliki meri kaže, da so manjše države, enako kot večje, razdeljene na funkcijske, zgodovinske in upravne regije ter na vplivna območja mest, kot generatorjev razvoja. Ne glede na to, da so te geografske enote v Sloveniji manjše od primerljivih v soseščini, izvajajo na nacionalnem in mednarodnem nivoju sodelovanja in povezovanja enako vlogo. Vsekakor obstaja spodnji gospodarski in populacijski prag teh dominantnih območij, saj so le ta hkrati tudi inovacijska jedra razvoja. **Zato bi bilo v Sloveniji bolj priporočljivo poiskati spodnji prag sposobnosti območja (regije), ki bi opravljalo to vlogo, kot iskati absolutno mednarodno primerljivost.**

Obstoj regij je pogoj za razvojno obvladljivost slovenske države, saj kakovostnega razvoja ni mogoče usmerjati samo z enega mesta. Regije so poleg tega tudi sredstvo za razčlenjeno uveljavljanje razvojnih interesov različnih slovenskih območij, zato so nepogrešljive za uveljavljanje ciljev po skladnem regionalnem razvoju. Obstoj regij na obmejnih območjih je odločujoči dejavnik za uravnovešanje gravitacijske privlačnosti velikih sosednih mest (Trst, Zagreb, Graz, Celovec, Rijeka), ki so historično, tradicionalno in ekonomsko-geografsko povezana s slovenskim življenjem to- in onstran državne meje. Regije so tudi idealno "sredstvo" za neposredno vključevanje Slovenije v evropske gospodarske in kulturne tokove in obenem eden od že uveljavljenih oblik medsebojnega prostorskega usklajevanja.

Slovenija sedaj nima regij (pokrajin), ki bi bile tudi administrativno-upravne enote in ki bi odražale gospodarsko, geografsko in sploh funkcionalno povezanost večih lokalnih skupnosti. Osrednja ugotovitev je, da je bilo doslej (kljub deklariranim - tudi zakonskim ciljem)

zanemarljeno medobčinsko in medregionalno gospodarsko, upravno, izobraževalno in kulturno sodelovanje, kar je sedaj z nastankom lastne države nujni predpogoj uspešnega regionalnega razvoja. Pri oblikovanju regionalnega organizacijskega modela je pomembna fleksibilnost, ki naj temelji na hitro se prilagodljivih privatnih gospodarskih temeljih kooperativnih in med sabo z zadovoljivo, vendar kompleksno infrastrukturo povezanih regij. Pri jačanju regij igra vedno bolj pomembno vlogo tudi omrežje upravnih funkcij, ki temelji na funkcionalnem zaokroževanju prostora. V tem primeru se oblikujejo različne zveze in združenja; na njihovo pobudo se občine, privatne institucije in zainteresirane grupacije med sabo povežejo kot aktivni socialni partnerji v enotno omrežje po problemskih sklopih in na ta način rešujejo skupne (regionalne) probleme.

Ob še vedno nedokončani reformi lokalne samouprave in državne uprave se pojavljajo dileme o učinkovitosti najnižje ravni ob hkratnem povezovanju na regionalni ravni: Dosedanje rešitve so prepuščale preveliko avtonomijo občinam, kar z ekonomsko-geografskega vidika ni racionalno. Aktualne politične rešitve pa prepuščajo oblikovanje upravnih regij posameznim ministrstvom, kar zopet vzbuja bojazen po preveč administrativnem urejanju slovenskih pokrajin. Oboje ni odraz dejanskih potreb regionalnega razvoja. O prerazporeditvi upravnih in socialnoekonomskih ter teritorialnih nalog iz ene na drugo - regionalno raven se je doslej v strokovnih krogih komaj kaj diskutiralo. Zaradi družbenih in socialnih sprememb je potrebno stopnjo medsebojne povezanosti pokrajin na novo ovrednotiti ter hkrati na novo razdeliti naloge in kompetence. Za gospodarsko uspešnost slovenskih regij je posebnega pomena še interregionalno oblikovanje omrežij središč. Na podlagi primerov iz soseščine moramo različne naloge kot so npr.: javni promet, kulturna ponudba, oskrba in preskrba, gospodarska pomoč, ubrana zasnova poselitve, šolstvo in raziskovalna dejavnost, ipd., reševati v okvirih funkcijsko zasnovanih ekonomskih regij. Za oblikovanje funkcijskih regij je sicer odločilnega pomena izgradnja kompleksnega infrastrukturnega omrežja ter njihovo vzdrževanje. Če pa želimo to doseči, je regionalna organiziranost neobhodnega pomena. V sedemdesetih letih uveljavljene plansko-funcijske regije, katerih pglavilna značilnost je bila, da so regije oblikovali bolj ali manj na podlagi tvorjenja funkcijskih vezi med mesti in njihovimi vplivnimi območji in so služile potrebam družbenega oz. prostorskega planiranja. Pozneje so se oblikovale še nekatere politične skupnosti, npr.: skupnosti občin, medobčinske gospodarske zbornice ..., namenjene oblikovanju skupnih nalog in usklajevanju interesov, vendar niso zaživele. Glede na to, da je omrežje dvainšestdesetih slovenskih občin še vedno skoraj tradicionalno zasidrano v zavesti

prebivalstva, je zamisel o oblikovanju omrežja "gospodarskih" - funkcijskih regij treba razumeti bolj kot poskus iskanja ekonomsko uspešnejših teritorialnih skupnosti, temelječih na privatnem gospodarstvu, ki bo obstoječe teritorialne principe, temelječe na aktualnih občinah, "razrahljal" in jih nanovo povezal na širših ekonomskih temeljih. Iskušnje in empirični kazalci nas navajajo, da dvanajst regionalnih središč ni sposobnih prevzeti vloge gospodarskih generatorjev razvoja, saj so na eni strani ekonomsko prešibki, med sabo premalo infrastrukturno povezani ter imajo hkrati prenizek populacijski potencial. Zato smo za potrebe možnega čezmejnega sodelovanja oblikovali predlog večjih pokrajin, ki bodo kolikor toliko primerljive z regijami in vedno večjo močjo regij v EU in ki bodo imele sposobnost vodenja samostojne regionalne politike in sposobnost oblikovanja gospodarskih integracij tudi na regionalni ravni. To bi po našem mnenju bile: (1) *Dolenjska s Posavjem*, (2) *Gorenjska*, (3) *Primorska z Goriško*, (4) *Osrednja Slovenija*, (5) *Podravska Štajerska s Pomurjem in Slovensko Koroško* ter (6) *Savinjska Štajerska* (po abecednem vrstnem redu). Zaradi samoniklosti nekaterih pokrajinskih enot, odmaknjenosti od pokrajinskih središč ter, da pa bi nekatere funkcije približali širšim lokalnim interesom, je možno uvesti še vmesno stopnjo regij (središč) medobčinskega sodelovanja po principih majhnih in prilagodljivih, toda sodobnih management regij. V teh območjih bi lahko oblikovali tudi upravne okraje, ki bi funkcije državne uprave približali ljudem. Na ta način bi regionalne disparitete v Sloveniji vsaj nekoliko izenačili: gl. spodnjo preglednico. Tako oblikovane pokrajine bi bile tudi sposobne prevzemati naloge, ki izhajajo iz obmejnega sodelovanja. Žal je obstoječi pravni sistem pretog oz. prekompliciran, da bi slovensko državo na regionalni ravni učinkoviteje povezal.

Preglednica: NEKAJ EKONOMSKO-GEOGRAFSKIH KAZALCEV RAZVOJA PO MOŽNIH POKRAJINSKIH ENOTAH SLOVENIJE

ime pokrajine	območja medobčinskega sodelovanja	delovna mesta - zaposlenost				prebivalstvo				ekonomska moč ¹²¹					površje	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	delež
Dolenjska in Posavje	Dolenjska, Bela Krajina, Suha Krajina ...	44,7	37,9	84,8	4,9	104,0	105,4	101,4	5,4	463	512				1681	8 %
	Spodnje Posavje... skupaj	23,5	21,3	90,7	2,8	71,2	70,9	99,5	3,6	326	338				895	4 %
Gorenjska	Kranj, Zg. Gorenjska, Osr. Gorenjska, Škofjeloško...	68,2	59,2	86,8	7,7	175,2	176,3	100,6	9,0	406	513	8,2	92,7	4,7	2576	12 %
Primorska in Goriška	Notranjsko,	18,6	15,0	80,4	2,0	51,2	49,4	96,4	2,5	300	307				1355	7 %
	Obala, Kras,	39,7	37,4	94,3	4,9	99,8	101,2	101,4	5,1	429	527			6,6	1033	5 %
	Goriško, Tolminsko, Idrijsko... skupaj	48,3	43,3	89,7	5,6	119,9	119,6	99,7	6,1	425	495			9,7	2328	11 %
Osrednja Slovenija	Ljubljana, Kamniško-bistriška ravnina, Kočevsko-ribniško... Zasavje, skupaj	264,7	261,6	98,8	34,1	502,0	504,6	100,5	25,6	599	722				4245	20 %
Podravska, Štajerska, Pomurje in Koroška	Maribor, Zgornje Podravje, Spodnje Podravje, Prlekija...	117,5	101,4	86,2	13,2	320,7	320,2	99,9	16,3	261	332			11,8	2162	10 %
	Pomurje, Goričko...	42,4	38,5	90,7	5,0	129,9	129,5	99,7	6,6	263	278				1344	6 %
	Slovenska Koroška, skupaj	25,8	24,3	94,5	3,2	73,8	73,5	99,6	3,7	261	333			2,6	1041	5 %
Štajerska	Celje, Zg. Savinjsko, Sp. Savinjsko, Šaleško, Kozjansko	185,7	164,2	88,4	21,4	524,4	523,2	99,8	26,6	248	375	17,7	67,8	14,4	4547	22 %
Savinjska		105,2	92,0	87,5	12,0	255,2	253,4	99,3	12,9	389	487	11,3	87,9	9,8	2349	11 %
Štajerska																
Skupaj	27 območij medobčinskega sodelovanja = upravni okraji	833,7	766,5	91,9	100,0	1967,0	1967,8	100,0	100,0	408	554	100	100	100	20255	100 %

1. = število zaposlenih leta v 000 leta 1993;
2. = število zaposlenih leta v 000 leta 1996;
3. = indeks gibanja zaposlenih 1996/93;
4. = delež zaposlenih leta 1996; RS = 100;
5. = število prebivalcev leta v 000 leta 1991;

- 6 = število prebivalcev leta v 000 leta 1996
- 7 = indeks sprememb števila prebivalcev 1991/96
- 8 = delež števila prebivalcev 1996, rs = 100
- 9 = bruto dodana vrednost na prebivalca leta 1994 v 000 sit

10. = bruto dodana vrednost/ prebivalca leta 1996 v 000 sit
11. = delež bruto dobička v letu 1993; rs = 100
12. = indeks ravni 1996, rs = 100,
13. = delež bruto dobička v letu 1993;
14. = površina v 000 km²

121 Povzeto po Janja Pečar: Regionalni vidiki razvoja Slovenije v obdobju 1990-1994. Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, Delovni zvezki, št.7, letnik III/1994.

(Obmejno) regijo tvori teritorialna enota s skupnimi narodnogospodarskimi, geografsko-prometnimi in zgodovinskokulturnimi pogoji in tradicijo. Navadno je to gravitacijsko polje njenega največjega urbanega središča. Tako oblikovana regija je enotno vodena in je gospodarsko zaokrožena celota, s čimer se pri njenih prebivalcih ustvarja občutek pripadnosti in odgovornosti za stvari skupnega pomena. *Regija je odgovorna za poln razvoj lastnih gospodarskih resursov, za ohranjanje proizvodnih možnosti in ustvarjanje bogastva. Zato je kriterij sposobnosti samostojnega ekonomskega preživetja in nadaljnjega razvoja prevladujoč kriterij pri zasnovi neke regije.* Dodatni pomen pa pojem regije dobi v prostorsko-urejevalskem smislu, kjer je govora o specifičnih {funkcionalnih} regijah in o celostnem regionalnem razvoju hkrati, ki je dosežen z optimalnim prekrivanjem specifičnih naravnogeografskih značilnosti, ekonomsko-geografskih regij in regij — pokrajin, kot upravno-prostorskih enot. Obstoj regij je pogoj za razvojno obvladljivost slovenske države, saj kakovostnega razvoja ni mogoče usmerjati samo z enega mesta. Regije so poleg tega tudi sredstvo za razčlenjeno uveljavljanje razvojnih interesov različnih slovenskih območij, zato so nepogrešljive za uveljavljanje ciljev po skladnem regionalnem razvoju. Obstoj regij na obmejnih območjih je odločujoči dejavnik za uravnovešanje gravitacijske privlačnosti velikih sosednjih mest (Trst, Zagreb, Graz, Celovec, Rijeka), ki so historično, tradicionalno in ekonomsko-geografsko povezana s slovenskim življenjem to- in onstran državne meje. Regije so tudi idealno "sredstvo" za neposredno vključevanje Slovenije v evropske gospodarske in kulturne tokove in obenem eden od že uveljavljenih oblik medsebojnega usklajevanja prostorskih, socialnih in okoljevarstvenih interesov.

5. Dileme in cilji slovenske regionalne politike v luči čezmejnega sodelovanja (nekaj regionalnogeografskih raziskovalnih hipotez)

(dr. Marjan Ravbar)

V Sloveniji poteka vzporedno z osamosvojitvijo tudi prehod v tržno ekonomijo, ki lahko brez socialnih, ekološko-prostorskih in regionalnih sestavin, s politiko skrajne liberalizacije gospodarstva, povzroči še večje regionalne razlike med slovenskimi pokrajinami (Plut, 1993). Prav zato se kot samostojna država nahaja pred izjemno zahtevno in daljnosežno izbiro

primernege koncepta regionalnega razvoja in na tej podlagi temelječe prostorske politike. Le-ta je v Evropski skupnosti identična, kajti regionalno planiranje je zgolj prostorski izraz gospodarske, socialne, kulturne, in ekološke politike. Prilagajanje evropskim normativom gospodarskega in tehnološkega razvoja bo nujno vplivalo tudi na modifikacijo regionalnega razvoja Slovenije. Slovenija potrebuje celovito in v (Srednjo) Evropo naravnano strategijo regionalnega razvoja, potrebuje tudi ekonomsko uspešna mesta kot žarišča in generatorje razvoja za širšo okolico. Potrebuje tudi informacije in se na tej podlagi dejavno, z analitičnimi instrumenti vključuje v prostorsko politiko nove Evrope.

Sodobni globalizacijski procesi, kot npr. globalizacija trgovine, konec hladne vojne..., ki jih vzpodbuja tudi čezmejno in nadnacionalno povezovanje urbanih središč, povzročajo odpiranje nacionalnih ekonomij predvsem na regionalni ravni. Tudi tehnološke spremembe, ki vzpodbujajo ekonomsko prestrukturiranje, učinkujejo na prostorsko in regionalno preobrazbo. Nove tehnologije se odmikajo od »količinske (fordistične)« proizvodnje in stremijo k fleksibilni (postfordistični) proizvodnji, ki temelji na kakovosti, konkurenčnosti in povečani količini znanja. Zaradi razvoja tehnologij, ki je tudi posledica cenenosti transportnih, komunikacijskih in informacijskih storitev, se povečuje kooperativnost in sodelovanje med firmami, ki se v vse večji meri poslužujejo storitev izven matičnih držav. V strukturi delovnih mest je opazen prehod od sekundarnega k terciarnemu sektorju in informatiki. V tem kontekstu sta regionalni in prostorski razvoj v stalni preobrazbi. Zaradi razvoja tehnologij in konkurenčnosti je zmanjšana varnost trajnega delovnega mesta. Še v bližnji preteklosti so posamezna območja med sabo izenačevali npr. z ustanavljanjem industrijskih centrov, ki so tedaj pomenili diferenciacijo v razvojni moči pokrajine (območja ali mesta). To je bil razvojni vzorec gospodarskega in prostorskega razvoja v 70-letih. Zaradi pretežno industrijskega razvoja smo tudi razlikovali prosperirajoča in stagnirajoča območja in znotraj njih razvijajoče se predvsem mestne regije. Med njimi in okolico je prihajalo do ekonomsko-socialne polarizacije, ki je privedla tudi do drobne segregacije med posameznimi območji v Sloveniji. Še nedavno tega so imeli takšni industrijski centri, z njimi pa tudi celotne regije pomembno gospodarsko moč, v njih je bila opazna socialna in prostorska dinamika. Za celotno gravitacijsko zaledje je bila značilna stabilna zaposlenost prebivalstva. Tam kjer so industrijska središča, ki so temeljila na "fordističnem" principu proizvodnje iz različnih vzrokov zašla v krizo, opažamo poleg upadanja industrijske proizvodnje (*deindustrializacija*) tudi deinvesticije v prostorske

strukture... Po letu 1990 nastajajo nova proizvodna jedra, stara se postopno renovirajo, deloma tudi selijo in ni več klasične delitve na center in periferijo. Povečuje se vloga kvalitativnih momentov kot npr. izobrazba, kakovost življenja, ipd kot lokacijskih faktorjev. Zato morajo območja (oz. mestne regije) upoštevajoč sodobne lokacijske faktorje za oblikovanje ekonomsko uspešnih dejavnosti izpolnjevati nekaj pogojev, kajti sodobne dejavnosti pritegnejo:

- območja in kraji z nižjimi stroški, neznatno stopnjo družbene organiziranosti in visoko stopnjo brezposelnosti (!);
- območja in naselja s prijazno pokrajinsko mikavnostjo ("natural amenities");
- kraji z atraktivnimi bivalnimi pogoji (pred tistimi s cenenimi bivalnimi pogoji);
- območja z atraktivno kulturno ponudbo kot tudi z uspešnim šolskim sistemom in možnostmi nadaljnjega izobraževanja ("cultural amenities")
- območja z znanstveno-raziskovalno tradicijo in sodobno opremo;
- univerzitetna središča (posebej na naravoslovnem, matematičnem in tehničnih področjih);
- območja s koncentracijo visokokvalificiranih strokovnjakov v obstoječih podjetjih z visoko tehnologijo ali tehnoloških parkih (univerzah);
- območja, katerih tamkajšnje zmožnosti so "sposobne tveganja" ("venture capital");
- območja z majhnim deležem industrijskih podjetij, ki onesnažujejo okoje, in območja ki so se odzvala pozivom po okolju prijazni proizvodnji;
- območja z bogato ponudbo specializiranih "business services" in so sposobni še naprej "predelovati" proizvode visoke tehnologije;
- območja, ki že dalj časa izkazujejo živahen in stabilen prebivalstveni razvoj;
- območja s prevladujočo srednjo in visokošolsko izobrazbeno strukturo in neprestanim izboljševanjem te strukture.
- središča z že izgrajenim omrežjem (predvsem) hitrih in drugih sodobnih cest.

Prihodnji gospodarski razvoj Slovenije bo vedno bolj odvisen od vpetosti v omrežje evropskih (svetovnih) ekonomij ("*network economies*"). To pa pomeni, da bo zato potrebno ne zanemarjujoč "regionalno zavest" najprej na lokalni in regionalni ravni iskati povezave proizvodnih in servisnih dejavnosti in se na ta način vključevati v naraščujočo internacionalizacijo gospodarstva. Pri (ne)vključevanju Slovenije v evropske tokove bodo še nekaj časa imeli *odločilno vlogo* brez dvoma informacijski tokovi in komunikacijski mehanizmi. Zato je nadaljnja izgradnja *kompletnega* slovenskega prometnega sistema za *gospodarske* potrebe odločilnega pomena za uspešen preboj Slovenije. V tem kontekstu je odločilnega pomena njegova navezanost na evropske prometne sisteme (Lichtenberger, 1993).

Za slovenska mesta in regije je zelo pomembno, da leže ob evropskih razvojnih oseh in relativno blizu njenih vozlišč ali pa jih je vsaj s tim. "hitrimi priključki" možno povezati z enim

od teh vozlišč. V ta namen je potrebna *samoorganiziranost* na regionalni ravni, ki bo tudi z oblikovanjem nove lokalne samouprave dobila nove kvalitativne vsebine. Bližina Slovenije evropskim razvojnim osem, ki pa hkrati po evropskih kriterijih, kot celota sodi v eno samo "obmejno" območje, ima z vidika regionalnega planiranja svoj objektivni in subjektivni lokacijski pomen. Ker je ustrezna prometna infrastruktura eden pomembnejših sodobnih lokacijskih faktorjev, je pomembna tudi hitrost odločitev. Z njo so še najtesneje povezana mesta v vlogi centralnih krajev, ki kot razvojni generatorji predvsem z oskrbnimi funkcijami oblikujejo zaledje lastne regije. Prav zato je za skladen regionalni razvoj Slovenije najpomembnejše oblikovanje pokrajinske identitete, ki naj - po mnenju pisca tega prispevka - temelji na mreži policentrično zasnovanih mestnih regij s funkcijsko in kooperativno povezanim podeželjem. Na takšen način oblikovana "razvojna žarišča" bodo tudi podeželskim, hribovitim in kraškim območjem zagotavljala sinergetske razvojne možnosti vsekakor bolj uravnoveženega razvoja kot ga je doslej "zagotavljala" politika pospeševanja demografsko ogroženih območij¹²². V zadnjem času veliko govore o "*suistainable development*", izrazu, ki na eni strani pomeni samonosilni razvoj območja - v pomenu izrabe endogenih potencialov. Na drugi strani pa uravnovežen razvoj pomeni decentralizacijo regionalnega razvoja in odgovornost do sonaravnega gospodarjenja. Poglavitna naloga regionalne politike depresivnih območij bi morala prispevati k "miselnemu" preobratu.

V mestnih regijah in zgostitvenih območjih prihaja istočasno do prostorske decentralizacije proizvodnih kapacitet ob istočasni prostorski centralizaciji finančnih in drugih "kontrolnih" funkcij. Aglomeracijske tendence se ne odražajo le na področju modernih tehnologij, marveč tudi na področju novih "fleksibilnih" proizvodenj. Zato se v Sloveniji kot možne strategije regionalnega razvoja ponujajo naslednje "tipologije": (A) v starih industrijskih središčih najbrž pridejo v poštev "*neo-fordistični*" *razvojni vzgibi*, ki naj na starih "fordističnih" tradicijah iščejo nove proizvode in tehnologije. (B) za vrsto majhnih in srednjevelikih središč, čigar proizvodnja še vedno temelji na industrijski produkciji, se ponuja nova paradigma "*fleksibilne specializacije*".

Na vsebino in politiko regionalnega razvoja vpliva socialnogospodarski razvoj regije, ki

¹²² Klasične politike regionalnega razvoja so težile predvsem k zagotavljanju življenjskih in delovnih pogojev. Zato je država investirala predvsem v prometno in komunalno infrastrukturo.

pa ne pomeni le kvantitativne rasti bruto socialnega proizvoda, marveč nanj vplivajo tudi strukturne spremembe v gospodarjenju in spremembe v načinu življenja (Walter, 1983). Tradicionalni instrumentarij regionalne politike se je - razen v obdobju visoke konjunktore (1970-80) - pokazal kot nezadosten. Deloma tudi zato, ker ni bilo potrebne koordinacije med ukrepi regionalne in drugih politik (industrijska, kmetijska, zaposlitvena ...), deloma pa zato, ker je regionalna politika premalo upoštevala razlike med naravnimi pogoji pokrajin in neekonomskih faktorjev (socialnih, demografskih, izobrazbenih, podjetniških, pogojev okolja ...). Sodobne regionalne politike zahtevajo homogenizacijo pokrajine, ki so posledica upoštevanja osrednjih problemov regije, izgube prostih površin in upoštevanja interesov avtohtonega prebivalstva... Primerno regionalno politiko je možno doseči s pomočjo avtonomije finančnih odločitev na regionalni ravni. Na socialno-ekonomskem področju igra odločujočo vlogo kvalifikacijska in izobrazbena struktura, s katero se povečujejo možnosti vključevanja v inovacijske gospodarske tokove, kajti "od znotraj" določena regionalna identiteta in sociokulturna kreativnost so brez dvoma najmočnejši argumenti za vsebinsko (pre)oblikovanje regionalnega prostorskega planiranja. Z ustrezno izobrazbeno strukturo prebivalstva (in kapitala) se oblikuje ustvarjalno okolje, ki praviloma tvori prostorsko zaključeno skupnost, pri čemer so administrativne meje manj pomembne oz. ne predstavljajo nekega posebnega "razpoznavnega" kriterija, marveč so to homogenost v načinu ravnanja in zmožnost prilagajanja. Pregled pglavitnih razlik v pristopih razreševanja vsebinskih (regionalnih) problemov na globalni ravni prikazuje spodnja preglednica:

POGLAVITNE RAZLIKE MED KLASIČNIMI IN SODOBNIMI PRISTOPI V
REGIONALNEM PROSTORSKEM PLANIRANJU¹²³

klasična regionalna politika: = nudenje pomoči na podlagi klasičnih produkcijskih in lokacijskih faktorjev	inovativna regionalna politika: = socialno in kulturno okolje = oblikovanje (med)regionalnih omrežij } ustvarjalno okolje
<ul style="list-style-type: none"> • prometna in energetska infrastruktura; • komunikacijska infrastruktura; • preskrba in oskrba; • izobraževalna in zdravstvena infrastruktura; • ponudba površin za industrijo in obrt; • pospeševanje komunalne opremljenosti; • itd. 	<ul style="list-style-type: none"> • tehnološki transfer (izmenjava informacij); • odprtost in zaupanje; • podjetniško svetovanje; • mobilnost delovne sile; • regionalna identiteta; • opremljenost s kulturnimi institucijami (sponzorstvo); • visoki potenciali za rekreacijo in prosti čas; • različne socialne aktivnosti; • visoka stopnja neonesnaženosti okolja; • visoko postavljeni standardi kvalitete življenja; • kultura upravljanja.

123 prirejeno po Roesch (1996)

Klasične raziskave, ki so doslej opozarjale na pomen regionalne opremljenosti in prikazovale gospodarsko strukturo, ponudbo storitvenih dejavnosti, prisotnost visokoproduktivnih raziskovalnih dejavnosti - ("venture capital"), prometno povezanost, kvaliteto življenjskega okolja, itd. nadomeščajo novi pogledi vrednotenja odnosov znotraj regionalne skupnosti. Za to se v številnih razpravah uporablja pojem "kreativni milje"¹²⁴ (ustvarjalno okolje), ki je sinonim za intenzivno povezovanje znanstveno - tehnoloških centrov z ostalimi gospodarskimi omrežji in ima pomembne prostorske implikacije na regionalni ravni. Po svoje je to nov pogled in temu je prilagojena svojstvena, vendar sodobna interpretacija vsebin regionalnega planiranja.

SINTETIČNI PREGLED REGIONALNIH STRUKTUR - spreminjanje funkcije lokacijskih - prostorskih dejavnikov v postindustrijski družbi

staro (tradicionalno)	→	ново (nastajajoče)
kmetijstvo/industrija	→	servisne dejavnosti, informatika, finance, decentralizacija proizvodnje (rast industrijskih »clusterjev«)
industrijska politika na nacionalni ravni (<i>nacionalne politike so podrejene politiki, oblikovani v »Bruxellesu«</i>)	→	krepitev industrijske politike na regionalnem in lokalnem nivoju
velika podjetja, hierarhična organizacija (<i>fordistične linije</i>), centralizacija dejavnosti	→	manjša podjetja (<i>ciljna ekonomija</i>), fleksibilni produkcijski sistemi in delovna opravila,
delitev ročnega in intelektualnega dela tekmovalnost (<i>ekskluzivno</i>)	→	»učenje iz dela«, krepitev vrednosti delovnih večšin, več začasnih »part-time« delavcev, nova strategija terja kooperacijo kompleksnih povezav v omrežja (<i>firme-vlada-raziskovalne ustanove</i>)
vizija nacionalnega trga (<i>input-output</i>)	→	mednarodni pogled »off shore« oskrba (input), produkcijske faze so razpršene, globalni trg (output)
prepad med centri in periferijo (<i>dinamična proizvodnja v centru</i>)	→	stari center (<i>renoviran, raznolik</i>), novi center (<i>manjši, tržne niše</i>)
lokacijski faktorji (<i>stroški: neposredna bližina surovin, trga in oskrbovalcev</i>)	→	večanje stroškov v središčih, stare industrije se selijo v območja z nižjimi stroški, specializacija novih proizvodenj, prisotnost raziskovalnega instrumentarija;

¹²⁴ podrobni glej tudi v naslednjih prispevkih: Aydalot, P. (1986), Nijkamp, P., - Mouwen, A. (1987), Campagni, R., (1991), Maillat, D., (1992), Fromhold-Eisebith, M. (1995).

obmejne regije so periferne	→ nove možnosti so na voljo, niso pa zagotovljene; notranje meje izginjajo, ustvarjajo se prehodna »gospodarstva«, oblikuje se strategija »urbanah omrežij«
vladni ukrepi in funkcije: veliko, centralizirano (<i>nacionalni nivo</i>), podpora izobraževanju in temeljnim raziskavam	→ decentralizacija, prehod na regionalni nivo, obnovljena vloga regionalnega planiranja, poudarek na ekonomskem razvoju, na regionalnem nivoju krepitev raziskovanja (<i>»privatno-javno-akademsko partnerstvo«</i>)

Pri iskanju rešitev za gornje dileme in vprašanja se postavlja vprašanje učinkovitosti in racionalnosti ukrepov. Mnoge regionalnoplanske raziskave običajno izhajajo iz socialno-gospodarske sestave v politično-administrativnih enotah ter na tej podlagi ugotavljajo neenakosti v socialnih in prostorskih komunikacijah, ekonomskih prepletanjih ter vrednotijo različne politične programe, ki se na različne načine asociirajo med spontanimi učinki posameznikov ali podjetij ter načrtovanji različnih politično-administrativnih oblik ukrepov. Najmanj sporno je dejstvo, da uradne oblasti znaten del informacij o socialnih in ekonomskih prilikah ljudi uporabljajo z vidika lastnih pristojnosti. Bolj sporno pa je, da tistim območjem, ki so v preobrazbi in je zanje nujno potrebna (socialna, ekonomska, prostorska...) strukturna preobrazba, ne storijo dovolj, da bi se le-ta pričela spreminjati. Geografske raziskave lahko s strukturno analizo in analizo (naravnih in ustvarjenih) potencialov pokrajine in še posebej prepletanj med njimi podajo "objektivno" informacijo, z analizo zaznavanja problemov (akceptančna analiza) pa "subjektivno" stanje. Med ukrepi "od zgoraj" in človeškimi, oziroma podjetniškimi aktivnostmi "od spodaj" običajno pogrešamo druženje idej in ekonomsko socialnih ukrepov na ravni politično-administrativnih enot. Zato je pri tej tim. "diagnostični" metodi proučevanja regionalnih problemov v pokrajini posebej priporočljivo proučevanje mreže podjetniških čezmejnih povezav (gl. spodnjo preglednico). Geografija in druge prostorske vede že dolgo povezujejo "gospodarski prostor" z "življenjskim prostorom", kajti "gospodarski razvoj" hkrati pomeni tudi način življenja, kulturo, prosti čas in infrastrukturo..., zato imajo gospodarski impulzi odločujoč pomen tudi na oblikovanje regionalne zavesti.

MODEL GEOGRAFSKIH RAZISKOVANJ V REGIONALNEGA RAZVOJA V OBMEJNIH OBMOČJIH¹²⁵

	Cilji /interesi: regija ₁ regija ₂ (državna meja)	socialnogeografska analiza kot npr.:	gospodarsko (marketinška) naravnana analiza ¹²⁶
"od zgoraj"	$C_{g1} =$ $= C_{g2}$	strukturna analiza – spremembe v strukturi prebivalstva – spremembe v gospodarski strukturi – spremembe političnih pogojev regionalna znanja historična analiza analiza potencialov ¹²⁸ pokrajinska slika	informacije institucije regulacije - ukrepi ¹²⁷ uprava politični programi Obmejna prehajanja: pretok ljudi, blaga in idej
"od spodaj"	$C_{s1} =$ $? C_{s2}$	analiza zaznavanja problemov pričakovanja/možnosti analiza priprave ukrepov ¹²⁹	organiziranost (formalna/neformalna): različna združenja kooperacijske oblike

... ..

V Sloveniji se je prebivalstvo v zadnjih treh desetletjih povečalo za petino (124 %), v mestih in urbaniziranih naseljih pa za polovico (146 %). V tem obdobju so imela najintenzivnejšo rast poleg mest še nekatera urbanizirana središča, kjer je bila povprečna letna stopnja rasti med 1,64 % in 1,73 %. Zato merjenje urbanizacije zgolj na podlagi števila in deleža mestnega prebivalstva oz. na podlagi uradnih statističnih informacij ni odraz dejanskih razmer. V ta namen smo razvili kompleksnejšo metodo za merjenje urbanizacije in odnosov med mesti in bližnjimi obmestji. Izbor kriterijev je prilagojen na eni strani statistično merljivim

¹²⁵ prirejeno po Maier (1995) in Schamp (1995)

¹²⁶ pod gospodarskogeografsko analizo si predstavljamo pripravo kvalitativnih ukrepov, med njimi zlasti: medpodjetniško koordinacijo pri oblikovanju skupne strategije, ukrepe za pospeševanje okolju prijaznih oblik gospodarjenja (npr: s subvencijami, ukrepe za pospeševanje infrastrukture...

¹²⁷ Oblikovanje planerskih in marketinških posledic za usmerjanje razvoja gospodarskih aktivnosti ter odpravljanje oz. minimiziranje ekoloških in socialnih navzkrižij. Razvijanje in preizkus metod (modelov) medsebojnega učinkovanja;

¹²⁸ Oceniti obremenitve, ki jih inducirajo npr: posamezne oblike gospodarskih aktivnosti ter potencialne potrebe po dodatnih površini za njihove naprave. Opredeliti konkurenčna razmerja med posameznimi nasprotujočimi se gospodarskimi aktivnostmi;

¹²⁹ Priprava kataloga možnih ukrepov je moč oblikovati v predlog ukrepov na podlagi interdisciplinarnih teamskih posvetovanj... Ocena uresničljivosti kriterijev in normativov.....

kazalcem, ki so enostavni in razumljivi, na drugi strani pa smo uporabili takšne, ki poskušajo celovito zajeti vse najpomembnejše značilnosti sodobne urbanizacije. Zasnovani so tako, da smo hkrati ovrednotili več pojavov in sicer, ki so povezani z doseženo stopnjo urbanizacije in ki s svojim spreminjanjem kažejo na potek procesa. Odločili smo se za uporabo socialnogeografskih, fiziognomskih, strukturnih in funkcijskih kriterijev. Med socialnogeografskimi indikatorji se kot najpomembnejši kriterij običajno navajajo velikost aglomeracije, gibanje in gostota prebivalstva in delež priseljenega (odseljenega) prebivalstva oziroma selitveni saldo. Pri funkcijskih metodah smo kot kriterije uporabili gospodarske in druge vezi med prebivajočimi in zaposlenimi ter prometne povezave ali dnevno migracijo zaposlenih. Pri fiziognomskih kriterijih smo uporabili dinamiko stanovanjske gradnje in v okviru tega še delež individualnih hiš od skupnega stanovanjskega fonda. Pri določanju poselitvenih kriterijev smo sodili, da seštevek števila prebivalstva in delovnih mest na enoto površine nazorno odslikava prepletanje populacijskih, bivalnih razmer in tudi delovnih pogojev kot odločujočih "lokacijskih" faktorjev za oblikovanje preobrazbe naselbinskih območij. Ob izboru smo se naslonili tiste kazalce, ki izražajo geografske sestavine temeljnih funkcij človekovega delovanja, predvsem bivanja in dela. Z njimi smo hkrati želeli pokazati vsaj na tri razsežnosti, ki jih prinaša urbanizacija: na spremembe v fizičnem razvoju naselij, na spremembe v socialni strukturi območij in posredno še na spremembe v "sistemu kulturnih vrednot", ki jih prinaša novi "obmestno naravnani način življenja", vzpodbujen z urbanizacijo.

Na ta način so nam naselja v Sloveniji razpadla v naslednje skupine, in sicer:

1. mesta (po statistična klasifikaciji naselij);
2. suburbanizirana obmestja;
 2. A. ožja suburbanizirana obmestja;
 2. B. močno urbanizirana obmestna naselja;
3. urbanizirana območja naselij;
 3. A. izolirana, vendar močno urbanizirana žarišča v podeželski pokrajini;
 3. B. urbanizirana podeželska območja naselij;
 3. C. polurbanizirana - prehodna območja naselij;
4. podeželska območja naselij;
 4. A. stabilna podeželska območja naselij;
 4. B. ogrožena podeželska območja naselij in
 4. C. odmirajoča podeželska območja naselij.

Izsledki, ki smo jih dobili s prikazano tipologijo so nam med slovenskimi naselji dali naslednjo sliko: Mesta, ki predstavljajo 1,2 % slovenskih naselij (v njih pa prebiva dobra

polovica ljudi), je obkrožal najprej venec 281 (5 %) naselij v najožji suburbanizirani okolici in nato še 658 (11 %) močno urbaniziranih obmestnih naselij. Izrazito urbanizirana, urbanizirana podeželska in polurbanizirana - prehodna območja naselij pa so štela še nadaljnjih 964 (16 %) naselij, medtem ko se je preostalih 3942 naselij uvrstilo med podeželska naselja. Tipologijo smo preizkusili tudi po novih teritorialnih enotah. Analiza je pokazala, da je urbanizacijska stopnja v Sloveniji 65 %, da je tretjina republike zelo močno urbanizirana, kjer v urbaniziranih naseljih prebiva več kot devet desetih prebivalstva. Najvišja stopnja urbaniziranosti je v osrednji Sloveniji od Jesenic do Ljubljanskega polja in Kamniško-Bistriške ravnine, ob Obali, na Goriškem, Kočevskem, Revirjih, Celjski kotlini, Šaleški kotlini in Dravsko-ptujskem polju. Območja zelo močne urbaniziranosti zajemajo tretjino površja občin in štiri petine prebivalstva. Na drugi strani pa je dobra tretjina slovenskih občin povsem neurbaniziranih. Preostalo tretjino oblikujejo občine z različnimi prehodnimi urbanizacijskimi stopnjami: od šibke do zmerene urbaniziranosti. Regionalne razlike so ustvarjali različni naravnogeografski, prometnogeografski, historični, ekonomski, ekološki in upravopolitični pogoji.

Skupna značilnost urbaniziranih območij je v tem, da proces poteka hkrati z rastjo mest. V zadnjem desetletju izstopa (sub)urbanizacija pokrajine, ki pa ni le povezana z dinamiko širitve mestnega vpliva. Je tudi odgovor na spremembe v rasti proizvodnje ter potrošnje, pa tudi "postindustrijski" element nove uravnotežene distribucije delovnih mest in stanovanj. Značilnost (sub)urbaniziranih območij je še v izjemno intenzivni dnevni migraciji, ki zajema okvirno polovico zaposlenih in v načinu življenja, ki je identičen mestno naravnemu. Zato postaja kriterij kvalitete življenja eden izmed upoštevanja vrednih indikatorjev pri iskanju razvojnih možnosti regionalnega razvoja. Koncentracija prebivalstva in zgoščevanje ekonomskih aktivnosti ljudem prinaša nov način življenja. Suburbanizacijo zato razumemo tudi kot "kreacijo" urbanih oblik življenja. Takšen način življenja v Sloveniji živi štiri petine ljudi in prostorsko zajema tretjino državnega teritorija. Mesta in urbanizirana v bližnji okolici mest hkrati predstavljajo poseben tip "podeželja" z ugodnim gospodarskim razvojem v gosto poseljenih območjih. Potek suburbanizacije po svetu in v Sloveniji potrjuje, da suburbanizirana obmestja postajajo prehodna območja med mestom in podeželjem. Na določen način se "specializirajo" tako, da služijo predvsem bivanju zaposlenih, ki delajo v mestu (spalna območja). Zahteve (in izsiljevanja) po nepretrganem naraščanju novih (pretežno) stanovanjskih površin v obmestjih slovenskih mest pospešuje nizka cena (stavbnih) zemljišč, nedorečena

zemljiška politika in neizdelana zasnova nadaljnjega razvoja poselitvenega sistema, ki je stihijski in zaradi pretežno dolinskega reliefa linearen - čeprav se pojavlja v "plasteh" okoli mest itd. Vidne posledice pa postopoma vodijo k izgubljanju (uničevanju) ekološko vrednih in "nezazidljivih" prostih površin. To pa v nekdanji podeželski pokrajini poleg rasti podeželskih naselij predstavlja še vsaj dva nasprotujoča si pojavi: na eni strani fizično povečanje naselij, ki nimajo lastnega značaja, na drugi strani pa nastajajo, v nasprotju s predpisano regulativo, stran od obstoječih nova naselja z novimi, nekonvencionalnimi oblikami (obcestna naselja, izolirane lokacije, "obrobljanje", ipd.

Raziskava o sodobni preobrazbi mest in njihovih obmestij opozarja na dvoje problemov. Prvo pomembno spoznanje je, da je dinamična preobrazba obmestij posledica intenzivnega priseljevanja, dnevne migracije ipd. povezana s pospešeno izgradnjo stanovanj in drugimi (ekonomskimi) aktivnostmi prebivalstva. Drugo pomembno spoznanje je v privlačnosti obmestij, ki rezultirajo pojav dodatnih prostorskih obremenitev v donedavna podeželskem prostoru. Obremenitve se izražajo s pritiskom na spreminjanje avtentične (klasične) rabe podeželja in z vsakodnevnim potovanjem delovne sile, ki je zaradi "individualnega prometnega sistema" velik porabnik časa in energije.

Bistvo slovenskega naselbinskega sistema je v bogatem spektru izmenjevalnih dogajanj med mesti in njim pripadajočim obmestjem ter fizična preobrazba naselij kot posledica socialnega prestrukturiranja prebivalstva. V tem kontekstu imajo najpomembnejšo vlogo: hitra rast prebivalstva in zasebne (prostostoječe) stanovanjske gradnje, naraščujoča selitvena mobilnost prebivalstva, intenzivna dnevna delovna migracija delovne sile, ki je posledica "nuklearne" razporeditve delovnih mest ter fizična preobrazba naselij kot posledica socialnega prestrukturiranja prebivalstva. Urbanizacija v Sloveniji temelji na prostorski preobrazbi obmestij (fiziognomske spremembe v naselbinski mreži) ter spremembah v sistemu vrednot med mestom in podeželjem. Rast prebivalstva v obmestjih, povezana s premeno strukture gospodinjstev in spremenjenih navad, je najpomembnejše pomensko gibalno teh tokov. Izkušnje kažejo, da so različni razvojni tipi odvisni od lege, reliefnih značilnosti, prometne infrastrukture, cene zemljišča, konjunkturalnih faz in/ali stopnje (ne)liberalizacije urbanistične (ne)regulative. Značilnost slovenske urbanizacije je v tem, da se razprostira na nekdanj ruralnih območjih. Definiramo jo kot širjenje sodobnih naselij z manjšo gostoto poselitve v vplivnem

območju mest. Tudi prostorska organizacija naselbinskih sistemov se popolnoma razlikuje od kakršnegakoli tradicionalnega predmestja. Suburbanizirana območja ali tudi periurbane cone istočasno ustvarjajo diskontinuiteto v podeželskem naselbinskem tkivu z gradnjo za ta območja netipičnih stanovanjskih objektov. Po ocenah se le-te oblikujejo v okolici mest oddaljenosti 10 do 15 km od mestnih središč. Prometna sredstva, predvsem avtomobilizem, so dokončno pripomogla k disperziji prebivalstva v "plasteh" okrog mest, ki bi jo lahko poimenovali tudi kot "pokrajino razblinjene poselitve". Med dejavniki, ki pospešujejo urbanizacijo, imajo v slovenskih razmerah posebno mesto: prometna dostopnost, konfiguracija terena, mikroklimatske in talne razmere kot omejevalni in/ali usmerjevalni dejavniki.

Mesta so bila s svojimi obmestji od nekdaj v zelo tesni zvezi. Vedno je namreč šlo za medsebojno funkcionalno dopolnjevanje. Prehod mesta v urbanizirano okolico je torej že realiziran, čeprav dokončna oblika te nove etape še ni določena. Naloga poklicnih urejevalcev prostora in politikov je dati temu urbanemu območju zadostno sovisnost, ki bo omogočila harmoničen razvoj gospodarskih in socialnih dejavnosti. Urbana ekspanzija preko tradicionalnih mestnih meja in nastajanje aglomeracij se je znašla pred neobstoječimi ali slabimi (bolje: nepripravljenimi) možnostmi za načrtovanje, ki bi bilo zmožno usmerjati razvojne težnje. Predvidljivi razvoj širjenja urbanizacije bo pripeljal še do poslabšanja neskladij med mesti in bližnjimi obmestji. Zato je eden možnih ukrepov za doseg tega cilja lahko tudi pravna ali upravna ureditev mest skupaj z urbanimi območji. Slovenska mesta morajo organsko rasti, prerasti sedanje meje in predvsem v prostorsko-organizacijskem smislu zaživeti kot mestne (urbane) regije. Pri tem imamo v mislih delitev funkcij in izgradnjo razvojnega koncepta, vendar ne tako kot doslej, v smislu enostavne "razpršene pozidave". Prav zato, ker se okoli vseh slovenskih mest bližnja naselja preprosto neusklajeno širijo, je prav zadnji čas, da pričnemo organizirano in na usklajen način usmerjati proizvodne kapacitete, centralne in mestotvorne dejavnosti ter gradnjo stanovanj na eni strani, na drugi pa ohranjati vmesne zelene površine.

V obmestjih so enodružinske zgradbe v absolutni prevladi. Visok delež prostoječe stanovanjske gradnje se odraža v večji porabi površin, ki je na primerih Ljubljane, Maribora, Celja, Nove Gorice, Škofje Loke in obalnih mest do 15 -krat večji porabnik površin od večstanovanjskih zgradb. Pri ostalih mestih z nad 10.000 prebivalci se razmerje gibljejo med

pet in desetkratnikom. Pri drugih manjših mestih je količnik nižji. Glede na trende v graditvi stanovanj, se razmerja v devetdesetih letih le še poglobljajo. Doseljevanja iz mest, kot tudi iz obrobni delov gravitacijskega zaledja mest se najbolj koncentrirajo v obmestjih, ki imajo običajno dobro prometno infrastrukturo. S tem se potrebe po dodatnih poselitvenih in infrastrukturnih površinah stalno povečujejo in "požirajo" velika javna sredstva, medtem ko ostaja predvsem socialna infrastruktura v mestnih središčih neizkoriščena. Velika koncentracija voženj na delo in z dela bo po realnih predvidevanjih še nadalje izsiljevala nove in nove prometne investicije, namesto truda za oblikovanjem razvoja po javnem prometu. Zaradi prevladujočih trendov grozi mestom:

- "nerazčlenjeno" zgoščevanje - pozidavanje obmestnih naselij, celo pri stagnaciji števila prebivalcev;
- nadaljevanje teženj po propadanju mestnih središč, predvsem gosto pozidanih četrti iz konca prejšnjega stoletja ("industrijska" faza razvoja mest);
- izgubljanje pomena mestnih središč, ob hkratnem razrastu "nakupovalnih centrov" na obrobju mest oz. zgoštitvenih območjih;
- "kolebajoč" (intervalen) individualni promet z visokimi obremenitvami in hkratnimi zahtevami javnosti po oblikovanju javnega prometa, ki pa je "neuresničljiv" v krajšem časovnem obdobju;
- naracionalno trošenje javnih sredstev za neekonomično porabo infrastrukture.

Stavbna zemljišča opredeljena v prostorskih dokumentih se običajno ne pozidujejo, ker ima velik del lastnikov zemljišč zazidljivo zemljišče za kapitalsko naložbo, oz. ga hrani za naslednje generacije. Zato stavbnih zemljišč praviloma ni na trgu, kar je nato bistven argument za ponovno razširitev oz. spremembo namembnosti zemljišč oz. prekategorizacijo kmetijskih zemljišč, stihijsko pozidavanje naselij, ipd.. Tako številne občine vsako leto tudi po večkrat "dopolnjujejo" svoje plane namenske rabe. To se dogaja kljub temu, da velik del že namenjenega stavbnega zemljišča ostaja neizkoriščen. Plan namenske rabe zemljišč s tem izgublja funkcijo inštrumenta dolgoročnega ("daljnovidnega") planiranja in postaja de facto sestavni del postopka za izdajo lokacijskega (in gradbenega) dovoljenja.

Potek suburbanizacije potrjuje, da suburbanizirana obmestja postajajo prehodna območja med mestom in podeželjem. Na določen način se "specializirajo" tako, da služijo predvsem bivanju zaposlenih, ki delajo v mestu (spalna območja). Zahteve (in izsiljevanja) po nepretrganem naraščanju novih (pretežno) stanovanjskih površin v obmestjih slovenskih mest pospešuje nizka cena (stavbnih) zemljišč, nedorečena zemljiška politika in neizdelana zasnova

nadaljnega razvoja poselitvenega sistema, ki je stihijski in zaradi pretežno dolinskega reliefa linearen - čeprav se pojavlja v "plasteh" okoli mest itd. Vidne posledice pa postopoma vodijo k izgubljanju (uničevanju) ekološko vrednih in "nezazidljivih" prostih površin.

Ugotovljene disparitete v razvoju mest in obmestij ter neizogibne tendence suburbaniziranih območij, ki so odsev gospodarskih in socialnih sprememb v družbi in se kažejo v (fizični in "kulturološki") preobrazbi obmestne pokrajine, naravnost terjajo spremembe, ki naj pokažejo izhod iz krize, v katero je zašla politika urejanja prostora. Leta in leta razvojnih zasnov regionalne politike nismo uresničevali, zato položaj slovenskega naselbinskega sistema ni odraz le slabih konceptov regionalne politike, marveč je v tem, da zasnove in ciljev policentričnega razvoja nismo znali (hoteli) uresničiti. Pač pa se je okoli mest oblikoval naselbinski sistem, ki bi ga lahko poimenovali tudi kot "točkovno - aksialnega". S tega vidika za politiko urejanja prostora niso najpomembnejše posledice v tem, da spreminjamo zasnovo regionalnega razvoja in cilje, marveč v tem, da pripravimo spekter ukrepov (kriterijev) ter jih dosledno izvajamo. Zato je potrebno predhodno izdelati splošno razvojno politiko, njej pa mora slediti ustrezen sistem koordinacije.

V slovenskih mestih in njihovih obmestjih, ki delno že prevzemajo mestne funkcije in oblikujejo mestno regijo bi se moral razvoj naselij usmerjati v (ob) obstoječih poselitvenih območjih in lokalnih središčih na podlagi že oblikovanega javnega obmestnega prometa. To hkrati zahteva za tako oblikovane mestne regije spremembo (zasuk) v oblikah prostorskega (urbanističnega) planiranja tudi zato, da se prepreči stihijsko razmeščanje (prerazporeditve) mestnih funkcij, ki se doslej ravna po političnih kriterijih, bodisi po razpoložljivih in poceni zemljiščih, ki jih podpira nadaljnje povečevanje individualnega prometa. Poglavitno izhodišče pri oblikovanju omrežja urbanih središč je v vzpostavitvi interurbanskih povezav, ki bodo omogočile oblikovanje navznoter homogenega, vendar dobro strukturiranega ekonomsko geografskega prostora mestnih regij, ki bo omogočal enakopravnejše povezovanje in konkurenčnost v širšem prostoru.

Posebno pozornost bo potrebno posvečati usmerjanju suburbanizacije in oblikovanju mestnih regij, zlasti tistim okrog največjih mest. V njih si je potrebno prizadevati za ohranitev centralnih funkcij, oziroma za revalorizacijo njihove multifunkcionalne vloge, posebej kot območij za poslovne namene in območij predvidenih za sanacijo različnih proizvodnih emisij.

To pomeni:

- izboljševanje socialnoekonomske strukture v stanovanjskih območjih s socialno sprejemljivo sanacijo fonda starih stavb, pridobivanjem stanovanjskih prostorov z adaptacijami podstrešij, razseljevanjem v okolju motečih obratov ali lokalov, ustrežnejšim izborom zazidave, izboljševanjem bivalnega okolja z omejevanjem prometa in oblikovanjem dodatnih zelenih površin;
- varovanje in krepitev stanovanjskih funkcij, kot tudi centralnih funkcij;
- razseljevanje javnih inštitucij iz mestnih središč, ker ne ustrezajo sodobnim lokacijskim kriterijem;
- prevrednotenje (prestrukturiranje) in zgoščevanje tistih nekdanjih industrijskih in skladiščnih mestnih predelov, ki ne ustrezajo sodobnim lokacijskim pogojem;

Prizadevanja za revitalizacijo in zagotavljanje kvalitetnih zaposlitvenih in bivalnih pogojev bodo preprečila nenadzorovan pritisk na podeželje. Fazo dezurbanizacije oz. rururbanizacije, ki je v industrijsko razvitih deželah sledila fazi suburbanizacije je potrebno preoblikovati v fazo reurbanizacije (ponovnega razvoja - prenove mest) s prenavljanjem in kvalitetnim zaokroževanjem obstoječih urbanih središč.

V suburbaniziranih območjih slovenskih mest je potrebno zasledovati še naslednje cilje:

- ponudbo poselitvenih površin za posamezne dejavnosti je potrebno dimenzionirati tako, da mest(n)a (središča) in obmestna naselja (skupaj z rezervami gradbenih zemljišč oz neuporabljenim zazidalnim potencialom) oblikujejo med sabo uravnoteženo razmerje;
- nova stanovanjska območja in predele za gradnjo gospodarskih objektov je potrebno oblikovati v skladu s presojo vplivov na okolje, presojo območij pomembnih za "bližnjo" rekreacijo in v navezavi na obstoječe poselitvene površine ter sistemov obmestnega javnega prometa.
- novim stanovanjskim območjem morajo slediti nakupovalna središča, ki naj bodo v njihovem gravitacijskem zaledju.

Potrebne površine za stanovanjsko gradnjo kaže zagotavljati z aktivno zemljiško politiko občin. Nosilci pridobivanja stavbnih zemljišč bi bili javni organi, pri tem pa naj sodelujejo še skladi (banke) za pridobivanje zemljišč. Javni organi bi morali preko razvojnih družb urediti tudi svetovalne službe in marketing lokacij (banka zemljišč predvsem v urbaniziranih okoljih), pridobivanje infrastrukturne opreme zemljišč. V interesu zagotovitve primerljivega bivalnega standarda med regijami bi kazalo izdelati projekcijo zazidljivih zemljišč in funkcionalno členitev le-teh (z utemeljitvijo o potrebnosti zazidljivih zemljišč ter dokazili o rezervaciji površin potrebnih za dejavnosti regionalnega pomena) vključno s prikazom potrebne infrastrukture. Priporočljiva je tudi kompleksna podpora različnih oblik ustvarjanja strnjениh poselitvenih oblik npr. tudi z okrepljenim subvencioniranjem stanovanjske gradnje (z diferencirano višino

subvencije) za tiste oblike stanovanj in drugih gradenj, ki varčujejo s prostorom.

Slovenska naselja so že od nekdaj neenakomerno razporejena in spričo socialno-ekonomskih sprememb, ki jih je država doživela v zadnjih štirih desetletjih, se je neenakomernost poselitve le še povečala. V zgodnji fazi so bile to selitve iz podeželja v mesta. Povsem nov pojav, zlasti v sedemdesetih in osemdesetih letih, je močan dotok priseljencev iz nekdanje skupne države, ki so se najprej začasno, vse pogosteje pa tudi stalno naseljevali. Slovenija se je tako po letu 1961 prvič v svoji zgodovini spremenila iz emigracijske v imigracijsko deželo. Višek vala priseljencev je bil okoli leta 1980, ko je selitveni saldo znašal okoli pet tisoč prebivalcev letno. Naseljevali so se praviloma v mestih s prevladujočo ekstraktivno in/ali delovno intenzivno proizvodnjo. V zadnjem desetletju se je prebivalstvo pričelo intenzivneje razseljevati iz mest v obmestja, kar pomeni, da je tudi Slovenijo zajel proces suburbanizacije.

Prostorski razvoj se v Sloveniji odvija v pogojih izredno razpršene poselitve in relativno skromne naravne rasti prebivalstva. Zato se še danes, kot pred dvajsetimi leti, ko je bil oblikovan policentrični koncept urbanega razvoja, soočamo z dilemami močno centraliziranega omrežja urbanih središč, nasproti razvojnim željam in deklariranim prostorskim ciljem. Težnje namreč zelo jasno nakazujejo naraščanje pomena nekaj najmočnejših urbanih aglomeracij v ravninskem svetu, ob hkratni disperziji poselitve, ki se oblikuje v ugodnem radiju do njihovih središč. Na eni strani razlikujemo koncentracijo prebivalstva in zgoščevanje ekonomskih aktivnosti. Prebivalstvo v njih živi način življenja, ki postaja identičen mestno naravnemu. Na drugi strani pa razlikujemo dekoncentracijo prebivalstva in razkroj klasičnih ekonomskih gibal agrarne pokrajine. Prebivalstvo živi način življenja, ki ostaja podoben klasičnemu agrarnemu.

Znotraj območij koncentracije prebivalstva se zelo jasno nakazujejo naslednje podskupine območij:

- območja v zaledju mest s težiščem po hkratni (mešani) porabi stanovanjskih - naselitvenih-uslužnostnih in proizvodno-poslovnih površin, kar z drugimi besedami pomeni povečevanje "obremenitev" v pokrajini;
- območja v zaledju mest z izrazito izraženimi zahtevami po rekreacijskih površinah;
- območja v zaledju mest s težiščem po porabi proizvodnih - industrijskih - površin;

Znotraj območij dekoncentracije pa prav tako razlikujemo vsaj naslednje podskupine območij s specifičnimi razvojnimi problemi:

- podeželska območja z zadovoljivo socialno - ekonomsko strukturo prebivalstva;
- podeželska območja v hribovitih - kraških območjih s stanovitim upadanjem - odmiranjem prebivalstva in propadanjem kulturne pokrajine;

V urbaniziranih, ravninskih in dolinskih območjih je - ne zahajajoč v regionalne posebnosti teh območij - pričakovati nadaljnje naraščanje prebivalstva in gospodarskih aktivnosti, usmerjenih v energetsko in surovinsko manj zahtevne proizvode ter uslužnostne dejavnosti. Intraregionalne gospodarske disparitete se bodo poglobljale. Kljub relativnemu upadanju odpuščanja delavcev, bo še nadalje ostala strukurna brezposelnost. Sicer pa je pričakovati prijaznejši razvoj na temelju sodobnih lokacijskih prednosti in investicijskih pogojev. Zgostitvena in urbanizirana območja imajo tudi najustreznejše lokacijske pogoje za oblikovanje postindustrijskih dejavnosti za visoke tehnologije. Namesto klasičnih lokacijskih faktorjev bodo stopali v ospredje komunikacijski, demografski, znanstveno-tehnični in "poslovo-finančni" kazalci. Prav zato si bodo območja z naštetimi lokacijskimi pogoji prizadevala vzdrževati poslovne povezave predvsem s tehnično-naravoslovnimi visokimi šolami in raziskovalnim delom nasploh. V urbaniziranih in zgostitvenih območjih se bodo zaostrovali prometno-komunikacijski problemi. Nadaljnja izgradnja omrežja za osebne prevoze ter čim hitrejša navezave na evropsko prometno omrežje (predvsem letališča in železnica) bodo atraktivnost območij le še povečale. Okoljevarstvena problematika je bila že doslej povezana s počasno sanacijo virov onesnaženosti in neizvajanjem ukrepov. Kljub sanaciji starih industrijskih območij je pričakovati naraščujoče pritiske modernih industrijskih in obrtnih obratov na še proste kmetijske površine. Obremenitve okolja bodo naraščale skupaj z naraščanjem prometa. Urbanizirana območja bodo še nadalje podvržena naraščujočim zahtevam po novih stanovanjskih, proizvodnih in obrtnih površinah. Poleg modernizacije mestnih območij (prenova) in stanovanjskega fonda je pričakovati tudi močan pritisk na še proste površine. Povečevalo se bo povpraševanje zlasti po atraktivnih lokacijah na podeželju za bivanje, rekreacijo in obrt ("delati v parku"). Ne glede na možne globalne smeri demografskega razvoja, pričakujemo še nadaljnjo diferenciacijo ter spremembe procesov v poseljenosti Slovenije.

Podeželska območja z gospodarskega in populacijskega vidika zaostajajo v razvoju. Slovensko podeželje predstavlja dve tretjini ozemlja države. Na njem v 3942 naseljih prebiva dobrih štiristo tisoč prebivalcev. Ločujemo tri skupine naselij: manj obsežna so tista s stabilnim

demografskim razvojem, uravnoteženo selitveno bilanco in še zadovoljivo socialno in ekonomskogeografsko strukturo kjer je šestina kmečkega prebivalstva. Štejejo četrtno naselij in prav toliko površja ter skupaj skoraj dvesto tisoč prebivalcev. Gostota poseljenosti dosega polovico državnega povprečja. Sestavljajo jih majhna podeželska naselja, katere povprečna velikost je komaj 130 prebivalcev. Najštevilčnejšo skupino podeželskih naselij sestavlja 1764 pretežno ogroženih podeželskih naselij, ki skupaj štejejo 177 tisoč prebivalcev in so v zadnjih treh desetletjih izgubila četrtno prebivalstva (povprečna letna stopnja je - 0,92). Celotno območje pretežno ogroženih naselij predstavlja tretjino območja države. Še posebej zaskrbljujoče razmere so v 729 naseljih (12 % vseh naselij), ki so v zadnjih treh desetletjih izgubila več kot tretjino prebivalstva, v zadnjem desetletju pa sedmino. To so danes majhna naselja, katerih povprečna velikost ne presega 70 prebivalcev. V teh pretežno odmirajočih podeželskih naseljih je zaradi pomanjkanja števila delovnih mest, značilna izrazita in močno nadpovprečna dnevna migracija. Gostota poseljenosti je le 17 preb./km², oziroma šestino povprečja republike.

Podeželje izraža naraščujočo funkcionalno diferenciacijo in razvojne disparitete: Periferna podeželska območja z gospodarskega in populacijskega vidika zaostajajo v razvoju. Pomen podeželja za razvoj sodobnih industrijskih dejavnosti upada. Pričakovati je tudi upadanje naložb v industrijo iz državnih fondov.

Sedanje urbano omrežje izkazuje nesorazmerja. Poleg dveh srednje velikih mest (Ljubljane s 400.000 prebivalci in Maribora, ki je več kot za polovico manjši), ki sta na spodnji meji primerljivosti s tujimi aglomeracijami, so druga mesta, kar se tiče mednarodnih standardov za mesta, zanemarljivo majhna. Nad 50.000 prebivalcev štejejo le še obalna, kranjska in celjska mestna regija. Ostalo so "mala mesta", ki skupaj s svojimi neposrednimi obmestji štejejo med 20 in 50.000 prebivalci. Poleg tega je že oblikovanih nekaj somestij (npr. obalna mesta, Kamniško-Bistriška ravan, mesta na Zgornjem Gorenjskem, Krško-brežiško polje). Naša regionalna središča: Koper, Murska Sobota, Nova Gorica in Novo mesto so za mednarodne primerjave odločno premajhna ter še slabše opremljena. Prav to je vzrok, da se pretirano krepita vlogi Ljubljane in Maribora, ni pa tudi zanemarljiv vpliv velikih mest zunaj Slovenije (Trst, Gorica, Reka, Zagreb). Nadalnja slabost slovenskega urbanega sistema je v tem, da ni ustreznega središča na Koroškem, Spodnjem Posavju, Notranjskem, ... Razen pomembnejših

središč manjkajo v nekaterih območjih Slovenije tudi središča nižje stopnje, npr: Posotelje, osrednje Dolenjsko,....

Če pri slovenskih mestih poleg oskrbnih funkcij upoštevamo še: zaposlitvene razmere, kazalce gospodarske moči, gostoto gospodarske infrastrukturne opremljenosti ter izobrazbeno raven prebivalstva, potem nas ta pregled opozarja, da ima za slovenske razmere relativno visoko nadpovprečne razvojne potencialne le Ljubljana. V kategoriji nadpovprečno razvitih regionalnih središč so še obalna mesta, Nova Gorica, Celje, Maribor, Velenje, Kranj, Postojna in ob določenih pogojih še Novo mesto, ter ljubljanski "sateliti": Domžale, Kamnik in Škofja Loka. Zanje je značilna mešanica ugodne gospodarske ali kvalifikacijske strukture prebivalstva nasproti nezadovoljivi infrastrukturni opremljenosti ali obratno.

Prav zaradi ugotovljenih disparitet bi bilo zaželeno, da analiza razvojne stopnje in problemov Slovenije ter njenih posameznih delov potekajo v stalni primerjavi s stanjem, težnjami in regionalnoplanerskimi metodami v državah EU, sosednjih državah ter držav nekdanjega socialističnega bloka, ki so realno blizu vstopa v EU. Primerjava bi morala potekati na nivoju države, regij, urbanih jeder ter na funkcioniranju lokalnih skupnosti. Posebno pozornost bi bilo potrebno posvetiti naslednjim sklopom vprašanj:

PREBIVALSTVO:

- skladnemu demografskemu razvoju in migracijskim tokovom znotraj Slovenije;
- obsegu, vsebini, smerem in smotrnosti i(e)migracij v Slovenijo;
- izobraževanju prebivalstva in profesionalni strukturi zaposlenih;
- vsebini, načinu in obsegu dnevne migracije prebivalstva;
- definiranju stanja podeželskega (kmečkega) prebivalstva, njegove socialne strukture, zaposlenosti, ambicijam za gospodarsko reruralizacijo;

OMREŽJE MEST V POVEZAVI Z URBANIZIRANIMI OBVESTJI (zgostitvena območja):

- definiranju vloge močnejših (med)regionalnih središč v bližnjem sosodstvu (Trst, Gorica, Videm, Beljak, Celovec, Graz, Szombathely, Varaždin, Zagreb, Reka in tudi manjših centrov);
- okvirom ohranjanja in razvoja policentrizma in opredelitvi nivoja, pomena, jakosti in politične pomembnosti lokalnih in regionalnih identitet regij in centrov (kako regija vidi državo Slovenijo ter svojo vlogo v njej); opredelitvi (prebivalstvena, urbanistična, gospodarska, upravna, ekološka) območij mest, ki so in bodo nosilni poli v skladnem razvoju in pri mednarodnih integracijah;
- problemom zgoščevanja ljudi, infrastrukture in dejavnosti v urbaniziranem okolju ter vplivih na socialno ekologijo in kakovost naravnega okolja;

- inicialnim trendom v razvoju večjih in srednje velikih mest glede na spremenjene pogoje v tržnem gospodarstvu, stanovanjski politiki, zemljiško-rentni politiki itd.;
- opredelitvi vloge manjših centralnih krajev, kot pomembnih nosilcev zaposlovanja in jeder razvoja drobnega gospodarstva;
- opredelitvi vsebine procesov suburbanizacije, z vidikov kakovosti in kulture bivanja in smotrne rabe prostora;

PODEŽELSKA OBMOČJA:

- opredeljevanju minimalne poseljenosti za vzdrževanje kulturne pokrajine in potencialne ekonomske revitalizacije območij;
- opredelitvi vloge kmetovanja v razmerju: rentabilna proizvodnja — poseljenost podeželja — varovanje kulturne pokrajine — varovanje biološke različnosti in pestrosti;
- učinkom lokalne samouprave na regionalni in lokalni razvoj, zlasti v novih in podeželskih občinah (smeri in jakost realnega razvoja lokalne iniciative, konfliktna situacije socialnega in gospodarskega okolja);
- posvečanju posebne pozornosti kompleksni prostorski analizi obmejnega območja s sosednjo Hrvaško.
- opredelitvi in vrednotenju ekološko pomembnih naravnih okolij, ki še niso prizadeta, lahko pa postanejo zaradi nesmotrne čezmejne funkcije ali izgube možnosti kontrole razvoja in rabe;

V.

UPORABLJENA LITERATURA

(velja za prispevke dr. M. Ravbarja):

- Becker-Marx, K., 1992:** Modelle grenzüberschreitender Kooperation am Oberrhein. Versuch einer Kritik und einer Strategie. Hannover, Beiträge der Akademie für Raumforschung und Raumplanung.
- Bertram, H., (1995):** Ansätze zur Bildung einer Euroregion Viadrina. Neue grenzüberschreitende Regionen im östlichen Mitteleuropa. Frankfurter Wirtschafts- und Sozialgeographische Schriften, Heft 67, Frankfurt/Main.
- Brucher, W. & P. R. Franke 1989:** Probleme von Grenzregionen: Das Beispiel Saar-Lor-Lux-Raum, Saarbrücken.
- Brunet, R., et al. 1989:** Les villes "europeennes" - Rapport pour la DATAR, Délégation a l' Aménagement du Territoire et a l' Action Regionale. Reclus, Montpellier-Paris.
- Cappelin, R., 1993:** Regional Economic Development, Regionalism and Interegional Cooperation. Paper for the European Summer Institute in Regional Science, Joensuu, Finland, str.5.
- Cecchini, P., 1988:** Europa 92. Der Vorteil des Binnenmarkets. Baden.Baden.
- de Rougement, D., 1978:** L' avenir est notre affaire, éd. Seuil, Paris.
- Drey, F., 1992:** Europäische Raumordnungspolitik. Geographische Rundschau št. 44, zvezek: 12, str: 682-685.
- Eures-transfrontaliers, 1994:** Les bassins d' emploi transfrontaliers: des creusets pour la construction eurpeenne, Bruxelles, septembre 1994.
- Foucher, M., 1995:** Die Europäische Union in einem neuen europäischen Rahmen. Aubruch zu einem Neuen Europäischen Raum. Poročilo nemško-francoske delovne skupine. ARL Hannover in DATAR Paris.
- Gams, I., 1991:** The Republic of Slovenia - Geographical Constants of the New Central-European State. GeoJournal, 24.4.,Dordrecht/Boston/London.
- Gans, P., 1992:** Regionale Dispariteten in der EG. Geographische Rundschau, št.44, zvezek 12, str: 691-698.
- Gruber, G. - Lamping, H. - Lutz, W - Schamp, E. W., 1995:** Neue grenzüberschreitende Regionen im östlichen Mitteleuropa. 10. Frankfurter Wirtschaftsgeographisches Symposium. Frankfurter Wirtschafts- und Sozialgeographische Schriften, Heft 67, Frankfurt/Main.
- Jochimsen, R., 1991:** Finanz- und Wirtschaftspolitische Rahmenbedingungen der europäischen Integration und ihrer räumlichen Entwicklung. Forschungs und Sitzungsberichte der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band. 190, str: 40-61.
- Klemenčič, V., - Genorio, R., 1992:** The New state of Slovenia and its Function within the Frame of Europe, Symposium on Future, Costructions of the World Political Map; Underlyng Factors, Wachington D.C. p.1.

- Klemenčič, V., 1991:** Tendence spreminjanja slovenskega podeželja; Geografski vestnik LXIII, str. 25-39, Ljubljana
- Klemenčič, V., 1992:** Geopolitični položaj Slovenije in njena odprtost v Evropo. Zbornik 12. Sedlarjevega srečanja. Postojna, 28. in 29. maj 1992.
- Klemenčič, V., 1993:** Geopolitični položaj in regionalizem na primeru JZ Slovenije, Annales 3/93, str: 203-208
- Kukar, S., 1995:** Regionalni razvoj v Sloveniji. Strategija gospodarskega razvoja slovenije,. Prostor, okolje socialna varnost: Zavod za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str:7-22.
- Kuklinski, A., 1994:** The geography of new Europe. GeoJournal. Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London, str. 455-462.
- Lichtenberger, E., 1993:** Wien - Prag - Metropolenforschung. Wien, Köln, Weimar, Böhlau.
- Maier, J., 1990:** Entwicklungsperspektiven für ländliche Räume. V: Das Land hat Zukunft. München, str: 276-286.
- Maier, J., 1995:** Die Grenze als Aktivitäts- und Aktionsräumliches Forschungsobjekt: Verflechtungs- und Beziehungsmuster zwischen Nordbayern und Westböhmen. Neue grenzüberschreitende Regionen im östlichen Mitteleuropa. Frankfurter Wirtschafts- und Sozialgeographische Schriften, Heft 67, str: 91-109, Frankfurt/Main.
- Malchus, v V., 1991:** Europa der Regionen. Regionalpolitik und Raumordnung auf Landesebene. Perspektiven der kommunalen Zusammenarbeit in Niedersachsen. ARL, Arbeitsmaterialien, str 31.
- Mares, M., 1991:** Perspektiven in Europa. Rijksplanologische Dienst. Amsterdam.
- Mlinar, Z., 1996:** Obmejne regije in Evropa. Teorija in praksa Letnik XXXII, št. 6/96. Ljubljana, str: 971-988.
- Mušič, V., B., 1980:** Urbanizem - bajke in resničnost. Cankarjeva založba, 374. str., Ljubljana.
- Pechoux, R., Y., 1971:** Les Balkans. Press Universitaires de France, Paris.
- Plut, D., 1993:** Obmejnost in regionalni razvoj Slovenije v luči pokrajinskih degradacijskih procesov. Dela 10, Oddelek za geografijo FF v Ljubljani, str. 55.
- Ravbar, M., 1992:** Suburbanizacija v Sloveniji - odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju. Doktorska disertacija, Ljubljana, 325 str.
- Ravbar, M., 1992:** Umriss der Suburbanisierung in Slowenien. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung. Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Bayreuth, Universitaet Bayreuth, str. 39-50.
- Ravbar, M., 1993:** Na periferiji modre banane. Evropske integracije in Slovenija. - Delo. Sobotna priloga. Ljubljana, (16.1.1993), Str.: 21-21.
- Ricq, C., 1996:** Manuel de coopération transfrontaliere L' usage des collectifs locaux et regionales en Europe, 3 eme Edition, Coopération transfrontaliere en Europe, N° 4, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Schamp, E. W., 1995:** Die Bildung neuer grenzüberschreitender Regionen im östlichen Mitteleuropa - eine Ein fürung. Frankfurter Wirtschafts- und Sozialgeographische Schriften, Heft 67, str. 1-19, Frankfurt/Main.

Slovenia - Phare Cros-Border Cooperation, 1995: Multi-Annual indicative Program 1994-1999, Slovenia - Italy, Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ljubljana, cikl.

Tödling, Schönhofer, Krajatsis, 1994: Informationsbuch II, EU.Gemeinschaftsinitiativen. Wien: Schriftenreihe der österreichischen Raumordnungskonferenz öROK 119.

Treino, M., Rupp, M., 1994: Wirtschaftsraum Mittelland: Die Suche nach einem europafähigen Regionalmodell. DISP 118, ETH Zürich, str: 8-15.

Troisième colloque international sur les problèmes du marché du travail transfrontalier, Commission des Communautés Européennes, San Remo, oktober 1992.

Vrišer, I., 1968: Centralna naselja v Jugoslaviji. Ekonomska revija 4, Ljubljana.

Vrišer, I., 1988: Policentriem v Sloveniji. IB - revija za planiranje XXIII, št. 5, Ljubljana, str. 11-17.

Walter, H., 1983: Wachstums- und Entwicklungstheorie. Stuttgart, New York.

Weber, H. U., 1977: Landeskunde und Raumordnung einer Grenzregion der Europäischen Gemeinschaft: Euroregio, Berichte zur deutschen Landeskunde 51, str. 155-171.

LITERATURA (velja za prispevke dr. J. Zupančiča):

ČERNE A., 1993, The Transport System of Slovenia, GeoJournal, 30.3, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht /Boston /London, pp. 335-338

Europa 2000+, 1994, Europäische Zusammenarbeit bei der Raumentwicklung, Europäische Kommission, Bruxelles

GENORIO R., 1993, Geographical Dimensions of Slovene Emigration around the World, GeoJournal, 30.3, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht /Boston /London, pp. 225-230

GOSAR A., 1993, International Tourism and its impact to the Slovenian Society and Landscape, GeoJournal, 30.3, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht /Boston /London, pp. 339-348

GOSAR A., KLEMENČIČ V., 1994, The European Integration viewed from the Slovenian view point, European Challenges and Hungarian Responses in Regional Policy, Hungarian Academy of Sciences, Centre for Regional Studies, Pecs, pp. 67-78 (ed. by Hajdu Z., Horvath G.)

JAZBEC B., 1992, V precepu med geopolitiko in geoeonomiko, Okrogla miza o vplivu geopolitičnega položaja Slovenije na strategijo razvoja Slovenije, Ljubljana, pp. 35-42

KLADNIK D., 1993, Problems of the transformation of rural areas in the transition to the market economy - the Prekmurje example, Acta geographica, 23, Ljubljana, pp. 131-138

KLEMENČIČ V., 1993, Jugoslawien - Zerfall und Bildung neue Staaten, Europa. Neue Konturen eines Kontinents, Oldenburg Verlag, Muenchen, pp. 213-223 (ed. by Ruppert K.)

KLEMENČIČ V., GENORIO R., 1993, The New State of Slovenia and its Function within the Frame of Europe, GeoJournal, 30.3, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht /Boston /London, pp. 323-334

NATEK K., PERKO D., 1993, Države sveta, Državna založba Slovenije, Ljubljana

NENDL D., 1992, Geopolitični položaj Slovenije, Okrogla miza o vplivu geopolitičnega položaja Slovenije na strategijo razvoja Slovenije, Ljubljana, pp. 13-24

Poslovni almanah Gospodarskega vestnika, 1994, Gospodarski vestnik, Ljubljana

SCHELLANDER K., 1992, Gospodarske možnosti Slovenije, Okrogla miza o vplivu geopolitičnega položaja Slovenije na strategijo razvoja Slovenije, Ljubljana, pp.85-88

Statistični letopis. Republika Slovenija, 1995, Zavod RS za statistiko, Ljubljana, 1995

ŠVARC M., 1992, Geopolitični položaj slovenske države, Okrogla miza o vplivu geopolitičnega položaja Slovenije na Strategijo razvoja Slovenije, Ljubljana, 127-130

TRONNO A., 1995, Italy: from regionalism to federalism ?, Region and Regionalism II., Social and Political Aspects, Silesian Institute, University of Lodz, Opole - Lodz, pp. 47-60 (ed. by Koter M.)

VRIŠER I., 1992, Economic - Geographic Development of the Republic of Slovenia, Slovenia. Geographic Aspects of a New Independent European Nation, Association of the Geographical Societies of Slovenia, Ljubljana, pp. 49-62

ZUPANČIČ J., REPOLUSK P., 1992, Narodne manjšine med konfliktom in sodelovanjem, Geographica Slovenica 23, Ljubljana, pp. 373-384